

Açık Bilim ve Bilimsel İletişim

4. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrenci Kongresi, 16 Nisan 2020,
Genişletilmiş Bildiri Özetleri

Ankara, 2020

Açık Bilim ve Bilimsel İletişim

4. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrenci Kongresi, 16 Nisan 2020,
Genişletilmiş Bildiri Özetleri

Yayına Hazırlayanlar:

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu

Hacettepe Üniversitesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Ankara, 2020

Yayıncı: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

<http://www.bby.hacettepe.edu.tr>

ISBN 978 975 491 503 7

© Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ve yazarlar

Her hakkı saklıdır.

Bilgi ve Belge Yönetimi Öğrenci Kongresi (4.: 2020: Ankara)

Açık bilim ve bilimsel iletişim / 4. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrenci Kongresi, 16 Nisan 2020, Genişletilmiş Bildiri Özetleri; Yayına Hazırlayanlar: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu -- Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2020.

xii, 92 s.

Dizin var.

Kaynakça bölüm sonlarında.

ISBN 978 975 491 503 7

1. Kütüphanecilik – Kongreler 2. Bilgibilim – Kongreler. I. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü II. Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu III. Eseradı

Z 672.5 B55 2020

020 B55 2020

Düzenleme Komitesi

Yurdagül Ünal (Düzenleme Komitesi Başkanı) (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü)
İrem Sıla Akıllılar (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Abdurrahim Aladağ (Marmara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Kulübü Başkanı)
Nur Atasoy (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Numan Atıcı (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Turgay Baş (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü)
Nimet Başarı (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Sena Beygirci (Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaşam Boyu Öğrenme Topluluğu Başkanı)
Serhat Bilgiç (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Elif Cansu Boz (İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi Topluluğu Başkanı)
Ebru Bozdayı (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 1. Sınıf Öğrencisi)
Nilay Cevher (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü – Doktora Öğrencisi)
Meltem Dişli (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü – Doktora Öğrencisi)
Samet Emre (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Elif Erdoğan (Ankara Üniversitesi Bilgi-Sizsiniz Öğrenci Topluluğu Başkanı)
Münevver Erdoğan (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Buket Ersayoğlu (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Tuğba Güngör (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Alaattin Horoz (İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yöneticileri BBYON Topluluğu Başkanı)
Muhammet Burak Kaplan (Atatürk Üniversitesi Bilgi Kulübü Başkanı)
Sebahat Keçici (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Elçin Keleş (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü – Yüksek Lisans Öğrencisi)
Ece Kızılkor (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Orçun Madran (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü)
Ezgi Özdemir (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
İlknur Sarıkaya (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Bengisu Süyüncü (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Nuray Selderesi (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
İpek Şencan (Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü – Doktora Öğrencisi)
Asya Tongut (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Bilgi Topluluğu Başkanı)
Dilara Turhan (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 1. Sınıf Öğrencisi)
Fulya Tümkaya (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)
Abdullah Uzgur (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Tarık Ünal (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Buse Yıldırım (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 2. Sınıf Öğrencisi)
Mizgin Yıldırım (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 3. Sınıf Öğrencisi)
Selisnur Yüksel (Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu – Lisans 4. Sınıf Öğrencisi)

Bilim Komitesi

İrem Soydal (Bilim Komitesi Başkanı) (Hacettepe Üniversitesi)
Mehmet Ali Akkaya (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Umut Al (Hacettepe Üniversitesi)
Gülten Alır (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Ahmet Altay (Bartın Üniversitesi)
Sacit Arslantekin (Ankara Üniversitesi)
Doğan Atılğan (Ankara Üniversitesi)
Turgay Baş (Hacettepe Üniversitesi)
Didar Bayır (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Berat Bırfın Bir (Marmara Üniversitesi)
Buket Candan (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Nermin Çakmak (Atatürk Üniversitesi)
Tolga Çakmak (Hacettepe Üniversitesi)
Halit Buluthan Çetintaş (Atatürk Üniversitesi)
Niyazi Çiçek (İstanbul Üniversitesi)
Huriye Çolaklar (Bartın Üniversitesi)
Ömer Dalkıran (Kastamonu Üniversitesi)
Hamid Derviş (Kastamonu Üniversitesi)
Güler Demir (Kastamonu Üniversitesi)
Güleda Doğan (Hacettepe Üniversitesi)
Şahika Eroğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem Gökkurt Demirtel (Ankara Üniversitesi)
Oya Gürdal Tamdoğan (Ankara Üniversitesi)
Asiye Kakırman Yıldız (Marmara Üniversitesi)
Leyla Kanık (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Remziye Tuba Karatepe (Marmara Üniversitesi)
Hasan S. Keseroğlu (Kastamonu Üniversitesi)
Serap Kurbanoğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Ümit Konya (İstanbul Üniversitesi)
Özgür Külcü (Hacettepe Üniversitesi)
Orçun Madran (Hacettepe Üniversitesi)
Hüseyin Odabaş (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Tülay Oğuz (Ankara Üniversitesi)
H. İnci Önal (Hacettepe Üniversitesi)
Fahrettin Özdemirci (Ankara Üniversitesi)
Semanur Öztemiz (Hacettepe Üniversitesi)
Coşkun Polat (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Gülden Sarıyıldız (İstanbul Üniversitesi)
Işıl İlknur Sert (İstanbul Üniversitesi)
M. Kemal Sevgisunar (Kastamonu Üniversitesi)
Fatoş Subaşıoğlu (Ankara Üniversitesi)
Burçak Şentürk (Marmara Üniversitesi)
Zehra Taşkın (Hacettepe Üniversitesi)
Yaşar Tonta (Hacettepe Üniversitesi)
Yurdağül Ünal (Hacettepe Üniversitesi)
Murat Yılmaz (İstanbul Üniversitesi)
Burcu Umut Zan (Bartın Üniversitesi)

Destekleyenler

EBSCO

SPRINGER NATURE

MANTİS

Önsöz

2014 yılından beri iki yılda bir düzenlenmekte olan Bilgi ve Belge Yönetimi Öğrenci Kongrelerinin dördüncüsü, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ile Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu iş birliği ile 16 Nisan 2020 tarihinde gerçekleştirildi. 2019 yılının Ekim ayında ilk duyurusu yapılan toplantının 16-18 Nisan 2020 tarihlerinde Beytepe’de düzenlenmesi planlanırken, her kesimi etkileyen COVID-19 salgını ile ilgili yaşanan süreç, etkinliğin Internet üzerinden yapılmasına neden oldu.

4. Bilgi ve Belge Yönetimi Öğrenci Kongresine toplamda 47 bildiri ve poster gönderildi ve 24’ü bildiri, 6’sı poster olmak üzere 30 tanesi sözlü sunuma kabul edildi. Kongre günü ise 23’ü bildiri, 5’i poster olmak üzere toplam 28 çalışmayı dinleme fırsatı yakaladık. Genişletilmiş özetlerin yer aldığı bu kitapta, söz konusu 28 çalışmayı, toplantı günü programda yer aldıkları sırayla okuyabilirsiniz. Ayrıca, Kongrenin yedi saatlik video kayıtlarına Kongre Web Sitesi (<http://bby2020kongre.bilgiyonetimi.net/>) üzerinden erişmek de mümkün.

Önceki yıllarda “Bilgi ve Belge Yönetiminde Vizyoner Devrim”, “Şehirleşme ve Dijitalleşme Bağlamında Arşivler, Kütüphaneler ve Müzeler”, “Bilgi Merkezlerinde Değişim ve Dönüşüm Süreci” ana temaları ile düzenlenen Kongrenin 2020 yılındaki ana teması “Açık Bilim ve Bilimsel İletişim” olarak belirlendi. Etkinliğin çevrimiçi olarak gerçekleşmesinin sebebi olan COVID-19 salgını özelinde de açık bilim ve bilimsel iletişim kavramlarının ne derece önemli olduğu konusu otoritelerce halen sıklıkla gündeme getirilmekte. Örneğin, 16 Nisan 2020 tarihinde Web of Science üzerinde yapılan tarama, COVID-19 ile ilgili yayınların %91’inin açık erişimli olduğunu ortaya koyuyor. Hiç şüphe yok ki, açık bilim ve bilimsel iletişim sadece araştırma çıktılarının insanlığın erişimine sunulması ile sınırlanabilirler kavramlar değil. Araştırma verilerine isteyen herkesin erişimi, açık erişim alt yapısı, birlikte çalışabilirlik, araştırma etiği gibi birçok konuyu da bu iki kavram içerisinde ele almak mümkün. Bununla birlikte, açık bilim ve bilimsel iletişim üzerine yapılacak yatırımların geri dönüşünün ne derece değerli olduğu da çok çeşitli örneklerle ortada. Bu nedenle, gelecekte de Bilgi ve Belge Yönetimi alanında eğitim alan öğrencilerimizin bu konu üzerine düşünmeye ve araştırmaya devam etmesini diliyoruz.

Kongreye bildiri ve poster göndermek suretiyle ilgi gösteren herkese, toplantı günü bizleri yalnız bırakmayan katılımcılara, başta Düzenleme Komitesi Başkanı Dr. Yurdagül Ünal ile Bilim Komitesi Başkanı Dr. İrem Soydal olmak üzere Kongrenin Düzenleme ve Bilim Komitesi üyelerine, toplantıya destek veren derneklerimize ve sponsorlarımıza, Kongrenin Açış Konuşmasını yapan Murat Küçükğirgin’e, toplantının çevrimiçi olarak pürüzsüz şekilde gerçekleşmesini sağlayan Orçun Madran’a, Bilgi Topluluğu Başkanı İrem Sıla Akıllılar’a içtenlikle teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Umut Al

Bölüm Başkanı

İçindekiler

Önsöz	viii
İçindekiler	x
Bildiriler	
Türkiye’de Açık Veri, Araştırma Verisi, Araştırma Verisinin Yönetimi İle Hukuki ve Etik Engeller Üzerine Bir Değerlendirme	1
<i>Gülden Çavdar</i>	
Türkiye, Kanada ve Endonezya’nın OpenDOAR Üzerinden Karşılaştırılması	4
<i>İdris Semih Kaya</i>	
Türkiye’deki Üniversitelerin Açık Erişim Politikalarının ROARMAP’te Yer Alan Politika Oluşturma Soruları Göz Önünde Bulundurularak İncelenmesi	8
<i>Hatice Nur Yavuz</i>	
Bilginin Dönüşümüne Hazır mıyız?	12
<i>Hüsna Gizem Karaağaç</i>	
Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalında Yapılan Tezlerde Açık Erişimli Kaynak Kullanımı	16
<i>Tuğba Güngör</i>	
Bir Açık Erişim Denemesi: Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi	20
<i>Enes Sivri</i>	
Yağmacı Olan Dergiler mi, Araştırmacılar mı?	23
<i>Yağmur Torun</i>	
Bilimsel İletişime Tehdit: İntihal	27
<i>Miras Kızılkaya ve Abdurrahim Aladağ</i>	
Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Bilimsel İletişimde İntihal İle İlgili Farkındalık Düzeylerinin Tespiti	30
<i>Hamza Birlik, Gül Güvendik, Raişe İbekci ve Doğuş Özcanlı</i>	
Geri Çekilen Makaleler ve Sosyal Medyadaki Etkisi	34
<i>Kardelen Aktaş</i>	
Sosyal Ağların Bilimsel İletişime Etkisi	38
<i>Burak Coşkun</i>	
Türkiye’deki Üniversite Kütüphanelerinin Sosyal Medya Kullanımı	40
<i>Fulya Tümkaya</i>	
Üniversite Kütüphanelerinin Sosyal Medya Üzerinden Bilimsel İletişime Katkısı: Instagram Örneği	44
<i>Ayşegül Camci ve Eylem Kankılıç</i>	

Bilgi Merkezlerinde Pazarlama Stratejisi Olarak Maker Hareketi	47
<i>Edanur Yeşilayer</i>	
Kütüphane Hizmetlerinde Bilgi Profesyonellerinden Beklenen Kişisel Yetkinlikler	50
<i>Özgür Polat</i>	
Eksiğiz: Onlar Bizsiz, Biz Onlarsız	54
<i>Meltem Özkan</i>	
Halk Kütüphanelerinde Yarıyıl Tatilinde Yapılan Etkinliklerin Kütüphaneye Etkileri: Ankara İlçe Halk Kütüphaneleri	58
<i>Ferhan Koraş, Aleyna Şen, Fatma Ekin Gül, Cemile Çankaya, Ziynet Doğan, Rüveyda Karaağaç, Emine Er, Melike Güner, Gizem Cobuloğlu, Beyza Gümüş ve Serra Demiröz</i>	
Popüler Dergilere Erişim için Bir Proje Önerisi	60
<i>Sînem Âzâde</i>	
Elektronik Yayıncılık ve Açık Dergi Sistemi	64
<i>İrem Sıla Akıllılar</i>	
Bilimsel İletişim Sürecinde Akademisyenler ve Kütüphanecilerin Yeri	68
<i>Elif Cansu Boz ve Esen Yiğit</i>	
Tescilli Coğrafi Ürünler Bilgi Sistemi Projesi	72
<i>Göksucan Erkoç, Kübra Kıratik, Nimet Başarı ve Tuğba Güngör</i>	
Yeni Medyanın Öğrenme Ortamı: Kitlese Açık Çevrimiçi Dersler	76
<i>Elif Öztop</i>	
Disiplinlerarası Bir Çalışma Alanı Olarak Bilgi ve Belge Yönetimi	79
<i>Selisnur Yüksel</i>	
Posterler	
Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Bilgi Hizmetlerini Kullanımındaki Değişim	83
<i>Gülten Sala Lay ve Emmanuel Adewusi</i>	
Çocuk Kütüphaneleri için Bir Etkinlik Önerisi: Seç – Oku	85
<i>Şükran Yıldız</i>	
Bilimsel İletişim ve 5C	87
<i>Ayşe Nur Atmaca, Betül Boysan, Dilara Ersoy, Elif Uçar ve Rana Kayan</i>	

Oyuncak Kütüphaneleri ve Lekotek Modeli Üzerine Bir Değerlendirme	89
<i>Nalan Demir, Mihriban Altunkaynak ve Ayşe Ebrar Anış</i>	
Elektronik Yayıncılık: Mekânsız Kütüphaneler	91
<i>Büşra Nur Bala</i>	
Yazar Dizini	92

Türkiye’de Açık Veri, Araştırma Verisi, Araştırma Verisinin Yönetimi İle Hukuki ve Etik Engeller Üzerine Bir Değerlendirme

Gülden Cavdar

Ankara Üniversitesi, gulden.cavdar@bilecik.edu.tr

Öz: Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de açık veri-araştırma verisi paylaşımının fırsatları ve zorlukları, bilim dünyasında geniş çapta tartışılmaktadır. Türkiye’de yaygın olarak açık veri ve nispeten araştırma verisi konuları kapsamında; 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, OpenAIRE2020 çalışmaları, Açık Erişim Kurumsal Arşivler Çalışma Grubunun oluşturulması, Akademik Bilişim Konferansı, YÖK Kurumsal Arşivler ve Açık Erişim Çalışma Grubunun oluşturulması, TÜBİTAK koordinesinde gerçekleşen çalışmalar mevcuttur. Mevcut zorluklar; üretilen veri-araştırma verisi miktarının artmış olması ile teknolojinin söz konusu verileri toplama, üretme süreçlerini hızlandırarak kolaylaştırması ve dolayısıyla erişimini mümkün kılmasından kaynaklanmaktadır. Bu tartışmalara yol açan sebeplerin başında kuşkusuz açık veri ve araştırma verisinin paylaşımı yönündeki hukuki ve etik engeller gelmektedir. Bu çalışmada açık veri, araştırma verisi, araştırma verisinin üretilmesi, yönetimi ve paylaşımı önündeki hukuki ve etik engeller üzerinde durulmuş, Türkiye’deki önde gelen TÜBİTAK, YÖK gibi kurumların çalışmalarının durum değerlendirmesinin yapılması ve eksik yönlerin/kavramların tamamlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Açık Veri, Araştırma Verisi, Araştırma Verisinin Yönetimi ve Paylaşımı

Giriş

Araştırmacılar, yeni yöntemler ve araçlar kullanarak eşi görülmemiş bir hızla veri üretmeye devam etmektedirler. Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde özellikle web ve mobil teknolojiler alanında yaşanan gelişmeler, araştırma faaliyetlerini de etkilemiş, araştırmalar giderek daha veri-yoğun ve daha kolay ortak yürütülebilir hale gelmiştir. Günümüzde araştırmacılar için mevcut olan verinin miktarı, veri tufanı (deluge of data) olarak adlandırılacak kadar fazladır (Borgman, Wallis ve Enyedy, 2007; Frank ve Pharo, 2016, s. 537). Miktarı katlanarak artan araştırma verilerinin paylaşılması ve yeniden kullanımı ise son derece yararlıdır. Araştırma verilerinin paylaşılması her şeyden önce zaman, emek ve maliyet gerektiren veri toplama işleminin tekrarlanmasını engeller. Ayrıca her araştırmacı bir diğerinin araştırma ve çıktıları ile ilgili verileri keşfetmek, yenilikleri takip etmek, araştırma süreç-sonuç-yöntem ve çıktıları açısından tekrara düşmemek (dolayısıyla zaman ve bütçe tasarrufu sağlamak) için inceleme yapmak istemektedir. Bununla birlikte, araştırma verilerinin paylaşımı ve erişimi önündeki güçlükler henüz çözülememiştir. Araştırma verisinin paylaşımı; araştırma sayısını çoğaltmak veya araştırmayı doğrulamak, kamu tarafından finanse edilen araştırmanın sonuçlarını kamuya açık hale getirmek, yeni soruların sorularak yeni çalışma alanlarının yaratılmasını sağlamak, bilimsel araştırmalarda sürekli inovasyon üretmek için önemlidir. Bu gerekçeler, faydalanıcılar ile bunlara katılan birçok paydaşın motivasyonları ve teşvikleri ile farklılık gösterir. Zorluklar, hangi verilerin kim tarafından, kiminle, hangi koşullar altında, neden ve hangi etkilerle paylaşılacağını anlamaktır. Yanıtlar, politika ve uygulama hakkında bilgi verecektir.

Bu çalışmada açık veri, araştırma verisi, araştırma verisinin üretilmesi, yönetimi ve paylaşımı önündeki hukuki ve etik engeller üzerinde durulmuştur. Konuya ilişkin olarak TÜBİTAK ve YÖK gibi öncü kurumların uygulama ve katkıları incelenirken nitel araştırma yöntemlerinden “örnek olay araştırması”, kavramlar açıklanırken nicel araştırma yöntemlerinden “tanımlayıcı araştırma” ve kavramsal bağlantı noktalarını ortaya koymak adına yine nicel araştırma yöntemlerinden “ilişkisel araştırma” yöntemleri kullanılmıştır.

Türkiye’de Açık Veri-Araştırma Verisi Çalışmaları

Türkiye’de açık bilim-veri-araştırma verisi teması üzerinde şekillenen ve dönüşen bilgi politikaları konusunda net kavramlar kullanılmamıştır. Veri, açıklık, bilim, açık veri, araştırma verisi gibi kavramlar net bir şekilde ifade edilememekte, ayırım oluşturulamamaktadır. Örneğin, açık veri “açık devlet” misyonunun bir gereği olarak temellenmişken; araştırma verisi daha çok bilimsel çıktılar çerçevesinde oluşmuştur. TÜBİTAK akademik ve endüstriyel araştırma geliştirme çalışmalarını ve yenilikleri destekleyerek, ulusal öncelikler doğrultusunda araştırma-teknoloji-geliştirme çalışması yürüten, Ar-Ge enstitülerini işletme işlevlerinin yanı sıra, ülkemizin bilim ve teknoloji politikalarını belirleyen ve toplumun her kesiminde bu farkındalığı artıran; üniversitelerimizin, kamu kurumlarımızın ve sanayimizin projeleri fonlanarak, ülkemizin rekabet gücünün artırılması yönün de faaliyetlerden sorumludur. Bu bağlamda TÜBİTAK’ın ülkemizin de dâhil olduğu OpenAIRE’in çalışma ilkeleri kapsamında; tüm araştırma ile ilgili kaynakların birlikte çalışabilirliğini geliştirme, uluslararası işbirliklerini güçlendirmek, bilimsel iletişimin yeni biçimlerini ortaya koymak amaçlarının gerçekleştirilmesine uygun olarak gerçekleştirdiği çalışmalar umut verici ancak

yetersizdir. Uluslararası arenanın Türkiye koordinatörü olarak görev yapmakta olan kurumun açık veri, araştırma verisi üzerine herhangi bir yönergesi bulunmamaktadır. TÜBİTAK ve YÖK'ün üniversitelerin OpenAIRE hedeflerini yakalayabilmek adına proje ortağı konumundaki üniversitelere gönderdiği "öneri metnin" de açık veri, açık araştırma verisi kavramları üzerine bir değerlendirmesi mevcut değildir. Mevcut öneriler daha çok işin yayıncılık kısmını ele alan araştırma verileri kullanılarak üretilen yayınların "açık erişim" olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye'deki açık bilim faaliyetlerini yürüten ulusal bir kurum olarak TÜBİTAK'ın Avrupa Komisyonu ile karşılaştırdığımızda; açık veri, açık araştırma verisi kavramlarının net bir şekilde ifade edildiği, araştırma verisinin planlanması ve yönetilmesi ile paylaşımına ait bilgilerin açıklayıcı olduğu değerlendirilmektedir.

TÜBİTAK'ın araştırma verisi üzerine çalışmaları, dokümanları, politikaları UFUK2020 bilgilendirmelerinin bulunduğu web sitesinde yer alsada, sitedeki dokümanların aydınlatıcı ve verileri kapsayıcı açıklıkta bir yapısı yoktur. Ancak Avrupa Komisyonu sayfasında açık veri, araştırma verisinin aydınlatılmış kılavuzlarının yanı sıra, Avrupa komisyonu tarafından kabul edilen politikalar, çalışma grupları gibi birçok bilgi açık şekilde ifade edilmiştir. Araştırma sorumlu ve paydaşlarının Araştırma Verisi Yönetimi ve planlamasının önem ve gerekliliği konusundaki farkındalıkları istenilen seviyede değildir. Araştırma kurumları "araştırma verisi yönetimi politikaları" oluşturmalı, araştırma verilerinin araştırma sırasında ve sonrasında nasıl yönetileceğini ana hatlarıyla belirtmelidir.

YÖK ve ULAKBİM'in UFUK2020 projesini gerçekleştirmek amacıyla misyon yüklediği, çeşitli öneri ve yazışmalar da bulunduğu Türkiye'deki üniversitelerin araştırma verilerinin yönetimine ilişkin politikaları dolayısıyla veri üretimi ve tekrar kullanım koşullarını da ortaya koyan veri yönetim planları eksiktir. Ancak iyi bir araştırma verisi yönetim planı bizlere veri yönetimi planlaması, veri yaratma/tanımlama, veri belgeleme (veri toplama ve yönetim için standartlar ve yöntemler), veriye erişim, kullanım ve paylaşımı, etik ve entelektüel mülkiyet, depolama ve yedekleme, uzun dönemli veri koruma stratejisi (DCC) hakkında nesnel bilgiler verebilir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de bilim politikaları çerçevesinde ele alınan açık veri, araştırma verisi konusunda 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, OpenAIRE2020 çalışmaları, Açık Erişim Kurumsal Arşivler Çalışma Grubunun oluşturulması, Akademik Bilişim Konferansı, YÖK Kurumsal Arşivler ve Açık Erişim Çalışma Grubunun oluşturulması, TÜBİTAK koordinesinde gerçekleşen çalışmalar umut verici ancak yetersizdir. Zira TÜBİTAK uluslararası arenadaki açık bilim temsilcisi konumundaki Science Europe, EuroCRIS'a üye bile değildir. Bununla birlikte Türkiye açık bilim-veri-araştırma verisi konusunda duraklama adımından faaliyet adımına geçmek için acilen;

- AB ile uyumlu Açık Bilim Politikaları (Pasteur4OA vb.) hazırlanırken araştırma verisi, yönetim ve paylaşım ilkeleri yer almalı ve ön plana çıkarılmalıdır.
- Politikalara işlerlik kazandıracak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Açık bilim-açık veri ve araştırma verisi konuları temel alınarak hazırlanacak erişim politikaları metinleri birbirinden farklı olmalıdır.
- Yasal yapılanma (Bilgi Edinme Kanunu, Kişisel Verilerin Korunması, Fikir ve Sanat Eserleri Konunu) güncellenerek veri-araştırma verisi ile ilgili tanımlar, koşullar ve sınırlılıklar ortaya konmalı ya da genel bir veri kanunu yapılmalıdır.
- TÜBİTAK ve YÖK'ün "açık bilim" hedefini gerçekleştirmesi için ulusal proje paydaşları; üniversiteler, araştırma birimleri, bilgi teknolojileri bölümleri, araştırmacılar, akademik birimler ve kütüphanelerdir ve bu paydaşların her birinin yazılı ve işler birer araştırma verisi yönetim politikası bulunmalıdır.
- Araştırma verisi yönetim politikasında kullanılacak açık lisansların açıkça belirtilmesi gerekmektedir.
- TÜBİTAK ve YÖK tarafından hazırlanacak tavsiye yazışmaları dâhil tüm resmi belgelerde araştırma verisi kavramının ön plana çıkması gerekmektedir.
- Uluslararası çalışmalarda kurumlar/fon sağlayıcılar tarafından araştırmacılardan zorunlu olarak talep edilen veri yönetim planlarının talep edilmesi gerekmektedir. Veri yönetiminin plan(lanması) en baştan;
 - Ne tür verin nasıl toplanacağı veya oluşturulacağı?
 - Verilerin nasıl tanımlanacağı ve belgeleneceği?
 - Etik ve telif hakkı sorunlarının nasıl yönetileceği?
 - Verilerin nerde nasıl depolanacağı, yedekleneceği, erişim ve güvenliğinin nasıl sağlanacağı?
 - Hangi verilerin tutulacağı, korunacağı ve/veya saklanacağı? Veriler için uzun dönemli koruma planını ne olacağı?
 - Verilerin kimlerle nasıl ve ne kadar uzun süreyle paylaşılacağı?
 - Veri yönetimi sorumlusunun kime düşeceği ile planın gerçekleşmesi için hangi kaynaklara gereksinim duyulacağı? gibi temel soruları ve yanıtlarını kapsar (Gürdal ve Bitri, 2015).
- Dünyada açık veri, araştırma verisi alanındaki projelerin analiz edilmeli ve bu konuda kıyaslama (benchmarking) projeleri yürütülmelidir.
- Gelecekteki açık veri, araştırma verisi projelerinde kamu-özel sektör işbirliklerine müsaade edebilecek düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

- Etik ihlallerin önüne geçmek için araştırmacı hak ve verileri üniversiteler tarafından oluşturulan politika metinleri ile desteklenmelidir.
- Üniversite tarafından verinin korunması taahhüt edilerek, araştırmacının zihnindeki pürüzler giderilmelidir. Araştırmacıyı teşvik, ulusal toplantılara katılım izni vb. ön koşulları ile verisini paylaşmaya zorlamak doğru bir yaklaşım değildir.
- Araştırmacılar verilerinin paylaşımı konusunda kapsamlı olarak bilgilendirilmeli; TÜBİTAK ve YÖK araştırmacı katılımını zorunlu kılan ulusal ve uluslararası ölçekte toplantılar gerçekleştirilmelidir.
- Özellikle üniversite bazında araştırmanın ön ayağı olan BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri'lar için veri üretim ve paylaşım politikaları yeniden oluşturulmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm kıymetli ve danışman hocam Prof. Dr. Tülay Oğuz'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

Kaynakça

- Borgman, C.L., Wallis, J.C. ve Enyedy, N. (2007). Little science confronts the data deluge: Habitat ecology, embedded sensor networks, and digital libraries. *International Journal of Digital Libraries*, 7, 17-30.
- Frank, E. P. ve Pharo, N. (2016). Academic librarians in data information literacy instruction: A case study in meteorology. *College & Research Libraries*, 77, 536-552. doi:10.5860/crl.77.4.536
- Gürdal, G. ve Bitri, E. (2015). Araştırma verisi yönetimi, açık veri ve Avrupa Birliğı Bilimsel Veri Altyapısı: OpenAIRE2020 (Research data management, open data and the European Scholarly Communication Data Infrastructure: OpenAIRE2020). In XVII, Akademik Bilişim Konferansı (XVII. Academic Computing Conference), Eskişehir, February (p. 4-6).

Türkiye, Kanada ve Endonezya'nın OpenDOAR Üzerinden Karşılaştırılması

İdris Semih Kaya

Hacettepe Üniversitesi, idosfer@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye, Kanada ve Endonezya'daki kurumsal açık arşivlerin kullandıkları yazılımları, yayın dillerini, kayıt sayılarını, yayın türlerini, veri giriş tarihlerini ve arşivlerin ana sayfalarında yer alan politikaları belirlemek ve birbirleriyle karşılaştırmaktır. Yine ilgili ülkelerin kurumsal açık arşivlerinde bulunan tam metin kayıt sayılarının toplam yayın sayısına oranı, tezlerin diğer yayın türündeki toplam yayın sayılarına oranı araştırılmıştır. Çalışmada üç farklı coğrafyadan üç farklı ülkenin OpenDOAR'da listelenen kurumsal açık arşivleri incelenmiştir. Türkiye haricinde diğer iki ülkenin seçilme nedeni; ülkelerin OpenDOAR'a kayıtlı kurumsal açık arşiv sıralamasında Türkiye'nin altında (Kanada) ve üstünde (Endonezya) olmalarıdır. Araştırmanın sonucunda Türkiye ve Endonezya'nın birçok özellik bakımından birbirine benzediği saptanmıştır. Öte yandan tez sayıları ve kullanılan yazılımlar açısından birbirinden farklılıkları söz konusudur. Türkiye, Kanada ve Endonezya'nın kurumsal açık arşivlerine kayıtlı tam metin sayıları arasında Kruskal Wallis analizi kullanılarak edinilen bilgiler ışığında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur. Yine Kruskal Wallis analizi kullanılarak gerçekleştirilen test sonucunda kullanılan yazılımlar açısından ise istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kurumsal Açık Arşiv, OpenDOAR, Türkiye, Kanada, Endonezya

Giriş

Kurumsal açık arşivler, kamu kurumlarının ürettiği bilimsel çalışmalara ve çalışmalar sırasında elde edilen verilere kullanıcıların en az veya sıfır maliyetle erişim olanağı sağlaması için oluşturulan sistemlerdir. Bunların birlikte, “kurumsal açık arşivler öğretim elemanlarının veya kurum araştırmacılarının bilimsel dergilerde ya da kongre, konferans gibi farklı ortamlarda yayımladıkları çalışmalarının (makale, ders notları, yazılım, bildiri, bilimsel çalışmaların ön baskısı, rapor, kitap, öğrenim nesnesi, tez, proje, deneysel çalışma, bilgi testi, multimedya verisi, veri seti, bilgisayar programı) elektronik kopyalarının e-arşive konması ve açık erişime açılması ile oluşmaktadır” (Afzali ve Tonta, 2010, s. 156). Kurumların entelektüel birikimini oluşturan akademik arşivler; akademik çıktıların dijital platformda uluslararası standartlara göre arşivlenmesi, harmanlama sistemlerince harmanlanması ve telif hakları gözetilerek araştırmacıların erişimine sunulması için altyapı sağlar (Yurtseven, 2019, s. 171).

Kurumsal açık arşiv depoları araştırmacıların dijital yayınlarına tekrar ve ücretsiz ulaşabilmeleri için kurulmuştur. Kurumsal açık arşivler araştırmacılara kendi arşivlerini oluşturma ve çalışmalarının yayınlanmamış baskısını saklama olanağı vermiştir. Bu arşivler sayesinde çalışmaların dijital kopyaları saklanabilir, organize edilebilir, korunabilir, ulaşılabilir ve erişilebilir kılınmaktadır. Sadece ulusal değil uluslararası görünürlüğü de artıran kurumsal açık arşivler, araştırmacıların çalışmalarını elektronik formatta kullanıcılara ücretsiz olarak erişime açmaktadır (İbrahim ve Beigh, 2019, s. 3).

Miktarı giderek artan akademik çalışmaların paylaşılması ve yeniden kullanılması önemli bir hâl almıştır. Bunun yanında araştırma verilerinin de paylaşılması ve tekrar kullanılması maliyet, zaman ve emek açısından fayda sağlamaktadır. Kurumsal açık arşivlerin oluşturulması ile birlikte açık olan araştırma sonuçlarını ve verilerini birbiriyle karşılaştırmak ve analiz etmek mümkün hale gelmiştir.

“Kurumsal akademik arşivler, bilimsel iletişim ağını geliştirme odağında ulusal ve uluslararası sistemlerde harmanlanmakta ve araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Harmanlama sistemleri, kuruluş amaçlarına göre, kurumsal açık arşivlerin içeriğini harmanlayıp içeriğinde toplu arama yapılmasını sağladıkları gibi (OpenAIRE, ROAR, BASE, Harman: Türkiye Akademik Arşivi), kurumsal akademik arşivlerin listesini veren dizin (OpenDOAR) işlevine de sahiptir” (Yurtseven, 2019, s. 176).

Yukarıda bahsi geçen akademik yayınları içerisinde barındıran kurumsal açık arşivlerin gerek ulusal gerek uluslararası alanlarda görünürlüğünü artırmak için çeşitli platformlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç OpenDOAR, ROAR, OpenAIRE Explore ve Harman gibi platformlar üzerinden karşılanmaktadır. OpenDOAR'da listelenen kurumsal açık arşivler içerisinde akademik çalışmaların dijital kopyaları indekslenmektedir. Temel olarak tez, makale, konferans bildirileri, yazılım, patent, veri seti, çoklu medya, yayımlanmamış raporlar, öğrenim nesnelere ve kitap şeklinde sınıflandırılmaktadır (OpenDOAR, 2019).

Nottingham Üniversitesi ve Lund Üniversitesi işbirliğinde geliştirilen OpenDOAR, Mart 2020 yılında 5315 kurumsal açık arşivi ve arşiv içeriklerini web arayüzü sayesinde dizinlemektedir. Arayüz üzerinden arşiv türünü, üstveri ve tam metin kayıt sayısını, yapılan yayınların dilini, içerik türünü, kullanılan yazılım türünü, veri giriş tarihlerini ve konu alanlarını araştırmak mümkündür (Sandy ve Dykas, 2016, s. 107).

Aralık 2019 tarihi itibarıyla Türkiye'deki 203 üniversite içerisinde 101 üniversite OpenDOAR'da listelenmektedir. OpenDOAR'da Türkiye'den kayıtlı kurumsal açık arşiv sayısı 123'e yükselmesine rağmen henüz üniversitelerin veya diğer kamu kurumlarının çoğunda kurumsal açık arşiv politikaları ve stratejilerinin istenilen düzeyde olmadığı açıktır.

Yöntem

OpenDOAR'da listelenen ilgili ülkelerin kurumsal açık arşivlerinde yer alan ve kullandıkları yazılım türü, yayın dili, kayıt sayısı, yayın türü, veri giriş tarihi ve arşiv ana sayfasında yer alan politikalar değerlendirme kapsamındadır. Kanada ve Endonezya ile ilgili bilgiler, 21 Kasım 2019 tarihine kadar Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR)'e girilmiş olan veriler üzerinden toplanmıştır. Aynı şekilde Türkiye için toplanan bilgiler, 25 Aralık 2019 tarihine kadar OpenDOAR'a girişi yapılan verilerden toplanmıştır. İlgili ülkelerin OpenDOAR'da listelenen kurumsal açık arşivleri ile ilgili bilgiler, belirlenen değişkenler göz önüne alınarak OpenDOAR arayüzünden alınmıştır. Yazılım türü, yayın dili ve veri giriş tarihi ile ilgili bilgiler direkt olarak OpenDOAR'dan elde edilmiştir. Yayın türlerine ait kayıt sayısı ve arşiv politikası ile ilgili bilgiler arşivlerin ana sayfaları ziyaret edilerek elde edilmiştir. Kurumsal açık arşivlerin ana sayfalarında kayıt sayıları ve politikalar ile ilgili bilgiler yer alıyorsa değerlendirmeye alınmıştır. Yayın türü açısından değerlendirme yapılırken, OpenDOAR arayüzüne yer alan bilgiler ile arşiv ana sayfasında yer alan bilgilerin uyuşmaması durumunda arşiv ana sayfasındaki bilgiler dikkate alınmıştır. Ülkelerin OpenDOAR arayüzünde listelenen kurumsal açık arşivleri içerisinde yer alan tam metni depolanmış kayıt sayısının arşivdeki toplam kayıt sayısına oranı hesaplanarak üç ülke birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Yine akademik arşivlerin ana sayfalarında türe göre filtreleme varsa tez ve makale sayıları alınarak toplam sayıya oranlanmış ve diğer ülkelerdeki oranlarla karşılaştırılmıştır. Akademik çalışmaların konu dağılımları çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Ülkelere göre kurumsal açık arşivlere kayıtlı tam metin sayılarının, tez sayılarının ve kullandıkları yazılımların normal dağılıp dağılmadığına karar vermek için bu değişkenler özelinde normallik testi uygulanmıştır. Test sonucunda değerlerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçla tam metin sayılarının, tez sayılarının ve kullanılan yazılımların farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- OpenDOAR indeks sıralamasında nicelik olarak Türkiye'nin altında olan Kanada ve üstünde olan Endonezya'da bulunan kurumsal açık arşivler hangi yayın türlerinde yayın yapmıştır?
- Türkiye, Kanada ve Endonezya'nın kurumsal açık arşivlerinde kayıtlı tam metin sayıları ve tez sayıları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Türkiye, Kanada ve Endonezya'da bulunan kurumsal açık arşivlerin yayın türleri altında kaç kayıt bulunmaktadır?
- Türkiye, Kanada ve Endonezya'da bulunan kurumların açık erişim politikaları var mı?
- Açık erişim politikaları zorunlu mudur?
- Kurumsal açık arşivlerin üstveri ve arşivlerde depolanmış tam metin sayıları kaçtır?
- Kurumsal açık arşive ilk kayıt girişleri ne zaman yapılmıştır?

Bulgular ve Değerlendirme

Türkiye ve Endonezya'daki arşiv sayıları buldukları kıtadaki (yaklaşık %10) ve dünyadaki (yaklaşık %2,3) arşiv sayılarına oran açısından birbirlerine benzerlik göstermektedir. Kanada'nın arşiv sayısı, kıtasında %5,8 iken dünyada %1,8'dir. Türkiye'den 123, Kanada'dan 94 ve Endonezya'dan 127 kurumsal açık arşiv çalışma kapsamında incelenmiştir. Araştırmada Türkiye, Kanada ve Endonezya'ya ait kurumsal açık arşiv sayısı 344'tür. Bu kurumsal açık arşivlerin OpenDOAR'da listelenen diğer arşivlere oranı %6,5'dir.

Her üç ülke için de dikkat çeken yayın türü makale olarak görünmektedir. Türkiye'deki akademik kurumsal açık arşivlerde yer alan yayın türleri arasında ilk sırada makale (n=101, %21), ikinci sırada tez (n=97, %21), üçüncü sırada kitap ve kitap bölümü (n=75, %15) bulunmaktadır. Kanada'daki akademik kurumsal açık arşivlerde yer alan yayın türleri arasında ilk sırada makale (n=70, %18), ikinci sırada tez (n=58, %15), üçüncü sırada konferans bildirileri (n=49, %13) bulunmaktadır. Endonezya'daki akademik kurumsal açık arşivlerde yer alan yayın türleri arasında ilk sırada tez (n=107, %21), ikinci sırada makale (n=105, %21), üçüncü sırada konferans bildirileri (n=64, %13) bulunmaktadır. Türkiye ve Endonezya makale ve tez oranları ile birbirine benzerlik göstermektedir.

Türkiye'deki akademik kurumsal açık arşivlerin 109'u (%88) DSpace, Kanada'daki akademik kurumsal açık arşivlerin 36'sı (%38) DSpace ve 19'u (%20) Eprints, Endonezya'daki akademik kurumsal açık arşivlerin 100'ü (%78) Eprints yazılımını kullanmaktadır.

Amasya Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi'nde DSpace yazılımı kullanılmasına rağmen OpenDOAR arayüzünde yazılım bilgisi Cybertesis olarak verilmiştir. Yine Antalya Bilim Üniversitesi de DSpace yazılımını kurumsal açık arşivde kullanmasına rağmen OpenDOAR arayüzünde yazılım bilgisi DSpace olarak verilmiştir.

En yaygın kullanılan dil olma özelliği taşıyan İngilizce, OpenDOAR'da ilgili kurumsal açık arşiv arayüzünde belirtildiği üzere ülkelerin kullandığı ortak dil olma özelliğini de taşımaktadır. Araştırmanın doğal bir sonucu olarak ülkelerin kurumsal açık arşivlerinde yer alan yayınlarda en fazla kullanılan dil, ülkelerin ana dilleridir. Türkiye için Türkçe ve İngilizce ön plana çıkarken, Kanada için İngilizce ve Fransızca, Endonezya için Endonezce ve İngilizce öne çıkmaktadır.

Çalışmada ülkelerin kurumsal açık arşivlere kayıtlı tam metin sayısının arşivdeki toplam kayıt sayısına oranına da yer verilmektedir. Türkiye'deki kurumsal açık arşivlerde kayıtlı tam metin sayısının toplam kayıt sayısına oranı %10'dur. Bu oran Kanada için %5 ve Endonezya için %11'dir. Türkiye ve Endonezya kayıt sayıları açısından benzerlik göstermeseler de tam metin sayılarının toplam kayıt sayılarına oranı açısından benzerlik göstermektedir.

Türkiye'de bulunan kurumsal açık arşivler içindeki tez oranı %23, makale oranı ise %60'tır (bkz. Tablo 1). Kanada'da bulunan kurumsal açık arşivler içindeki tez oranı %29, makale oranı ise %34'tür. Endonezya'da bulunan kurumsal açık arşivler içindeki tez oranı bütün kayıt sayılarının yarısından fazlasını (%68) temsil etmektedir. Makale oranları ise %16'dır. Türkiye (tez barındıran kurumsal açık arşiv sayısı 97) ve Endonezya'nın (tez barındıran kurumsal açık arşiv sayısı 107) OpenDOAR arayüzünde bulunan içerik tür bilgisine göre içerisinde tez barındıran kurumsal açık arşiv sayıları hemen hemen eşit olmasına rağmen tez ve makale sayılarındaki farklılık göze çarpmaktadır. Bu farklılığın nereden kaynaklandığını belirlemek başka bir çalışmanın konusu olsa da özellikle tez sayısında gözle görülür bir farklılık vardır.

Tablo 1. Kurumsal açık arşivlerde yer alan tez ve makalelerin sayısı ve toplam materyal sayısına oranı

Ülkeler	Tez		Makale		Toplam N
	N	%	N	%	
Türkiye	62.229	23	164.862	60	273.406
Kanada	72.978	29	86.857	34	252.924
Endonezya	382.270	68	88.829	16	561.384

Çalışmada araştırılan diğer bir konu ise; ülkelere göre kurumsal açık arşivlerin OpenDOAR'a ilk hangi tarihte veri kaydı yaptıklarıdır. Buna göre; Türkiye'de Koç Üniversitesi Kurumsal Açık Arşivi 23 Mayıs 2008 tarihinde OpenDOAR'a kaydedilmiştir, Kanada'da Toronto Scarborough Experimental Üniversitesi ve RiverRun Centre Kurumsal Açık Arşivleri 9 Aralık 2005 tarihinde OpenDOAR'a ilk veri kaydı yapılmıştır ve Endonezya'da Gunadarma Üniversitesi Kurumsal Açık Arşivi 29 Haziran 2008 tarihinde ilk veri kaydı yapılmıştır. Türkiye ve Endonezya birçok konuda olduğu gibi OpenDOAR'a veri girişi sağlama açısından yine benzerlik göstermektedir.

Ülkelere göre OpenDOAR'da listelenen kurumsal açık arşivlerin politikalarının kurumsal açık arşiv ana sayfasında yer alması ve ana sayfasındaki politika bağlantılarının çalışıyor durumda olması Türkiye'deki 27 kurumsal açık arşiv, Kanada'daki 7 kurumsal açık arşiv ve Endonezya'daki 29 kurumsal açık arşiv için geçerlidir. Türkiye'nin kurumsal açık arşivlerinden sekiz tanesi politikalarında "zorunluluk" kavramından bahsetmektedir. Kanada'nın kurumsal açık arşivlerinden bir tanesi politikasında Türkiye'nin aksine "zorunlu değil" ifadesini kullanmıştır. Yine aynı şekilde Endonezya'nın kurumsal açık arşivlerinden beş tanesi politikalarında "zorunlu değil" ifadesini kullanmıştır.

Ülkelerin kurumsal açık arşivlerinde kayıtlı tez sayılarının ortancaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır. Test sonucunda ülkelerin kurumsal açık arşivlerinde kayıtlı tez sayıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2 = 20,006$, $sd = 2$, $p < 0,01$). Bu anlamlı farklılığın hangi ülkeler arasında olduğu bilgisine ulaşmak için uygulanan Mann-Whitney U Testi Türkiye-Kanada ve Türkiye-Endonezya kurumsal açık arşivlerine kayıtlı tez sayıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılık olduğunu göstermiştir.

Ülkelerin kurumsal açık arşivlerine kayıtlı tam metin sayıları arasında farklılığı tespit etmek için yine Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Test sonucunda arşivlerde yer alan tez sayıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($\chi^2 = 2,159$, $sd = 2$, $p > 0,05$).

Sonuç

Araştırmadan elde edilen bilgilere göre kurumsal açık arşivlerde en fazla yer alan yayın türleri tez ve makaledir. Arşivlerin kullandıkları yazılımlar ise DSpace ve Eprints etrafında toplanmıştır. Türkiye ve Endonezya için ana

dillerinin yanında ortak dil olan İngilizce arşivlerde en fazla kullanılan yabancı dil olma özelliğindedir. Kanada için ise ülkenin ana dilleri olan Fransızca ve İngilizce en fazla kullanılan dil olma özelliğini taşımaktadırlar.

Birçok arşivin ana sayfasında politika linkleri olmasına rağmen linkler aktif değil ya da ilgili politikalar yüklenmemiştir. Türkiye'deki kurumsal açık arşivlerin politikalarında zorunluluktan bahsedilirken, Kanada ve Endonezya için böyle bir zorunluluktan bahsetmek mümkün değildir. Aksine zorunlu değildir gibi ifadeler Kanada ve Endonezya arşivlerinde kullanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda Türkiye ve Endonezya birçok özellik bakımından birbirine benzemektedir. Fakat tezlerin tüm arşivdeki materyal sayılarına oranı ve kullanılan yazılımlar açısından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Türkiye'de en fazla DSpace yazılımı kullanılırken, Endonezya'da Eprints yazılımı kullanılmaktadır. Türkiye'de kurumsal açık arşivlerde makale türü daha fazla yer alırken, Endonezya'da tez türü daha fazla yer almaktadır

Teşekkür

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde emeği geçen, zamanını ayırıp bilgilerini benimle paylaşan, güler yüzlü hocam Dr. Gülelda Doğan'a teşekkürler.

Kaynakça

- Afzali, M. ve Tonta, Y. (2010). Türkiye'deki kurumsal arşivlerin web analizi [Bildiri]. *Bilgi Yönetiminde Teknolojik Yakınsama ve Sosyal Ağlar: 2. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu Bildirileri* içinde (155-163). Yay. Haz. Serap Kurbanoğlu [ve diğerleri]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-afzali-BY2010l.pdf>
- Ibrahim, S. ve Beigh, I.N. (2019). Contribution of the UK open access repositories to OpenDOAR. *Library Philosophy and Practice*. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2592/>
- OpenDOAR. (2019). Yayın türleri. Erişim adresi: <https://v2.sherpa.ac.uk/opensoar/>
- Sandy, H.M. ve Dykas, F. (2016). High-quality metadata and repository staffing: Perceptions of United States-Based OpenDOAR participants. *Cataloging and Classification Quarterly*, 54(2), 101–116. <https://doi.org/10.1080/01639374.2015.1116480>
- Yurtseven, M. (2019). Kurumsal akademik arşivlerde farkındalık oluşturma çalışmaları: İSTE Kurumsal Akademik Arşivi örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(3), 171–181.

Türkiye'deki Üniversitelerin Açık Erişim Politikalarının ROARMAP'te Yer Alan Politika Oluşturma Soruları Göz Önünde Bulundurularak İncelenmesi

Hatice Nur Yavuz

Hacettepe Üniversitesi, hyavuznur@gmail.com

Öz: Bu çalışmada Türkiye'deki üniversitelerin açık erişim politikalarının/yönergelerinin incelenip, açık erişim politika metinlerini barındıran ROARMAP'te politika oluşturulurken cevap verilen sorular da göz önünde bulundurularak politikaların/yönergelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu ifadeden hareketle "Türkiye'deki üniversiteler politikalarında/yönergelerinde, ROARMAP'te yer alan politika soruları da dâhil olmak üzere oluşturulan 20 soruya net bir şekilde cevap vermişler mi, incelenen politikaların/yönergelerin kaç tanesi zorunlu?" sorularına yanıt aranmıştır. Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmakta olup, toplamda 207 üniversiteden 200'ünün politikası/yönergesi incelenmiştir. Analiz edilen verilerden hareketle üniversitelerin politikaları/yönergeleri 20 soru üzerinden değerlendirildiğinde çoğu soruya belirsiz yanıt verildiği metinlerde görülmektedir. Politikası/yönergesi zorunlu olan sadece 9 üniversite bulunmaktadır. Toplamda 112 üniversitenin 98'inin arşivi bulunmaktadır ve 88 arşivin uzantısı çalışmaktadır. Bulgular açık erişim politikalarının/yönergelerinin "Örnek Açık Erişim Politikası, Avrupa Komisyonu'nun Horizon 2020 kapsamında belirlediği açık erişim politikası ile asgari düzeyde uyumlu olması için belirlenen yedi temel ölçüt ve PASTEUR4OA Projesi kapsamında Araştırma Yapan Kurumlar için Açık Erişim Politikası Geliştirme ve Uygulama İlkeleri" örnek alınarak hazırlanması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Açık Erişim, Açık Erişim Politikası, ROARMAP

Giriş

Bilimsel bilgidan (makale, kitap ve araştırma verileri) faydalanmak isteyen okuyucuya, bu bilgilerin ücretsiz bir şekilde sunulması ve aynı zamanda lisanslanmalarıyla da başta araştırmacılar olmak üzere sanayi sektöründe ve Ar-Ge faaliyetlerinde de kullanılmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Budapeşte Açık Erişim Girişimi'ne (BOAI) göre açık erişim, "Bilimsel literatürün internet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olmasıdır" (Açık Erişim Türkiye, 2016). Açık erişimin amacı ve kapsamı doğrultusunda üretilen araştırma çıktılarının daha iyi yönetilebilmesi ve yasal bir metne dayandırılması amacıyla "politika" adı verilen resmi bir belgenin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır (PASTEUR4OA, 2015). Açık erişim politikası ile ilgili bir yol gösterici olarak oluşturulan Örnek Üniversitesi Açık Erişim Politikası "öğretim elemanlarının araştırmalarının ve entellektüel ürünlerinin erişilebilirliğini, görünürlüğünü, kullanımını ve etkisini artırmak; araştırmalardan üretilen yayınları daha etkin yönetebilmek ve kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırmalardan üretilen yayınlara serbestçe erişimi desteklemek" amacıyla oluşturulmuştur (ANKOS, 2018, s. 1).

Politikalara yönelik dünyadaki gelişmelere bakıldığında NECOBELAC (Network of Collaboration Between Europe & Latin American-Caribbean Countries), PEER (Publishing and the Ecology of European Research), MedOAnet (Mediterranean Open Access Network), OpenAIRE (Open Access Infrastructure Research for Research in Europe), FOSTER (Foster Open Science Training for European Research), Pasteur4OA (Open Access Policy Alignment Strategies for European Union Research) gibi Avrupa Birliği tarafından açık erişimi desteklemek amacıyla oluşturulan projelerdir. Türkiye'den de Hacettepe Üniversitesi'nin MedOAnet ve Pasteur4OA gibi projelerde yer aldığı görülmektedir (Al ve Tonta, 2014, s. 434). Politikaların geliştirilmesi ile ilgili uyumluluklarını kontrol etmek amacıyla bir diğer proje olan Avrupa Birliği'nin araştırma ve yenilik çerçeve programı Ufuk 2020 (Horizon 2020) ise Yunanistan, İtalya, Hollanda, Türkiye ve İngiltere'nin yer aldığı ülkelerde açık erişim politikalarının değerlendirilip daha sonra bu politikaların Ufuk 2020 (Horizon 2020) ile uyumlu olup olmadıklarına bakılmak amaçlanmıştır.

Açık erişim politikalarından hareketle Türkiye'deki açık erişim politikalarına bakıldığında, 2013 yılında ilk zorunlu politikanın İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Politikaya 26.03.2019 tarihi itibarıyla "Açık Bilim Politikası" olarak erişilmektedir. Ülkemizde 10 Ocak 2019 tarihinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından gerçekleştirilen Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) Toplantısı'nda açık bilim ve açık erişim gelişmeleri açısından hedeflenen amaçlar arasında; "TÜBİTAK Açık Bilim Politikası'nın kabul edilmesi ve açık erişim çalışmalarında 2019 yılının pilot, 2020 yılının ise zorunlu politika uygulamalarına

geçiş yılı olarak benimsenmesi” maddeleri öne çıkarılmış ve ardından 14.03.2019 tarihinde TÜBİTAK Açık Bilim Politikası kabul edilmiştir (TÜBİTAK, 2019).

Günümüzde oldukça gündemde olan açık erişim ve açık erişim politikaları/yönergeleri hem araştırmacıları hem de araştırma yapan kurum ve kuruluşları büyük ölçüde ilgilendirmektedir. Açık erişimin daha fazla kullanılıp bu sürecin daha iyi yönetilebilmesi için oluşturulan politikaların/yönergelerin de amacına uygun olarak hazırlanması ve uluslararası politikalarla uyumlu olması gerekmektedir. Konunun öneminden de anlaşılacağı üzere bu çalışmada Türkiye’deki üniversiteler politikalarında/yönergelerinde, ROARMAP’te yer alan politika soruları da dâhil olmak üzere oluşturulan 20 soruya net bir şekilde cevap vermişler mi, incelenen politikaların/yönergelerin kaç tanesi zorunlu? sorularına yanıt bulmak amaçlanmıştır. Türkiye’deki üniversitelerin politikaları/yönergeleri incelendiğinde “Türkiye’deki üniversitelerin kaçının politikası/yönergesi vardır, Türkiye’deki üniversitelerin oluşturduğu yazılı metin politika mı, yönerge şeklinde mi ifade edilmektedir, Türkiye’deki üniversitelerin kaç açık arşiv sistemine sahip, kaçının arşiv uzantısı çalışmaktadır, politikalar/yönergeler zorunlu mu yoksa herhangi bir zorunluluk ifadesi bulunmamakta mıdır, arşivde yer alan/alacak olan materyal türleri belirtilmiş mi, açık arşiv sisteminde depolanan materyaller üzerinde kimin hak sahibi olacağı belirtilmiş mi, açık arşiv sisteminde depolanacak olan materyallerin hangi zaman zarfında depolanacağı ile ilgili net bir ifade yer almakta mıdır?” sorularına yanıt aranmaktadır. Araştırmanın ana hipotezi politikaların zorunlu olması ve/veya belirtilmemiş olması ile 20 soru üzerinden özellikle “belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş” seçenekli olan 15 soruya verdikleri cevap sayısının fazla olması arasındaki bir ilişki yoktur şeklindedir.

Yöntem

Araştırmada değerlendirilecek olan politikalar/yönergeler için YÖK’ün sayfasındaki (<https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>) üniversitelerin listesinden üniversitelere erişilmiştir. Toplamda web sayfasında 207 üniversite bulunmasına rağmen politika belgesine erişilen 200 üniversitenin politikaları/yönergeleri web sitelerinden ve/veya kütüphane sayfalarından incelenerek değerlendirilmiştir. Daha sonra ROARMAP platformu (<http://roarmap.eprints.org/>) üzerinden politika oluşturulurken cevaplanması gereken sorular da esas alınmıştır ve bu sorulardan bazılarının da yer aldığı 20 soru hazırlanmıştır. Politikalar/yönergeler bu 20 soru üzerinden değerlendirilmiştir (ROARMAP platformu üzerinden üniversitelerin eklemiş olduğu politikalar/yönergeler araştırmaya dâhil edilmemiştir). Çalışmada betimleme yöntemi kullanılmış olup veriler 20 Kasım 2019 ve 13 Aralık 2019 tarihlerinde toplanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler SPSS 23 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik programı ile değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Araştırma kapsamında Türkiye’deki 207 üniversiteden 200’ü değerlendirilmiş olup bunlardan 112’sinin politikası/yönergesi bulunmaktadır. Tüm üniversitelerin politikaları/yönergeleri idari yönetim kararıyla onaylanmıştır. İncelenen 112 üniversitenin tümünün politikasında/yönergesinde materyallerin kurumların kendi arşivlerinde depolanması gerektiği belirtilmektedir. Araştırmada cevaplanması gereken sorulardan biri olan “Türkiye’de üniversitelerin oluşturduğu yazılı metin politika mı, yönerge olarak mı ifade ediliyor?” sorusu metinlerde 78’i (%69,6) politika, 34’ü (%30,4) yönerge şeklinde ifade edilmektedir. Açık erişim/açık bilim politikasına sahip olan kurum ve kuruluşlardan açık arşiv sistemine sahip olunması beklendiğinden, politikaya/yönergeye sahip olup olmamasından hareketle açık arşiv sistemlerinin de varlığını belirlemek amacıyla “Açık arşiv sistemi var mı?” sorusuna elde edilen verilerden hareketle 98’inin (%87,5) açık arşiv sistemine sahip olduğu, 14’ünün (%12,5) ise herhangi bir arşiv sistemine sahip olmadığı görülmektedir. Değerlendirilen politikalar/yönergeler doğrultusunda elde edilen verilerden hareketle materyal türleri ve oranları ise şöyledir: %79,5 oranında (89) hakem denetiminden geçmiş yazılar, %90,2 oranında (101) lisansüstü tezler, %69,6 oranında (78) kitap, %67,0 oranında (75) kitap bölümleri, %25,0 oranında (28) veri, %9,8 oranında belirtmeyen ve %91,1 oranında (102) diğer materyaller.

Politikaları/yönergeleri incelenen üniversitelerin metinlerinde ROARMAP’de yer alan “Depolanan materyaller üzerinde kimin hak sahibi olduğu” sorusuna üniversitelerin büyük çoğunluğunda (%92,0) depolanan materyaller üzerinde kimin hak sahibi olduğu net bir şekilde belirtilmemiştir. Bu soruya verilebilecek seçeneklerde “Kurum/kuruluş ve fon sağlayıcılar hakları tutar, yazar haklarını tutar, bahsedilenlerin hiçbiri ve bahsedilmemiş” seçenekleri politikalarda/yönergelerde bulunmamaktadır. Açık arşiv sisteminde depolanacak/depolanmış olan materyallerin Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Bilim ve Teknoloji gibi farklı alanlar için farklı ambargo süreleri uygulanmaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler incelendiğinde Sosyal Bilimler için uygulanması beklenen maksimum ambargo süresi politikaların/yönergelerin çoğunda (%92,9) belirtilmemiştir. Veriler incelendiğinde maksimum ambargo süresi 12 ay seçeneğinin yer aldığı sadece 5 politika/yönerge bulunmaktadır. Maksimum ambargo süresinin uygulanması beklenen Fen Bilimleri ve Bilim ve Teknoloji alanı için ise ambargo süresinin uygulanması ile ilgili politikaların çoğunda (%97,3) herhangi bir ifade belirtilmemiştir. Maksimum ambargo

süresinin 6 ay olduğunu belirten 3 üniversite (%2,7) bulunmaktadır. Genel olarak ifade edilirse alanlara göre maksimum ambargo süreleri net bir şekilde ifade edilmemiştir.

Araştırmanın ana hipotezi politikaların zorunlu olması ve/veya belirtilmemiş olması ile 20 soru üzerinden özellikle belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneği olan 15 soruya verdikleri cevap sayısı arasındaki anlamlı bir ilişki olmadığını belirlemek amacıyla değişkenler arasında ki kare testi uygulanmıştır ve değişkenler arasında uygulanan test sonucunda iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmamıştır ($\chi^2=8,030$; $p=.011$). Toplamda 15 sorudan 6'sında belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversitesi sayısı (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 1; toplamda 15 sorudan 7'sinde belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversite sayısı (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 2; toplamda 15 sorudan 8'inde belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversite sayısı (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 4; toplamda 15 sorudan 9'unda belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversite sayısı (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 18; toplamda 15 sorudan 10'unda belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversite sayısı (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 50; toplamda 15 sorudan 11'inde belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversite sayısı (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 35 ve toplamda 15 sorudan 12'sinde belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş seçeneğini tercih eden üniversite sayısı ise (zorunlu ve/veya belirtilmemiş politika/yönerge ayrımı olmadan) 2'dir. İfadelerden çıkarılabilecek sonuç belirsiz seçeneği soruların yüksek düzeyde olduğudur. Bu da politikaların/yönergelerin açık ve net oluşturulmadığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'deki üniversitelerin politikaları/yönergeleri ROARMAP'te yer alan sorular göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, politikalarda/yönergelerde soruların yanıtları aranırken “belirtilmemiş ve/veya bahsedilmemiş” ifadelerinin çoğu politikalarda/yönergelerde yanıt olduğu görülmektedir.” ifadesinden hareketle oluşturulan araştırmanın hipotezi yapılan ki kare testiyle doğrulanmıştır. Araştırma kapsamında ise elde edilen sonuçlar ile sonuçlara bağlı öneriler ise şu şekildedir:

- Politikaların/yönergelerin hepsi idari yönetim kararıyla onaylanmıştır.
- Politikalarından/yönergelerden hareketle neredeyse tüm üniversitelerin bir açık erişim arşivine sahip olduğu görülmekle birlikte politikaya/yönergeye sahip ama herhangi bir arşive sahip olmayan on dört üniversite bulunmaktadır.
- Türkiye'deki üniversitelerin politikalarında/yönergelerinde arşivlerinde yer alan ve/veya yer alacak olan en çok iki materyal türü ise hakem denetiminden geçmiş yazılar ve lisansüstü tezler şeklinde olduğu görülmektedir.
- İncelenen açık erişim politika/yönerge metinlerinde açık erişim sisteminde depolanan materyaller üzerinde hak sahibinin kim olduğu belirtilmemektedir.
- Üniversitelerin oluşturduğu politikalarda/yönergelerde olması gereken önemli bir nokta olan, Bilim, Teknoloji, Tıp ve Sosyal/Beşeri Bilimler alanları için açık erişim politikalarında/yönergelerinde materyal üzerindeki ambargo süresi çoğunlukla belirtilmemiştir.
- Zorunlu olarak ifade edilen açık erişim politikalarında/yönergelerinde materyallerin açık erişim depolanmaları konusunda birkaç üniversitenin politikasında/yönergelerinde bu durumun zorunlu olduğu belirtilse de çoğunlukla bu sürecin nasıl olacağından politikalarda/yönergelerde bahsedilmemiştir. Zorunlu olmayan diğer politikalarda/yönergelerde ise açık erişim depolama konusunda belirsizlik vardır.
- İncelenen metinlerde politika ve yönerge şeklinde ifade edilmektedir. Yönerge bu metinlerin anlamını tam olarak karşılamadığı için yönerge şeklinde ifade edilen metinler açık erişim politikası, açık bilim politikası veya politika gibi başlıklarla ilişkilendirilmelidir ve açık erişim/açık bilim politikaları zorunlu olmalıdır.
- Açık erişim politikasıyla ilgili bir diğer konu ise açık erişim politikasının işlevsellik kazanması açısından açık erişim arşivinin olması ve açık arşiv uzantısının çalışıyor olmasıdır. Bununla beraber de araştırmacıları yayınlarını kurumsal arşive depolamaları konusunda teşvik etmek önemli bir hale gelmektedir. Araştırmacılar ürettikleri tüm yayınlarını tam metin şeklinde olmak şartıyla (yazar kopyası veya yayıncı kopyası) hakem denetiminden geçtikten sonra yayınları yayınlanmaz ambargo süresini de göz önünde bulundurularak kurumsal arşive depolamak zorundadır (Yayının üst verileri, yayın kabul edilir edilmez kurumun arşivinde depolanmak zorundadır). Hakem denetiminden geçmiş yayınlar için depolanan yayının 6 ay (Sosyal ve Beşeri Bilimler için 12 ay) erişime kapalı olabilir. Monografiler ambargo süresi de göz önünde bulundurulmak koşuluyla depolanmanın zorunlu olduğu belirtilmektedir. Kurum ya da kurumun mensubu bir kişi için herhangi bir değerlendirme (atama, yükseltme, araştırma

teşviki ve araştırma destek başvuruları) söz konusu olduğunda arşivdeki araştırma çıktılarının dikkate alınacağı belirtilmektedir. Açık erişim arşivi/açık erişim sistemine yüklenen yayınların araştırma sonuçlarının doğrulanması için yayının sonuçlanmasında kullanılan araştırma verilerinin de sisteme yüklenmiş olması gerektiğini ifade etmektedirler. Kurumun mensubu araştırmacılar, öğretim üyeleri ve akademisyenler yayınlarının tam metinlerini nedenlerini (örneğin, patent alma, ulusal güvenlik vb. gibi) üniversitenin ilgili birimine belgelemek koşuluyla bir süreliğine kurumun arşivi aracılığıyla erişimden muaf tutulabileceği örnek üniversitesi açık erişim politikasında belirtilmiştir (PASTEUR4OA, 2015).

Teşekkür

Çalışmaya maddi destek veren ve katkıda bulunan Türk Kütüphaneciler Derneği'ne, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği'ne, Mantis Yazılım'a ve İdealonline'a ve bu çalışmaya yaptığı geri bildirim ve düzeltmelerle çalışmanın iyileştirilmesini sağlayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Güleda Doğan'a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

Açık Erişim Türkiye. (2016). Açık erişim nedir?. Erişim adresi: <http://acikerisim.org/acik-erisim-nedir/>

Al, U. ve Tonta, Y. (2014). Açık erişim politikalarının geliştirilmesi ve PASTEUR4OA Projesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(3), 433-436. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2455/2438>

ANKOS. (2018). Örnek Üniversitesi Açık Erişim Politikası. Erişim adresi: <https://ankos.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/OrnekUniversitePolitikasi.pdf>

PASTEUR4OA. (2015). PASTEUR4OA/Open access policy alignment strategies for European Union research. Erişim adresi: <http://www.pasteur4oa.eu/project#.XmovK6gzBIU>

TÜBİTAK. (2019, 16 Mart). TÜBİTAK açık bilim politikası kabul edildi. Erişim adresi: <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-acik-bilim-politikasi-kabul-edildi>

Bilginin Dönüşümüne Hazır mıyız?

Hüsna Gizem Karaağaç

Atatürk Üniversitesi, husnagizemkaraagac@gmail.com

Öz: Bilginin en değerli meta olduğu enformasyon çağında, açık erişim ile akademik çalışmaların uzun dönemli derlenmesinin ve korunmasının sağlanması, mümkün olan en geniş çevrelerde erişime sunulması hedeflenmektedir. Açık erişimin temel amacı bilimsel çalışmaların hız kazanması ve ülke ekonomisinin iyileştirilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda araştırmacılara sunulan açık erişimin uygun şekilde yayınlanması ancak açık bilim politikaları ile mümkün olacaktır. Doğru planlanmış açık bilim politikalarının varlığı ile açık erişime geçiş sürecinde araştırmacıların farkındalıkları artacaktır. Çalışma ile açık bilime geçişte bireylerin açık erişim farkındalığını belirlemek, bu konudaki görüşlerini ve önerilerini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bireylerin açık erişim farkındalıklarını ölçmek için 15 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda, açık erişim çalışmalarına karşı araştırmacılarda oluşan olumsuz düşüncelerin doğru hazırlanmış açık bilim politikaları ile giderilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Açık Bilim, Açık Erişim, Açık Bilim Farkındalığı, Açık Erişim Farkındalığı, Açık Bilim Politikaları

Giriş

21. yüzyılda bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) hızla gelişmesi ile bilimsel bilginin yayılımı sürecinde bireylerde açık erişim farkındalığı oluşturmak için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu faaliyetlerin ilki 2002 yılında, Açık Toplum Enstitüsü (Open Society Institute - OSI) tarafından Budapeşte’de (Macaristan) gerçekleştirilen Budapeşte Açık Erişim bildirgesidir. Bu bildirme de açık erişim, “bilimsel literatürün İnternet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” anlamında kullanılmıştır (BOAI, 2002). 2003’te yayınlanan Açık Erişim Bethesda bildirgesinde (Bethesda Statement on Open Access Publishing), bilgilerin elektronik ortamda depolanması üzerinde durulmuştur. Budapeşte, Bethesda ve beraberinde yapılan birçok bildirme toplumların açık bilim ve açık erişim konusunda farkındalıklarının oluşmasını sağlamaktadır.

2002 yılında açık bilime bağlı olarak gelişen ve gerekli altyapılar sağlanarak oluşturulan açık erişim sistemi 2020 yılında önemini ve güncelliğini korumaktadır. Günümüzde açık erişim sistemi ile araştırmacılar bilimde gizliliğe yer vermeden, bilgiyi hızlı ve şeffaf erişim olanağı ile sunarak, küresel çapta yeni araştırma oluşumlarını sağlamaktadır. Günümüz işbirliği çağında; açık bilim çalışmaları kapsamında oluşturulan açık erişim ile bireylerin bilimsel yayınlara engelsiz erişimi düşünülürken aynı zamanda bilimsel çalışmaları takip etmek adına abonelik yolu ile elde edilen yüksek maliyetli elektronik dergilerin yerine bütünleşik bir küresel ağ üzerinde bilimsel bilgilerin, herkesle paylaşılması amaçlanmaktadır (Çankırı ve Akbulut, 2017, s. 303). Küresel ağda üretilen bilginin açık erişimle paylaşılması, bu bilginin topluluk içerisinde geniş alanlara yayılmasına, karar almaya, potansiyel inovasyon fikirlerinin artmasına ve ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlayacaktır (Gürdal ve diğerleri, 2012, s. 416). Açık bilim ve açık erişim çalışmalarının gerçekleştirilmesi için araştırmacılarda oluşan açık erişim algısını ölçerek ve farkındalıkları belirleyerek hareket edilmelidir. Bu çalışmanın amacı araştırmacıların açık bilim ve açık erişim farkındalığını tespit ederek görüş ve önerilerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın sonucunda açık bilim ve açık erişimin bugün ve gelecekte sürekliliği için araştırmacılarda oluşan/oluşabilecek olumsuz düşüncelerin açık bilim politikaları ile giderilebileceği ve açık erişim konusunda yapılacak konferans, seminer gibi etkinliklerin araştırmacılar üzerinde pozitif düşünceler oluşturacağına yönelik öneriler sunulmaktadır.

Yöntem

Tüm dünyada her geçen gün önemi artarak büyüyen açık erişim düşüncesinin ülkemizde de gelişimi için araştırmacı farkındalığının incelendiği bu çalışmada verilere ulaşmak için nicel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nicel araştırmalarda araştırmacı olguları, çevresindeki süreç ve etkenlerden soyutlayarak nesnelleştirir, daha sonra da gözlenebilir ve ölçülebilir özelliklere dönüştürür (Altun ve Yazıcı, 2014). Çalışma kapsamında, belirlenen amaçlara ulaşabilmek adına olayların, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeyi ve mevcut durumları, koşulları ve özellikleri olduğu gibi açıklamayı öne çıkaran betimleme yöntemi kullanılmıştır ve veri toplama tekniği olarak anket uygulaması yapılmıştır (Kaptan, 1998). Anket soruları TÜBİTAK tarafından hazırlanan “Açık Erişim Farkındalık ve Memnuniyet Anketi SONUÇ RAPORU” başlıklı çalışmadan (Başar, 2015) alınmıştır. Katılımcılar bilgiyi içselleştiren lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim gören 241 araştırmacıdan

oluşmaktadır. Anket kapsamında araştırmacılara kapalı ve açık uçlu sorular (12 kapalı, 3 açık uçlu) sorularak toplamda 15 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde, e-anket yoluyla Türkiye’de farklı üniversitelerde ve farklı disiplinlerde çalışan 241 araştırmacı ile yapılan anketin bulguları paylaşılmaktadır. Ankete katılan araştırmacıların %54’ü lisans, %32’si yüksek lisans, %14’ü ise doktora yapmaktadır. Uygulanan anket bilgilerinin analizleri istatistiksel sonuçlara yer verilerek, elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Ankete katılım sağlayan araştırmacılara “Araştırmalarınızda daha çok hangi dilde kaynaklar kullanıyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Araştırmacıların %43,2’si Türkçe kaynak, %28,1’i İngilizce kaynak, %2,5’i diğer, %26,2’si Türkçe ve İngilizce kaynak kullanmaktadır. Bu oranlara baktığımızda Türkçe ve İngilizce kaynakları kullanan araştırmacıların daha büyük oranda olduğu gözlemlenmektedir.

Katılımcılara araştırmalarında daha çok hangi türde kaynak kullandıkları sorulmuştur. Katılımcıların %72’si elektronik kaynak, %9’u basılı kaynak ve %19’u basılı ve elektronik kaynak kullanmaktadır. Araştırmalarında daha çok elektronik kaynak kullanan araştırmacı yüzdesi %72 olup azımsanamayacak kadar yüksek yoğunluktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin yaygın kullanıldığı çağımızda araştırmacıların daha çok elektronik kaynak kullanmaları şüphesiz ki bilimsel bilgiye mekân engeli tanımadan, en güncel halde interaktif yayın olanağı sunması gibi avantajlardan dolayıdır. Araştırmacıların büyük oranda elektronik kaynak kullanıyor olması dahi ülkemizde açık erişim çalışmalarının önemini artırmaktadır.

Araştırmacılara açık bilime ilişkin bilgi seviyelerinin belirtilmesi istenmiştir. Katılımcıların %13,6’sı tam bilgi, %53,7’si orta düzeyde bilgi, %19,4’ü bir miktar bilgi ve %13,2’si bilgim yok demiştir. 2002 yılında başlayan açık bilim çalışmaları günümüze kadar devam etmesine rağmen, elde edilen veriler sonucunda %13,2 oranında araştırmacının açık bilim üzerine bilgisi olmadığı saptanmıştır.

“Açık bilim çalışmalarını destekliyor musunuz?” sorusuna katılımcıların; %78,4’ü evet (189 kişi), %18,7’si kısmen, %2,9’u ise hayır cevabını vermiştir. Sonraki soruda katılımcılara “Araştırmalarınızda açık erişim bilgi kaynaklarını kullanıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiş ve katılımcıların; %73’ü evet, %24’ü kısmen, %3’ü hayır cevabını vermiştir. Bu soruya verilen cevaplar ile ülkemizde açık erişim bilgi kaynaklarının tam olarak tanıtılmalarının yapılmadığı görülmektedir.

“Yaptığınız çalışmalarda açık erişim uygulamaları kapsamında karşılaştığımız sorunlar oldu mu?” sorusuna araştırmacıların; %72’si evet, %28’i hayır olarak yanıtlamıştır. Veriler sonucunda ankete katılan araştırmacıların yarısından fazlası açık erişim uygulamalarında sorunlarla karşılaşmışlardır. Bir sonraki soruda “Araştırma sürecinizde hangi bilgi kaynaklarını kullanmayı tercih ediyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmacılar; %49,4’ü açık erişim ile %10’u abonelik ile %40,7’si her ikisi de yanıtını vermiştir.

“Açık erişimi destekliyor musunuz?” sorusuna %67,2 evet, %15 kısmen, %5,8 hayır, %12 bilgim yok yanıtını vermiştir. Kısmen ve hayır cevaplarını veren %20,8 oranında araştırmacı ve açık erişim konusunda henüz fikir sahibi olmayan %12 oranında araştırmacı açık erişimi destekleme konusunda eksiklikler/olumsuz düşünceler yaşamaktadır. Açık erişim ile ilgili gelişmelerin ve bilimsel yayınların artış gösterdiği bir ortamda belirsizlikleri ve olumsuz düşünceleri ortadan kaldırmak için konuyla ilgili daha çok ulusal yayın yapılabilmesi, konferans ve seminerler düzenlenebilmelidir (Ertürk ve Küçük, 2010).

“Araştırmalarınızda açık erişim kaynakları ne derece faydalı buluyorsunuz?” sorusuna araştırmacıların %60,6’sı yüksek, %36,1’i orta, %3,3’ü düşük cevabını vermiştir. Sonraki soruda katılımcılara “Araştırma çıktılarınızın açık erişim olmasını ister misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmacılar söz konusu soruya verdikleri yanıtlarda %78,4 oranında evet, %14,9 oranında hayır, %6,6 oranında kararsız olduklarını belirtmiştir.

Katılımcılara sorulan açık uçlu sorulardan ilki “Araştırma çıktılarınızın açık erişim olmasını ister misiniz?” sorusudur. Katılımcılar bu soruya büyük oranda açık erişimi desteklediklerini belirtmişlerdir. Açık erişimi destekleyen araştırmacıların ifadeleri şu şekildedir:

- Erişim kolaylığı,
- Görünürlük artışı,
- Bilgi paylaştıkça çoğalır destekliyorum,
- Bilim saydam ve herkese açık olmalıdır destekliyorum,
- Bilimin temeli paylaşımıdır,
- Ulaşılabilirlik ve zamandan tasarruf,
- Pratik olması,
- İnteraktif etkileşim sağlar,
- Hızlı ve ucuzdur,

- Güncel bilgiye erişim de zaman ve mekân engeli tanımadan sunulur,
- Kolay depolama,
- Maliyet ödemededen abonelik sorunu olmadan engelsiz erişim,
- Daha geniş kitlelere görünürlük.

Açık erişime ön yargısı olan araştırmacılar için “Açık erişim konusunda varsa çekincelerinizi belirtiniz” sorusu hazırlanmıştır. Açık erişim konusunda çekinceleri ve olumsuz düşünceleri olan araştırmacıların ifadesi şu şekildedir:

- Bilimsel bilginin güvenilirliğinin değişeceği,
- İntihal gibi etik sorunların yaşanacağı,
- Telif haklarının ihlal edilebileceği,
- Bilgi kirliliği yaşanabileceği,
- Her disiplinde uygulama sorunu yaşanabileceği gibi olumsuzluklar

“Açık erişim yayınlarının olmamasının araştırma sürecinizi nasıl etkileyeceğinizi belirtiniz?” sorusuna araştırmacılar %13,7’lik oranla çok olumsuz etkiler, %63,9’luk oranla olumsuz etkiler, %10,8’lik oranla etkilemez, %11,6’lik oranla fikrim yok yanıtlarını vermiştir. Anketi sonlandırırken katılımcıların açık erişim ve açık bilim konusunda görüş ve önerilerinin yazılması istenilmiştir. Katılımcıların açık erişim ve açık bilim konusundaki görüşleri genel olarak şu şekildedir:

- Öğrenci olarak kısıtlı bir bütçeye sahibiz ve her şeye ücretli bir şekilde ulaşmamız mümkün değil. Bilim dediğimiz evrensel ise kısıtlı bir kaynakla yapılamaz. Bunun için tüm dünyada açık erişimi destekliyorum.
- Açık erişim ve açık bilim kurumların belirli politikalarla desteklediği konudur. Kurumlar açık bilim politikalarıyla araştırmacılara açık erişimi duyurmalıdır. Yıllardır çoğu kurumda açık erişim faaliyetleri mevcut olmasına rağmen araştırmacılara duyurmadıkları için birçok araştırmacı açık erişim kaynaklarını kullanamamaktadır.
- Açık erişim konusunda yapılan çalışmaların bilgisinin daha fazla verilmesi gerektiğini düşünüyorum.
- Bilgiye daha kolay ve hızlı erişim için açık erişim faaliyetlerini destekliyorum.
- Hukuki dayanaklarla ilgili politikaların uygulanması sağlanmalıdır.
- Açık erişim politikaları ile paylaşılan bilgilere güvenip, çekincelerden ve saklamalardan uzak durarak, bilginin serbest dolaşımının ve ulaşılabilirliğinin artırılmasını sağlamak
- Olumlu bakıyorum ancak kaliteyi düşürme konusunda emin olamıyorum.
- Açık bilimin güvenilirliği düşürmesi konusunda endişeliyim.
- Açık erişim dergilerdeki makalelerin kalitesi sürekli gözetim altında tutulmalı.

Sonuç

Çalışmada 21. yüzyılda önemi artarak çeşitli konferans ve sempozyumlarda sıklıkla konuşulan; tez, kitap, makale ve bildirilere konu olan, açık bilime bağlı olarak gelişen açık erişim düşüncesinin araştırmacılarındaki yeri ve farkındalığı tespit edilerek değerlendirilmiştir. Araştırmacılara yöneltilen anket soruları değerlendirildiğinde ise ankete katılım sağlayan araştırmacıların %65’ten fazlası açık bilimi, açık erişimi ve bu alanlarda gerçekleştirilen faaliyetleri desteklemekte olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıların ankette yer alan açık uçlu ve kapalı uçlu sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde açık bilim ve açık erişim konusunda eksiklikler, olumsuz düşünceler ve ön yargıların var olduğu saptanmıştır.

Açık erişim çalışmalarında görünürlüğün ve etkinin artması için elbette öncelikle araştırmacıların fikir, görüş ve ön yargılarının dikkate alınması gerekmektedir. Araştırmacılar da oluşan ön yargı ve olumsuz fikirlerin giderilmesi için öncelikle her kurum kendi açık bilim politikalarını oluşturmalıdır. Açık bilim politikalarının sürdürülebilirliği açık erişim için son derece önemlidir. Sürdürülebilir politikaların tutunabilmesi için doğru planlanmış olması gerekmektedir. Doğru planlanmış açık bilim politikaları ile uzun dönemli politikalar oluşturularak oluşabilecek etik ihlallere engel olunmalı, bilginin evrensel olduğu düşüncesine dayanarak küresel çapta interaktifliği desteklenmeli ve araştırmacıları etkin kılmak için iş birliğine teşvik edilmelidir. Araştırmacıların açık bilim ve açık erişim konusunda farkındalıklarını artırmak için üniversite enstitüleri tarafından açık bilim ve açık erişim dersleri eklenmeli ve doğru hazırlanmış politikalar ile beraber konferans, seminer ve sempozyumların sayısını artırarak kullanıcılar daha bilinçli hale getirilmelidir.

Teşekkür

Bu süreçte göstermiş olduğu ilgi ve çalışmaya katkılarından dolayı Sayın Dr. Öğr. Üyesi H. Buluthan Çetintaş’a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Altun, F. ve Yazıcı, H. (2014). Nitel ve nicel yöntemleri kullanan araştırmacıların empatik eğilimleri ve işlevsel olmayan tutumları arasındaki farklılıklar. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181), 371-386.
- Başar, F. (2015). *Açık erişim farkındalık ve memnuniyet anketi sonuç raporu*. Ankara: TÜBİTAK ULAKBİM.
- BOAI. (2002). Budapest Open Access Initiative. Erişim adresi: <http://www.soros.org/openaccess/initiatives.shtml>
- Çankırı, S. ve Akbulut, M. (2017). Açık bilim. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(3), 303-304.
- Ertürk, L. ve Küçük, E. (2010). Bilimsel bilginin görünürlüğü: Hacettepe Üniversitesi'nde açık erişim farkındalığı. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(1), 63-93.
- Gürdal, G., Türkfıdanı, A., Kutlutürk, L., Çelik, S. ve Keten, B. (2012). Araştırma Kurumları İçin OpenAIRE Kılavuzu. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 416-438.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve gözlem teknikleri*. Ankara: Tekışık Matbaası.

Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalında Yapılan Tezlerde Açık Erişimli Kaynak Kullanımı

Tuğba Güngör

Hacettepe Üniversitesi, gngtuba7@gmail.com

Öz: Bilginin artması ile bilgiye erişim yolları çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenme beraberinde bilimsel bilginin erişiminde yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Açık erişim kavramı da bu kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalında 2008-2018 yıllarını kapsayan tezlerde, açık erişimli kaynak kullanımı incelenmiştir. Çalışma kapsamında “Açık erişimli kaynak kullanımı üniversitelere ve yıllara göre değişiklik gösteriyor mu? Kaynak türü içerisinde en fazla kullanılan açık erişimli kaynak türü hangisidir?” şeklinde çeşitli sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Araştırmada Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Arşivi Merkezinden 243 teze erişilmiş ve belirlenen sınırlılıklar doğrultusunda 174 tez incelenmiştir. Araştırmanın konusu çerçevesinde yıl, erişim türü (açık erişim, kapalı erişim), menşei gibi çeşitli veriler toplanmıştır. Veriler Excel ve SPSS aracı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda açık erişimli kaynak kullanımının yıllara göre değişiminde büyük bir farklılık görülmediği saptanmıştır. Bu durum incelenen tezlerin yıllara göre dağılımında farklılık göstermesinden kaynaklıdır. Tezlerde kullanılan açık erişimli kaynak oranı %61 ile önemli bir dilimi kapsamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Açık Erişim, Bilgi ve Belge Yönetimi, Tez, Açık Erişimli Kaynak Kullanımı

Giriş

Bilgi teknolojilerinde son yıllardaki hızlı değişimlere paralel olarak özellikle Internet'in gelişimi ile birlikte bilim insanları Web üzerinden bilimsel çalışmalarını sunmaya ya da diğer bilim insanlarının çalışmalarına kolaylıkla erişmeye başlamışlardır (Köse ve Küçük, 2010, s. 264). Bu erişim literatürde “açık erişim” kavramı olarak ifade edilmiştir. Budapeşte Açık Erişim Girişimi Bildirgesinde (2002) açık erişim; “bilimsel literatürün Internet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” şeklinde tanımlanmıştır. Tonta (2006), açık erişimin temel mantığını “kullanıcıların bilimsel araştırma sonuçlarına kolayca erişmelerine olanak sağlayarak araştırmaların etkisini artırmak” şeklinde aktarmaktadır. Bu bağlamda bilimsel bilginin artması için yazarlar kaynaklarını açık erişim politikaları doğrultusunda paylaşmalı ve açık erişimli kaynaklardan yararlanabilmelidir.

Literatürde 2008 yılında yapılan bir araştırmaya (Küçük, Al ve Olcay, 2008, s. 317) göre Türkiye’de bilimsel elektronik dergilerin %94’üne ücretsiz erişim olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada, Bilgi ve Belge Yönetimi alanında 2008-2018 yıllarını kapsayan tezlerin kaynakçalarında kullanılan açık erişimli kaynakların incelenmesi yapılmıştır.

Literatürdeki Çalışmalar

Yapılan ampirik çalışmalarda öğretim üyelerinin açık erişimli kaynak kullanımına dikkat çekilmiştir. Keşmir Üniversitesi’nde fen ve sosyal bilimler alanında üyelerin açık erişimli kaynak kullanımını ölçmek amacıyla yapılan ankete dayalı bir çalışmada, fizik bilimi akademisyenlerinin %60’ının abone olunan veri tabanlarını ve açık erişimli kaynakları kullandığı belirtilmiştir. Sosyal bilimler alanındaki akademisyenlerin ise açık erişimli kaynakları fizik bilimi akademisyenlerinden daha çok (%62,5) tercih ettiği sonucuna erişilmiştir (Gul, Shah ve Baghwan, 2010, s. 214). Öğretim üyelerinin çoğu açık erişimi, çalışmalarını hızlı bir şekilde yayımlamak, yazar olarak üretkenliklerini artırmak ve çalışmalarının atıflarını yükseltmek için yararlı bulmuşlardır (Gul, Shah ve Baghwan, 2010).

Açık erişim farkındalığı üzerine benzer bir çalışma Al Ain Üniversitesi’nde gerçekleştirilmiştir. Açık erişimli kaynakların kullanımı üzerine yapılan ve veri toplama yöntemi anket olan çalışmada listelenen 13 açık erişimli kaynak içerisinde katılımcıların %35’i listelenen kaynaklardan sadece birini kullanırken, %9’u bu kaynaklar içerisinde hiçbirini kullanmamaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların %90’ı belirtilen açık erişimli kaynakları kullanırken aynı zamanda ankette yer almayan açık erişimli kaynakları da kullanmaktadır (Kaba ve Said, 2014, s. 98).

Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalında yapılan tezlerde açık erişimli kaynakların kullanımı incelenmiştir. İnceleme için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Arşivi kaynağında 2008-2018 yılları arasındaki

tezlerin taraması yapılmıştır. Tarama sonucu 243 teze erişilmiş ve verilerin toplanması sürecinde belirlenen sınırlamalar sonucunda 174 tez incelenmiştir.

Araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır:

- Açık erişimli kaynak kullanımı üniversitelere ve yıllara göre değişiklik göstermekte midir?
- Kaynak türü içerisinde en fazla kullanılan açık erişimli kaynak türü hangisidir?

Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotez ise şu şekildedir: Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki tezlerde açık erişimli kaynakların kullanımı yıllara göre artış göstermektedir.

Kaynaklar

Araştırma sürecinde kaynakların erişim (açık erişimli, sınırlı, kapalı erişim) durumuna karar verirken; E-prints, DOAJ, Google Akademik, HathiTrust, IMF E-Library, Open Proquest, Online Books Page, Resmî Gazete, Sınırlı/açık veri tabanları, Unpaywall, Wayback Machine, YÖK Tez Veri Tabanı kaynakları kullanılmıştır. Kaynakçada verilen kaynakların türüne göre tarama işlemi gerçekleştirilmiştir. Örneğin kaynakçada verilen bir kitabın erişim türüne karar verirken tek bir kaynak tercih edilmemiştir. Birden fazla kaynaktan tarama yapılarak erişim türüne karar verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Sınırlılıklar

Verilerin toplanması aşamasında, tarama sonucu erişilen tezler “.pdf” formatında bilgisayara kaydedilmiştir. Kaynakların detaylı incelemesi yapılabilmesi için “.docs” formatına dönüştürülmüştür. Bu aşamada bazı kaynaklar istenilen formata dönüştürülemediği ve tez arşivi içerisinde olan fakat erişime kapatılan kaynaklar inceleme sürecinde yer almamıştır. Dönüştürülen kaynaklardan elde edilen veriler iki ayrı Excel dosyasında toplanmıştır. Birinci dosyada tezlerin künye bilgilerini içeren Excel dosyası yer alırken, ikinci dosyada tezlere ait atıf verileri yer almaktadır. Araştırma konusu ve soruları çerçevesinde şekillenmiş tablo başlıklarında “TEZ_ID”, “ATIF_ID”, “YIL”, “BASLIK”, “TUR”, “ERISIM_TURU”, “MENSEI_ADI”, “UNIVERSITE_ID” gibi alanlar yer almaktadır. Kaynaklar incelenirken her kaynağa ait bir tez numarası, kaynağın içerisinde yer alan künyelere ait bir atıf numarası verilmiştir. Künye başlıkları kaynakçada verilen formata uygun seçilmiş ve tür terimi dergi, tez, web sayfası, bildiri, kanun, yönetmelik, rapor vb. olarak belirlenmiştir. Tablo içerisinde yer alan bir diğer başlık olan erişim türünde, kaynakların açık erişimli olup olmadığı bilgisi araştırılmıştır. Erişilen bilgi tablo başlığı içerisinde “açık erişimli” ve “sınırlı” olarak tanımlanmıştır. Kaynağın erişim türüne karar verirken kaynak türü önemli bir etken olmuştur. Bu aşamada “makalelerin” erişim türünün belirlemek amacıyla dergilerin erişim türü bilgisine erişilmiştir. Bir diğer kaynak türü olan “web sayfalarının” erişim türü belirlenirken künyede verilen bağlantıya gidilerek erişime bakılmıştır. Bağlantı içerisinde yer almayan web sayfalarına; arama motorundan yapılan kaynak başlığı taraması ile erişilmeye çalışılmıştır. Künyesi verilen web sayfalarına erişilememesi durumunda veriler tabloya dâhil edilmemiştir. Menşei adı olarak belirtilen başlık altında tanımlanan “yerli” ve “yabancı” terimleri kaynağın yayıncısına bakılarak karar verilmiştir. Kaynakların incelenmesi aşamasında verilere yönelik çeşitli sınırlandırmalar yapılmıştır. Bazı kaynaklarda karakter sorununun olması, künyeye ait bilgilerin standartlara uygun verilmemesi, künyelerin birden fazla kullanılması ve erişim adreslerinde yıl, başlık ve yazar bilgisinin olmaması, web sayfalarına erişilememesi, kaynakça bölümünde indeks ve kaynağa ilişkin üst veri bilgisinin verilmesi, yazarın yaptığı görüşmelerin künye olarak verilmesi veri girişi sürecinde sınırlama yapılmasına neden olmuştur.

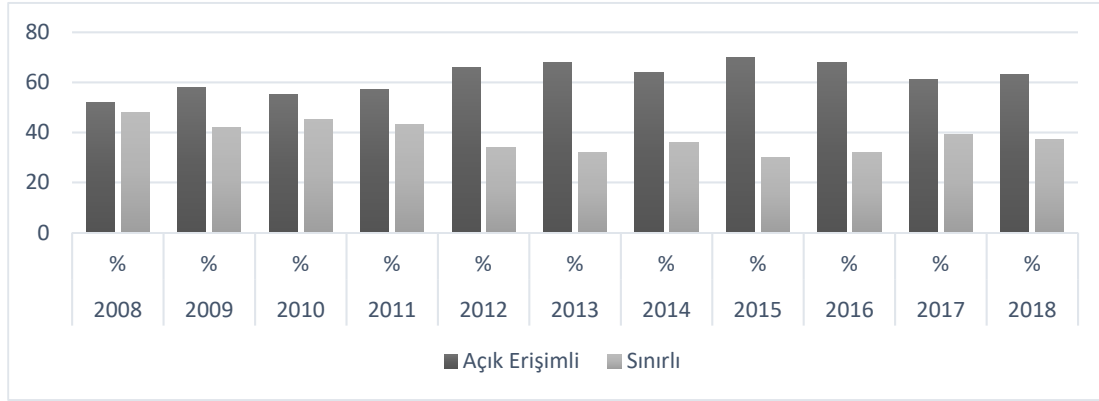
Bulgular ve Değerlendirme

Belirlenen konu çerçevesinde toplanan veriler arasında çeşitli ilişkiler analiz edilmiştir. Üniversiteler ile açık erişimli kaynak kullanımı arasındaki ilişkiyi ölçmek adına Ki-Kare analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna ait bulgular Tablo 1’de sunulmaktadır (bkz. Tablo 1). Üniversitelerin kaynak kullanımı içerisinde açık erişimli kaynak kullanımı oranı en yüksek olan Çankırı Karatekin Üniversitesi’dir. Açık erişimli kaynak kullanım sayısının (129) toplam (179) içerisinde yüksek olması, oranın da yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Erişim türü içerisinde açık erişimli kaynak kullanımının en az olduğu üniversite olan Marmara Üniversitesi, %59 oranı ile üniversiteler içerisinde son sırada yer almaktadır. İncelenen tezlerde toplam atıf oranına bakıldığında üniversitelerin açık erişimli kaynak kullanım eğilimi yüksek bir orana (%61) sahiptir. Ki-Kare testi sonucunda üniversiteler ve açık erişimli kaynak kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($\chi^2=28,523$; $p=0,00$).

Tablo 1. Üniversitelere göre açık erişimli kaynak kullanımı

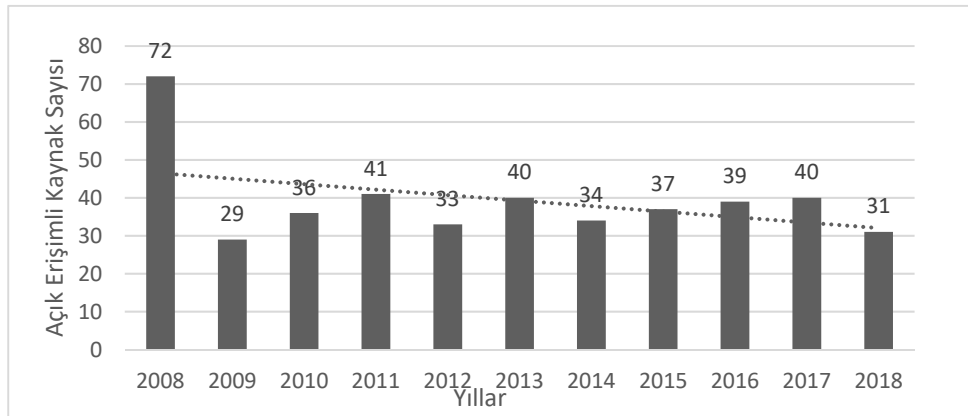
Erişim Türü	Üniversite												Toplam	
	Ankara Üniversitesi		Atatürk Üniversitesi		Çankırı Karatekin Üniversitesi		Hacettepe Üniversitesi		İstanbul Üniversitesi		Marmara Üniversitesi			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Açık Erişimli	1472	64	151	62	129	72	2939	60	549	60	1410	59	6650	61
Sınırlı	818	36	93	38	50	28	1976	40	368	40	996	40	4301	39
Toplam	2290	100	244	100	179	100	4915	100	917	100	2406	100	10.951	100

Çalışma kapsamında incelenen yıl değişkeni ile açık erişimli kaynakların kullanımı arasındaki ilişki sonucunda 2015 yılında yapılan tezlerde 870 atıfta 608 (%70) kaynağın açık erişimli olduğu belirlenmiştir. Analiz sonucunun anlamlandırılması için yıllar içinde incelenen tez sayısı ve atıf sayısına bakılmıştır. Bu bağlamda 2015 yılında incelenen kaynaklarda açık erişimli kaynağa atıf sayısı toplam kaynağa atıf sayısına yakın olması, açık erişimli kaynak oranının yüksek çıkması ile ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte diğer yıllarda da açık erişimli kaynağa atıf oranlarının yakın olduğu gözlemlenmektedir (bkz. Şekil 1).

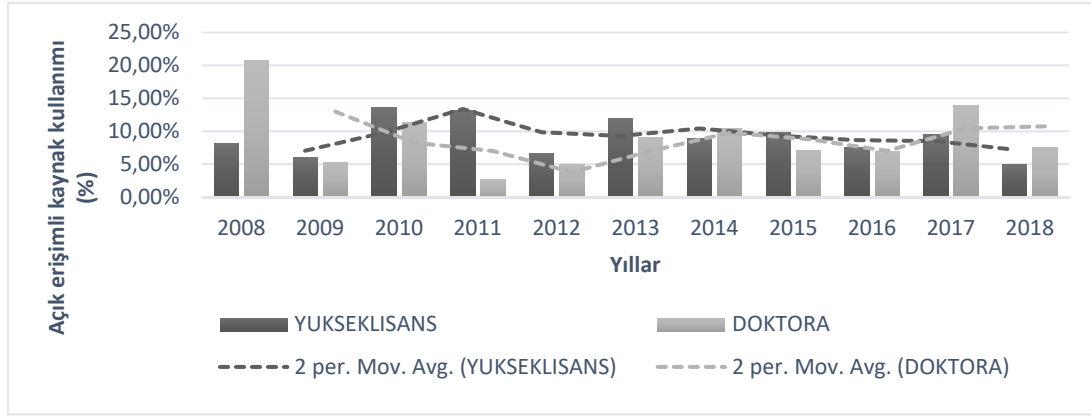
Şekil 1. Yıllara göre açık erişimli kaynak kullanımı

Araştırmada yıl ve erişim türü arasındaki ilişkiyi cevaplayabilmek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Test sonucunda belirlenen iki değişkende anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir ($\chi^2=167,390$; $p=0,00$). Yıllar içerisinde incelenen tez sayısında farklılık olması nedeniyle yıllara göre tez başına düşen açık erişimli kaynak sayısına bakılmıştır. Elde edilen bulgular Şekil 1’de gösterilmiştir (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Tez başına düşen açık erişimli kaynak sayısı

Grafiği incelediğimizde 2008 yılı dışında diğer yıllarda tez başına düşen açık erişimli kaynaklarda büyük bir farklılık görülmemektedir. Kaynak türü içerisinde en fazla kullanılan kaynak ve erişim türü bilgisi merak edilen bir başka sorudur. Bu bağlamda 27 kaynağın sıklık dağılımına bakılmıştır. Analiz sonucu en çok kullanılan açık erişimli kaynak türü %37,4'lük oranla dergi ve %24'lük oranla kitaptır. Araştırmada son olarak tez türü verisinin erişim türü ile ilişkisini görmek için yıllara göre açık erişimli kaynak kullanımına bakılmıştır (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Tez türüne göre açık erişimli kaynak kullanımının yıllara göre dağılımı

Grafikte gösterilen bulgulara bakıldığında “Yüksek Lisans” tezlerinde açık erişimli kaynak kullanımı %69,13 ile “Doktora” tezlerinden (%30,87) daha yüksek orandadır. Erişimler içerisinde yıllara ve türe göre görülen değişimler o yıl içerisinde incelenen tez sayısı ile ilişkilidir. Genel dağılıma bakıldığında 2008 ve 2017 yıllarında yapılan doktora tezlerindeki değerler haricinde değerlerin birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Yapılan araştırma kapsamında Bilgi ve Belge Yönetimi alanında 2008-2018 yılları arasında yapılan tezlerde açık erişimli kaynak kullanımı incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda yazarların açık erişimli kaynak kullanımı %61 ile önemli bir orana sahiptir. Açık erişimli kaynaklar içerisinde en çok kullanılan kaynak türü %59'luk oranla dergi olmuştur. Değerlendirilen bir diğer bulgu ise üniversiteler ile erişim türü ilişkisi olmuştur. Analiz sonucu Çankırı Karatekin Üniversitesi yazarlarının açık erişimli kaynak kullanma oranı %72 ile en üst sıradadır. Bulguların tek bir değişken ile değerlendirilmesi anlamlı bir sonuç ortaya çıkarmayacaktır. Çankırı Karatekin Üniversitesi açık erişimli kaynak kullanımının yüksek oranda çıkması, bu üniversitede incelenen tez sayısının az olması ve açık erişimli kaynak sayısının toplam kaynak sayısına yakın olması ile ilişkilendirilmelidir. Araştırma sürecinde tez başına düşen açık erişimli kaynak sayısı incelenmiştir. 2008 yılındaki oranın diğer yılların oranından yüksek çıktığı görülmüştür. Bu durum 2008 yılında incelenen tez sayısının diğer yıllardaki incelenen tez sayısından yüksek olmasıyla açıklanabilir. Araştırmanın amacı doğrultusunda ortaya konan “Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki tezlerde açık erişimli kaynakların kullanımı yıllara göre artış göstermiştir” hipotezi yıl ve erişim türü değişkenleri arasındaki ilişkiye bakılarak yanlışlanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkide yıllara göre açık erişimli kaynak kullanımında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Fakat yıllara göre açık erişimli kaynak kullanımında büyük bir artış görülmemektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında yazarların açık erişimli kaynak kullanma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Tezlerde yabancı literatürde yer alan kaynakların tercih edilme oranının yerli kaynaklara göre düşük olduğu saptanmıştır. Yazarların çoğunlukla yerli kaynakları tercih etmesi dil becerileri ve tezlerin konusu ile ilişkilendirilebilir.

Kaynakça

- Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi. (2002). Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi. Çevirenler: S. Çelik, O. Buğan, B. Keten. Erişim adresi: https://openaccess.dogus.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11376/128/budapeste_bildirgesi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Gul, S., Shah, T.A. ve Baghwan, T.A. (2010), Culture of OA in the University of Kashmir: A researcher's viewpoint, *Aslib Proceedings*, 62(2), 210-222, doi: 10.1108/00012531011035008
- Kaba, A. ve Said, R. (2015). Open access awareness, use, and perception: A case study of AAU faculty members. *New Library World*, 116(1/2), 94-103.
- Köse, G. ve Küçük, M.E. (2010). Açık erişim farkındalığı: Başkent Üniversitesi. S. Kurbanoğlu ve diğerleri (Yay. haz.). *Bilgi Yönetiminde Teknolojik Yakınsama ve Sosyal Ağlar, 2. Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu, 22-24 Eylül 2010, Ankara, Türkiye, Bildiriler* içinde (s. 264-269). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Küçük, M.E., Al, U. ve Olcay, N.E. (2008). Türkiye’de bilimsel elektronik dergiler. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(3), 308-319.
- Tonta, Y. (2006). Açık erişim: Bilimsel iletişim ve sosyal bilimlerde süreli yayıncılık üzerine etkileri (bildiri). *1. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı 2- 3 Kasım 2006, Ankara* içinde (23-32).
- YÖK. (2019). Yükseköğretim Kurulu. 27 Kasım – 18 Aralık 2019. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Bir Açık Erişim Denemesi: Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi

Enes Sivri

Atatürk Üniversitesi, enes.sivri@gmail.com

Öz: Açık erişim, bir belgenin çevrimiçi ortamda okuyucunun belgeye ücretsiz olarak erişebilmesini, kopyalayabilmesini ve belgenin tam metnine ulaşmasına imkân sağlayan sistemin adıdır. Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi, bildiri yazarı tarafından oluşturulan bir platformdur. Bu platformun amacı Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yapılan makale, tez, araştırma raporu, afiş, broşür, sunum, ödev, ders notları vb. gibi kaynakların belli standartlar ölçüsünde derlenmesi, korunması, saklanması ve bu arşivlerinin alana ilgi duyan kişilere ücretsiz olarak sunulmasıdır. Bu sayede Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yapılmış olan çalışmalar sistemde erişime açılarak araştırmacıların bilgi kaynaklarına kolaylıkla erişilmesine olanak sağlamaktadır. Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemine yüklenen belgelerin erişimini arttırmak için üst veri olarak Dublin Core üst veri etiketleri kullanılmaktadır. Çalışmada, Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sisteminin oluşturulma süreci anlatılmakta ve sistem hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Açık Erişim Sistemi, Açık Öğrenme, Bilgi Bilim

Giriş

Hızla büyüyen teknolojinin sonuçlarından biri dünyamızın giderek dijitalleştiği gerçeğidir. 2016 yılı küresel dijitalleşme istatistikleri sonucuna göre 7 milyar 395 milyonluk nüfusun bir yıl içinde %10'luk büyüme ile 3 milyar 419 milyonunun aktif Internet kullanıcısı olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye'de ise nüfusun %43'ü Internet kullanıcısıdır ve bu kullanıcıların %96'sının Internet'e bilgisayarlarından erişim sağladığı bilinmektedir (Taşkıran, 2017). Bireylerin Internet'in kullanım oranı arttıkça bilgiye erişim yöntemleri de değişikliğe uğramaktadır. Bu sebep ile bireylerin doğru ve güvenilir bilgiye erişmelerini kolaylaştırmak için çevrimiçi platformlar oluşturulmuştur. Bunlardan biri olan açık erişim platformları ise bireylerin bilimsel literatürün Internet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir şekilde olmasıdır (AE Türkiye, 2020). Bilgi iletişim sistemlerindeki ilerlemelerin sonucunda bireylerin gelişen teknolojiye ayak uydurmaları ve gereksinimlerini bu sistemler üzerinden gidermelerini zorunlu hale getirmiştir (Yüksekdağ, 2016). Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi, artan bilgiler arasından bilgi bilimi kapsamına giren kaynakları veri tabanına yükleyerek ve bu kaynakları saklayarak kullanıcılara ücretsiz sunmayı amaç edinmiştir.

Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi

Sistemin Amacı

Bu çalışmanın amacı Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü okuyan, kütüphane ve arşiv bilimine ilgi duyan araştırmacıların, öğrencilerin vb. kullanıcıların, bilgi bilimi kapsamında olan kaynaklara kolay ve ücretsiz bir şekilde erişmelerini amaçlar. Bu amacı gerçekleştirmek için yazar tarafından Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi adından platform tasarlanmıştır. Bu platformda bilgi bilimi kapsamına giren dokümanlar, dokümanı yazanın talebi doğrultusunda sisteme yüklenerek tüm kullanıcılara açık hala getirilir.

Sistemin Tasarımı ve Yöntemi

Çalışmada adı geçen Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi'nin tasarımı ve yazılımı tamamlanmış olup şu anda aktif olarak kullanılmaktadır.¹ Söz konusu sistemden alınan örnek ekran görüntüleri de Görsel 1 ve Görsel 2'de sunulmaktadır.

Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi, PHP programlama dili HTML5, CSS3, Bootstrap ve DataTables tasarım teknolojileri kullanılarak tasarlanmıştır. Sisteme yüklenen kaynakların tanımlama işlemlerini yapmak için 15 elementten oluşan ve her biri farklı etki alanını tanımlayan Dublin Core standardı (Soykan, 2007) kullanılmıştır. Kullanıcı ara yüzünde, dokümanın; adı, yazarı, konusu, kurum adı bilgileri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra dokümanın özet ve tam metnine erişmelerini sağlayacak butonlar bulunmaktadır. Özet kısmından "Dokümanın Detaylarını Görüntüle" alanına dokümanın Dublin Core ile yapılan 8 veri girişi olan, DC.creator, DC.title,

¹ <https://bilgibilimi.net/acik-ogrenme-sistemi>

DC.coverage, DC.description.abstract, DC.source, DC.subject, DC.type ve DC.rights veri girişleri görülmektedir. Platforma eklenen dokümanlar online olarak görüntülenebilir, yazdırılabilir ve PDF olarak indirilebilir şeklindedir.

The screenshot shows the main page of the Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi. The header includes the site name 'Açık Öğrenme Sistemi' and navigation links: 'Anasayfa', 'Hakkımızda', 'Doküman Gönder', and 'İletişim'. The main title is 'Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi'. Below the title, there is a search bar with a dropdown menu for 'Sayfada Gösterilecek Kayıt' (10) and a search input field. The main content area is titled 'Sisteme Kayıtlı Dokümanlar' and contains a table with two entries:

#	Sisteme Kayıtlı Dokümanlar
1	<p>Türkiye Ulusal Kütüphane Politikası Yazar : Enes Sivri Kurum : Atatürk Üniversitesi Belge Türü : Makale Anahtar Kelimeler : Kütüphane, kütüphane politikası, bilgi merkezi, üniversite, halk kütüphaneleri</p> <p>Özet Metin</p>
2	<p>KYK'da Kalan Öğrencilerin Kitap Okuma Oranlarının İncelenmesi Yazar : Enes Sivri Kurum : Atatürk Üniversitesi Belge Türü : Araştırma Raporu Anahtar Kelimeler : KYK'da kitap okuma oranı, Kitap okuma oranını artırmak, Kitap türünün okuma üzerindeki etkileri</p> <p>Özet Metin</p>

Görsel 1. Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi ana sayfa ekran görüntüsü (<https://bilgibilimi.net/acik-ogrenme-sistemi>)

The screenshot shows the detail page for the 'Türkiye Ulusal Kütüphane Politikası' document. The header includes the site name 'Açık Öğrenme Sistemi' and navigation links: 'Anasayfa', 'Hakkımızda', 'Doküman Gönder', and 'İletişim'. The main title is 'Türkiye Ulusal Kütüphane Politikası'. The page is divided into two main sections:

Makale Bilgileri

- Yazarı : Enes Sivri
- Kurum Adı : Atatürk Üniversitesi
- Dokümanın Türü : Makale
- Dokümanın Konusu : Türkiye'de Ulusal Bilgi Politikası Üzerine Araştırma
- Dokümanın Kısa Tanımı : Kütüphaneler üzerine nasıl bir politika oluşturulacağına dair bilgi veriyor.
- Dokümanın Anahtar Kelimeleri : Kütüphane, kütüphane politikası, bilgi merkezi, üniversite, halk kütüphaneleri

Tam Metin

Kütüphane ülkenin geleceği devamı açısından büyük bir öneme sahip bilgi kurumlarıdır. Bilgi kurumları kendi başlarına hareket edemezler. Bu yüzden ulusal bir kütüphane politikasına ihtiyaçları vardır. Bu çalışma üniversite ve halk kütüphaneleri kapsamında bütçe, koleksiyon, bina, personel kullanılacak otomasyon programı dahil bir çok kriterleri dikkate alınarak Türkiye'de ulusal bir kütüphane (bilgi merkezi) politikası oluşturmak için gerekli olanlar neler olduğunu gösterir. Çalışmamız şu an ve var olan ve olacak tüm halk ve üniversite kütüphaneleri için geçerlidir. Kütüphane unsurlarından olan, teknik, idari, kullanıcı gibi hizmetler neler olduğu ve bunları nasıl geliştirileceğine öneriler vermektedir.

Kütüphane, kütüphane politikası, bilgi merkezi, üniversite, halk kütüphaneleri

Görsel 2. Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi özet sayfa ekran görüntüsü (<https://bilgibilimi.net/acik-ogrenme-sistemi/detay.php?id=1/turkiye-ulusal-kutuphane-politikasi.html>)

Sistemin Standartları

Platforma yüklenmesi için doküman yazarı tarafından gönderilen dokümanların, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, kütüphane veya arşiv bilimi kapsamında olması gerekmektedir. Gönderilen dokümanların tam metni PDF olarak yüklenmekte olup dokümana erişim için yapılan veri girişleri doküman yazarı tarafından belirtilmelidir.

Sisteme Yönelik Beklenen Gelişmeler

Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Platformu açık kaynak kodlu olduğu için esnek yapıya sahiptir. Bu sebeple her zaman gelişime ve yeni teknolojilere entegrasyonu kolaydır. Sistemde şu an 12 adet doküman bulunmaktadır. Doküman sayısı artıka dokümanlara erişimi kolaylaştırmak için platformda; yazar adı-soyadı, anahtar kelime, özet, doküman adı ve tam metninde arama yapmayı sağlayacak arama motoru eklenebilir ve arama motoru AND, OR, NOT operatörleri ile desteklenebilir. Dokümanlar posta yolu ile gelip yazar tarafından yüklenmektedir. Platformun popülerliği artıka kullanıcıların doküman yükleyip veri girişini yapacağı kullanıcı yönetim paneli eklenebilir. Kullanıcıların yükledikleri dokümanlar editör tarafından kontrol edildikten sonra sistemde erişime açılır. Dokümanın kaç kere görüntülendiğini ve indirildiğini tespit etmek için sayaç eklenebilir. Dokümanların Bilgi Bilimi Açık Öğretim Sistemi 12 üniversitede bulunan bilgi ve belge yönetimi bölümü adına yönetici hesabı açılarak daha hızlı doküman yükleme sağlanabilir. Taleplerin artması sonucunda sistem bilgibilimi.net sunucusundan ayrılıp ayrı bir sunucu ve domaine bağlanabilir. Daha kolay kurulum yapılmasını sağlamak için paket haline getirilebilir. Bunlar Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sisteminin gelişimi için öngörülen gelişmelerdir.

Sonuç ve Öneriler

Açık erişim platformları sayesinde doğru ve güvenilir bilgiye kolay ve ücretsiz bir şekilde ulaşılmaktadır. Yazar tarafından yapılan Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi ile Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü okuyan veya mezun olmuş öğrencilerin ve kütüphane bilimine ilgi duyan bireylerin uzun uğraşlar sonucu yaptıkları makale, tez, sunum vb. dokümanların kaybolmasını engellemek ve bu dokümanları ücretsiz olarak erişime açmayı hedefler. Bu hedef sayesinde bilgi bilimi kapsamında olan dokümanlar belli bir platform altında toplanarak bilgiye erişimi kolaylaştırır.

Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sisteminin gelişim kaydedebilmesi için, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin oluşturdukları kaynakların bu sisteme yüklenmesi Bölüm Hocaları tarafından teşvik edilmelidir. Teşvik sayesinde popülerliği artacak olan Bilgi Bilimi Açık Öğrenme Sistemi bilgi bilimi alanında açık erişim kaynaklarından biri haline gelebilecektir.

Kaynakça

AE Türkiye. (2020, Mart 10). Açık Erişim Nedir?: <http://acikerisim.org/acik-erisim-nedir/> adresinden alındı

Soykan, S. (2007). Web Tabanlı Dublin Core Metadata Üreticisi. Türkiye. Erişim adresi: <http://acikerisim.baskent.edu.tr/bitstream/handle/11727/1443/00204.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

Taşkıran, A. (2017). Açık ve uzaktan öğrenmede dijital bölünme. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 108-124. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/403882>

Yüksekdağ, B. B. (2016). Açık ve uzaktan eğitimde öğrenme. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 127-138. erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/402150>

Yağmacı Olan Dergiler mi, Araştırmacılar mı?

Yağmur Torun

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, yaagmurtorun@gmail.com

Öz: Bilimsel yayıncılığa zarar veren yağmacı dergiler mi, yoksa bilim insanlarının etik olmayan davranışlara sahip olması mı? Çağımızın bir gereği olarak ortaya çıkan açık erişim ve açık bilim kavramlarının yanı sıra bilimsel yayınları üreten araştırmacıların bilime ne kadar katkı sundukları da tartışmaya açıktır. Akademik yükselmeye gerekli standartların sağlanabilmesi için yapılan yarışta araştırmacıların kendi fikirlerini ve gelişim düzeylerini ne derece yansıtabildikleri ve profesyonel gelişimin orijinal mi yoksa gerçek dışı mı olduğunun da sorgulanması gerekmektedir. Tüm bu konularda sorunların tespiti ve çözümlerin üretilmesi aşamasına geçmek artık kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu çalışmada yağmacı dergilerin nasıl ortaya çıktığı, gelişmesinde araştırmacıların etki düzeyi ve araştırmacıların bu dergileri tercih etme nedenleri üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır.

Çalışmanın amacı; yağmacı dergiler kadar akademik teşvik sonucu sayıları artan yağmacı araştırmacılara da dikkati çekebilmek ve yağmacı yayıncılığın temelindeki sorunların çözümü için kütüphanecilerin üstlenmesi gereken rollere yönelik önerilerde bulunmaktadır. Çalışma kapsamında konuyla ilgili literatür üzerinden değerlendirmeler yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yağmacı Dergiler, Yağmacı Araştırmacılar, Bilimsel Yağmacılık, Kütüphaneler ve Bilimsel Yağmacılık

Giriş

Bilgi, insanoğlu için her çağda önemli ve gerekli olmuştur. Siyasi, hukuki, ekonomik ve toplumsal her alanda bilginin bir güç olduğu çağımızda, bilgiye sahip olmanın yanında onu yönetebilmek, işleyebilmek, aktarabilmek ve toplum yararına erişime sunmak da ayrı bir gerekliliktir. Bu gerekliliklerin yanı sıra bilgiyi gelecek nesillere aktararak yeni bilgilerin üretilmesine imkân verecek olan araştırmacıların bilgiye verdikleri şekil de son derece önemlidir. Bozan'a göre; "iyi eğitilmiş insan gücüne sahip olan ülkeler nüfusları az da olsa eğitilmemiş veya eğitimi yetersiz kalabalık nüfusa sahip ülkelerden daha etkili bir konuma sahiptir" (Bozan, 2012, s. 177-178). Nitelikli nüfusa sahip olan ülkelerin gelişim ve kalkınmasında mihenk taşı olan üniversitelerde lisans ve lisansüstü eğitiminin bilgi üretme, yayma, araştırma yaparak nitelikli insan gücü yetiştirme gibi fonksiyonları bulunmaktadır. Üniversitelerden özgür ve bilimsel düşünme gücüne sahip bireyler yetiştirmesi ve yapılacak bilimsel çalışmalarda araştırmacılara destek vermeleri beklenir. Türkiye de bu gerçekler doğrultusunda araştırma ve geliştirme çalışmalarını destekleyerek araştırmacı sayısını ve yapılacak bilimsel çalışmaları artırma yoluna girmiştir. Ancak "Türkiye'nin bilim haritası incelendiğinde 1980'den sonra bilimsel yayın sayısında ciddi artışlar olmakla birlikte yayın kalitesinde ve etki faktöründe aynı başarının sağlanamadığı görülmektedir" (Bozan, 2012, s. 177-178). Bilimsel yayın yapma ölçütlerini (hakem onayı, etki faktörü, özgünlük vb.) taşıması gereken bilimsel yayınların kalitesinde gerekli başarının sağlanamamasının toplumsal kültür hafızasında da hasarlara yol açması kaçınılmazdır. Üretilen bilimsel yayınların kısır döngüye girmesi bilimsel literatüre katkı sağlamadığı gibi bilgiye erişimde de engel oluşturmaktadır.

Bilimsel literatüre katkıda bulunması gereken araştırmacılar, bilimsel kısır döngünün oluşmaması için araştırma konularıyla ilgili daha önce yapılmış çalışmaları gözden geçirerek çalışmalarına şekil vermektedirler. "Bu nedenle hem bilimsel araştırmalarını yayınlamak isteyen yazarların, hem de yayını geniş kitlelere ulaştıran bilimsel yayın organlarının bilimsel yayın etiğine bağlı kalması, bilginin güvenilirliği ve bilimselliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bilim etik ölçütlerine uygun biçimde yapılmış bilimsel araştırmaların, yine bilimsel yayın etiğine uygun biçimde hazırlanıp yayınlanmaları, bilimin güvenilirliğini ve saygınlığını güvenceye alan en önemli etmenlerdir" (Çetinkaya, 2019, s. 548-549).

Araştırmacılar açısından sancılı geçen bilimsel araştırma sürecinin son adımı, elde edilen bilgi ve bulguların çeşitli tür ve formatta yayınlanarak bilim insanlarına ve topluma duyurulmasıdır. Çetinkaya'ya göre "belli konularda bilim insanlarının yaptıkları araştırma ve yayın etkinlikleriyle ortaklaşa oluşturulan alanyazını, yaygınlaşarak bilgiye dönüşmekte; kuram ve uygulamalara yol göstermektedir" (Çetinkaya, 2019, s. 548-549).

Yapılan bilimsel çalışmaların güvenilirliği hakem incelemesi süreci ile güvenceye alınmaktayken iyi niyetli olmayan araştırmacıların bu sürece verdiği zarar, yayınlarını yağmacı dergilerdeki sahte hakemlere onaylatarak yayınlamalarıyla farklı bir boyuta taşınmaktadır. "The Big (information) Bang"de diyebileceğimiz bilgi patlamasının

yaşandığı çağımızda doğru bilgiye ulaşmak zorken, bilimsel literatüre katkı sağlaması gereken araştırmacıların etik dışı davranışları bilimsel bilgiye erişimi daha da zorlaştırmaktadır.

Yağmacı dergi, hakemli dergilerde olması gereken özellikleri taşımamaları ve para karşılığı araştırmacıların çalışmalarını yayınlamaları nedeniyle kara listelere alınan dergileri tanımlamak amacıyla türetilen bir kavramdır. Araştırmacıların ürettikleri bilgi ve bulguların, topluma fayda getirmesinin beklenmesinin yanında, diğer araştırmacılara literatürde kaynak teşkil edecek olması, yağmacı dergi olarak nitelendirilen dergilerdeki yayınların incelenmesini, kalite ve özgünlüğünün yanında nicel mi yoksa nitel amaca hizmet için mi üretildiklerinin tespit edilmesini gerekli kılmaktadır.

Yapılan bir araştırmaya göre, “Türkiye sahte dergilerin en çok bulunduğu üçüncü ülkedir. Özellikle eğitim alanındaki araştırmacılar arasında artan sayılarda sahte dergilerde yayın ve saibeli kongre (sahte olan ya da sahte olma olasılığı taşıyan kongreler) katılımları dikkat çekmektedir” (Çetinkaya, 2019, s. 548). Yağmacı dergilerin varlığı bilinen bir gerçek iken, akademi eğitimindeki yağmacı araştırmacıların varlığı ikinci planda bırakılmaktadır. Bugün İnternet üzerinden “ücretli tez yazdır, makale yazdır” vb. anahtar kelimeler ile arama yapıldığında binlerce web sayfası çıkmaktadır. www.bilimtez.com, www.universitetezhazirlama.com, www.sigmatezmerkezi.com, www.tezolog.net/ gibi siteler örneklerden sadece bir kaçıdır. Eğitimin yozlaştığı ve yığınlarca sahte bilginin üretildiği bir çağda “suçlu kim ve yağmacı dergilerin beslenmesini sağlayanlar kimler?” sorularının yanıtlarının verilmesi önemlidir. Etik ihlallerin başlangıç evresini, çocukluktan başlayarak eğitim hayatı süresince kopya çekilmesi ve bu olumsuz davranışın bir alışkanlık haline gelmesi oluşturmaktadır. Bireysel kötülüğün yağmacılık şeklinde dışı vurumu olan bireysel yağmacılığın göz ardı edilemeyecek derecede çoğalması ve bu yağmacılığın bir sektör haline gelmesinin nedenlerinden biri de bu alana yönelen öğrenciler ve araştırmacılarıdır.

Etik dışı davranışların lisans ve lisansüstü eğitim sürecinde de devam eden bir sorun olmasının nedenleri ODTÜ’de öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada şu şekilde açıklanmıştır:

“Öğrencilerin akademik sahtekârlığa başvurma nedenleri bireysel faktörler (zamansızlık, not kaygısı, sosyal yaşamın yoğunluğu), kurum politikaları (yetersiz cezalar, görmezden gelme), akran baskısı (arkadaşları etkilemeye çalışmak, karşı cinse gösteriş yapmak) olarak üç grup altında toplanmaktadır” (Uçak ve Birinci, 2008, s. 194).

Eğitimde kopya çekme eyleminin basit bir eylem olmadığına dikkat çeken Kırıl; “kopya çeken ve çekme eğilimi yüksek olan öğrencilerin market hırsızlığı, vergide sahtecilik, zararlı madde alışkanlıkları, okul yaşamları boyunca aldatma eğilimleri, düşük iş ahlakı gibi özellikleri yaşamlarında gösterebileceklerini” belirtmektedir (Kırıl, 2018, s. 156). Kopya çekmenin sonucunda okullarda öğrencilere uyarma ve belli sürelerde uzaklaştırma cezaları vermek ya da hiç bir yaptırım uygulamamak ile sorunların çözüldüğü düşünülmektedir. Üniversitelerde ise öğretim üyelerinin öğrenciyi dersten bırakma ve sıfır verme dışında bir uygulaması bulunmamaktadır. Bütün bu uygulama ve yaptırımların kopya çekmeyi engelleyemediği ve bu olumsuz davranışı olumlu davranışa dönüştüremediği de bir gerçektir.

Bu durumlar değerlendirildiğinde yağmacı dergilerin ortaya çıkması, makale ve tez yazan web sitelerinin çoğalması, kopya tezlerin üretilmesi vb. birçok örnek, daha ilkokul çağından başlayan etik ihlallerin lisans ve lisansüstü eğitim hayatı boyunca da devam ettirildiğini göstermektedir. Mesleki gelişimin bir basamağı olan araştırma raporu ve tezlerin ikinci şahıslara yazdırılması, araştırmacının etik dışı bu davranışının akademik hayatı boyunca da devam edeceğinin bir göstergesidir. Nitekim akademik teşvik yoluyla maddi kazanç sağlamak üzere çalışmalarını yağmacı dergilerde yayınlayan araştırmacıların bu etik dışı davranışları, yağmacı yayıncılığı besleyerek büyümektedir.

Yağmacı Dergiler ve Araştırmacılar

Devlet yükseköğretim kurumları kadrolarında bulunan öğretim elemanlarına yapılacak olan teşvik ödeneğinin uygulanmasına yönelik YÖK Akademik Teşvik Ödeneği yönetmeliğinin (YÖK, 2015) yayınlanmasından sonra sayıları çoğalan yağmacı dergiler, teşvik ödeneğinden faydalanmak isteyen iyi niyetli olmayan ya da bilinçsiz araştırmacıların yayınlarını, çeşitli yollarla elde ederek yayınlamakta ve literatürde hakem onayından geçmemiş bilgi yığınlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Çetinkaya, yapmış olduğu araştırmada açık erişimin ve açık bilimin öneminin artmasıyla bu alandan kazanç elde etmek isteyen yağmacı dergilerin ortaya çıkmasını şu şekilde ifade etmiştir: “Açık erişim yayıncılığın, yazarın makale işlem bedelini ödemesi ilkesine dayanan “gold open access” modeli, bu modeli istismar eden yasadışı ve bilim etiğine aykırı oluşumların ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Sahte kongrelere Türkiye’den katılanların sayısı da 2014’te 15 iken, 2017’de 258’e yükselmiştir. Burada da, eğitim bilimleri alanından katılımcıların sayısının tüm alanlar (eğitim bilimleri, sosyal bilimler, fen ve mühendislik, sağlık bilimleri) arasında ilk sırada gelmesi yine dikkat çekmektedir” Çetinkaya (2019, s. 555-556). Gerçek dışı araştırma faaliyetlerine katılım gösteren araştırmacı sayısı 3 yılda yaklaşık 16 kat artmıştır. Yağmacı dergilerin ve sahte kongrelerin ortaya çıkmasında araştırmacıların verdiği bilinçli ya da bilinçsiz bu katkı, üniversite eğitimindeki yozlaşmanın da nedenlerinden biridir.

Peki araştırmacılar yağmacı dergilere neden rağbet ediyor? Yağmacı dergiler konusundaki yetersiz bilgi ve bilimsel dergilerden ayırt etmedeki zorluk araştırmacıların tercihlerini etkileyen diğerk bir nedendir. Aynı zamanda “içinde bulunduğumuz “yayınla ya da yok ol” (publish or perish) evreninde araştırmacı performans değerlendirmelerinin yalnızca sayılara odaklanıyor oluşu araştırmacıları kolay yoldan yayın yapmaya yöneltiyor. Bu yayınlar sayesinde yazarlar hızlı ve kolay şekilde yaptıkları yayınlarla teşvik ve yükselme alıyor, dergilerse bu yayınlar sayesinde para kazanıyorlar.” (Taşkın ve Doğan, 2018). Akademik Teşvik Ödeneği araştırmacıların bilimsel çalışmalara katılımını arttırmış olabilir ancak yayın sayısının artması niteliği düşürmüştür. Görülmektedir ki araştırmacıların ana görevi olan akademik çalışma yapma faaliyetinin maddi teşvikler ile desteklenmesi, etik dışı davranışların ortaya çıkmasına ve üretilen yayınların niteliğinde düşüşlere neden olmaktadır. Açık erişime yağmacı dergilerin verdiği bu zararın yanında, araştırmalarında etik kuralları ihlal eden, toplumsal değil maddi amaçlar güderek yayınlar üreten, kolayca kaçan araştırmacıların varlığı da sorgulanarak ve üretilen yayınların değeri incelenerek gerekli yaptırımların uygulanmasına geçilmelidir.

Kütüphanecilerin Rolü

Doğru bilgiye erişimi zorlaştıran nedenlerin artması kütüphanecinin sorumluluklarını da aynı oranda artırmaktadır. Kütüphanecinin araştırmacıya destek olabilmesi için öncelikle kendisini bu alanda geliştirmesi gerekmektedir. Akça ve Akbulut’a göre “yağmacı dergilerin ağına takılmamanın en iyi yolu ise bu dergilerin kapsamının ne olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olmaktır. Oluşturulan kara listeler, bu dergilerin tanınmasını ve akademisyenlerin bu dergilerden uzak durmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca üniversitelerin kadro ve görevde yükselme değerlendirme kurullarının, bu dergilerde yayım yapan akademisyenlere karşı dikkatli olmaları beklenmektedir” (Akça ve Akbulut, 2018, s. 259). Bu amaçla kütüphaneciler, ulusal ve uluslararası alanda sorun kabul edilen, kara listelere alınan yağmacı dergileri araştırarak incelemeli ve araştırmacıları bu konuda bilgilendirmelidirler. Aynı zamanda bilinçsiz araştırmacıların yayınlarını yağmacı dergilere kaptırmamaları için araştırmacılar bu dergilere karşı uyarılmalı ve bilimsel hakemli dergiler hakkında bilgilendirilmelidir. Araştırmacılara araştırmalarını yaparken ve yayınlarken uymaları gereken etik kurallar hatırlatılmalıdır.

Akademi eğitimin ilk basamağı olan lisans eğitimine başlayan öğrencilerin akademik etik konusunda bilinçlendirilmesi, akademik kariyerleri boyunca sergileyecekleri davranış şekillerini de etkileyeceği için lisans eğitimine başlayan öğrenciler için kütüphaneciler ve akademik etik konusunda alanında uzman kişiler tarafından bilimsel etik ve intihal, bilgi okuryazarlığı eğitim ve seminerleri düzenlenerek bilgilendirme yapılmalıdır.

Üniversite eğitiminin yanı sıra lisans öncesi eğitim kurumlarında da öğrencilere bilgiye erişimde, kullanmada ve yaymada etik kuralların önemi konusunda eğitim verilmelidir. Çocukluk çağında adalet ve vicdan kavramlarını yaşına uygun olarak önce somut hallerde, sonrasında da soyut gerçeklik olarak öğrenerek yetişen kişiler hayatı boyunca bu düşünce ile hareket edecektir. Bu nedenle kütüphane ve kütüphanecinin ilkokul çağından itibaren bireylerin eğitim hayatının merkezine alınması gerekir.

Sonuç ve Öneriler

Bireysel davranışların zamanla toplumsal davranışlara dönüşmesi nedeniyle, davranış şekillerinin niteliği önem arz etmektedir. Davranış biçiminin çocukluktan kazanıldığından yola çıkılarak, eğitim alanında bireyin kazandığı olumlu ya da olumsuz davranışları yaşam boyu devam edecektir. Toplumda normalleştirilen olumsuz davranışlar, farklı bireylerin benzer davranışlar gösterme olasılığını da artırarak geniş çaplı riskler meydana getirecektir.

Mesleğimizin bir gereği olarak nitelikli bilgiye erişmek için güvenilir kaynakları bulma ve kullanma, bilgiyi kullanmada dikkate alınması gereken etik kurallar, yeni bilgi üretme gibi konuların ilkokul çağında kütüphanelerde bilgi okuryazarlığı eğitimleri olarak verilmesi gerekmektedir. Bu eğitimlerin uzman kütüphaneciler tarafından daha ilkokul çağından başlanarak verilmesi çocuklardaki olumsuz davranışların değiştirilmesi yönünde atılmış önemli bir adım olacaktır.

Üniversitede bireysel yağmacılığın zincirinin kırılması için atılacak adımlardan biri, benzer davranışların meydana gelmemesi için uyarı ve yaptırımlarda bulunmak olmalıdır. Akademik yükselmelerde yayın sayısından ziyade yayınların niteliğine bakılmalıdır. Kurumlardaki akademik teşvik komisyonları, yağmacı dergiler ve sahte hakem onaylı yayınlar hakkında bilgilendirilmelidir. Bilinçli olarak yağmacı dergilerde yayım yapan ve bu yolla maddi kazanç sağlayan araştırmacı ve akademisyenler meslekten uzaklaştırılmalıdır.

Teşekkür

Öğrencilerinden desteğini hiçbir zaman esirgemeyerek önerileriyle ilham veren kıymetli Hocam Dr. Öğr. Üyesi Didar Bayır'a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Akça, S. ve Akbulut, M. (2018). Türkiye'deki yağmacı dergiler: Beall listesi üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 19(2), 255-274. Erişim adresi: <http://bilgidunyasi.xyz/index.php/bd/article/view/695/615>
- Bozan, M. (2012). Lisansüstü eğitimde nitelik arayışları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 177-178. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117320>
- Çetinkaya, R. (2019). Eğitimde bilimsel yayın etiğine büyüyen tehdit: Sahte dergiler ve kongreler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 548-576. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/703914>
- Kıral, B. (2018). Kopya çekmenin değerlendirilmesi üzerine bir durum çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 133-156. Erişim adresi: <https://enadonline.com/public/assets/catalogs/0337223001543582115.pdf>
- Taşkın, Z. ve Doğan, G. (2018). Bir tuhaf savaş: Açık bilim ve yağmacı dergiler. *Sarkaç*. Erişim adresi: <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/akademik/zehrataskin/file/Sarkac.pdf>
- Uçak, N.Ö. ve Birinci, H.G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/410/402>
- YÖK. (2015, 13 Aralık). Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği. *Resmi Gazete*, (Sayı: 2015/8305). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151218-4.pdf>

Bilimsel İletişime Tehdit: İntihal

Miras Kızılkaya

Marmara Üniversitesi, miraskizilkaya@hotmail.com

Abdurrahim Aladağ

Marmara Üniversitesi, abdurrahim.aladag@hotmail.com

Öz: Bilimsel yazılar, bilim çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan ana ürünlerdir. Bilim insanının, yayın sayısı ve alıntıları, başarısının ölçütleri olarak kabul edilir. Bir çalışma sonucunda ortaya çıkan ürünün yayınlanmaması halinde bu çalışma bilim dünyası için yok hükmündedir. Araştırmacı belirlemiş olduğu konu başlığı ile ilgili tarama ve araştırma gibi ön faaliyetlerde bulunurken, bu konu başlığına ait önceki çalışmalar onun için kaynak niteliğindedir. Yapılacak olan bir bilimsel çalışma kendisinden önceki ilgili çalışmaların devamı olarak görülmektedir. Devamı olarak görülen araştırmaların dikkate alınması ile birlikte bu araştırmaların içerik tekrarının olmaması ve bu araştırmada yararlanılan kaynakların alıntılanması bilimsel çalışmalar içinde önemli bir konudur. Çalışmada, literatürde yoğun bir şekilde ele alınan intihal kavramı incelenmektedir. Bilimsel çalışmalarda etik dışı uygulamalardan biri olan intihalin dayanakları ve çeşitlerinin ele alındığı çalışmada bilimsel iletişim sürecinde intihalin nasıl önlenebileceği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bilimsel iletişimde intihal ve eğitim bağlamında kütüphanecilerin rol ve becerileri de çalışmanın incelediği konular arasındadır.

Anahtar Sözcükler: İntihal, Bilimsel Literatür, Bilimsel İletişim, Etik

Giriş

Bilimsel araştırmalar için seçilen konu başlıkları daha önce o konu hakkında yapılan araştırmaların devamı niteliğindedir. Bu bağlamda her bilimsel araştırma kendinden önceki araştırma ile birlikte geliştirilir. Bu doğrultuda bilimin özgün ve güvenilir olması, etik kavramı ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Dolayısı ile bir bilimsel araştırmanın gerçekleşmesi veya bir yayın üretmek, etik kavramının gerektirdiği belirli kurallar ile mümkün olmaktadır. Bilimsel çalışmaların üretilmesinde faydalanılan noktalar çalışmanın temel unsurları olmakla birlikte aynı zamanda yazan kişiye karşı bir aidiyette oluşturmaktadır. Bundan ötürü daha önce bir yerde karşılaşmış olması durumunda bu unsurların belirli atıf kuralları ile belirtmek bilimsel bir çalışma için öncül bir gerekliliktir. Çalışmalarda yararlanılan yaklaşım ve görüşlere ek olarak bir sanat çalışması, müzik, film gibi unsurlardan da faydalanılabilir. Ayrıca çalışmalarda belirtmiş olan unsurların ne tür durumda, ne zaman ve sahibinin kim olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bilginin başkasının ortaya çıkarmış olduğu bir ürün olması durumunda, bir kaynak dâhilinde belirtilmesi zorunludur. Aksi takdirde kullanılan bilgilerin kaynak olarak belirtilmemesi halinde etik olmayan bir davranış sergilenmiş olur. Sonuç itibarıyla yaygın şekilde İngilizcedeki kullanımıyla “plagiarism” olarak bilinen etik dışı davranış hali ile ihlâl yaşanmış olmaktadır.

İntihal Kavramı ve Çeşitleri

Bir konu hakkında yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkan sonuçların bilim dünyası ve toplum ile paylaşılması gerekmektedir. Bilimsel bir konunun araştırma sonuçlarının bilim dünyası ve toplum ile buluşması basılı ve elektronik ortamlarda basılan kitaplar, dergiler gibi araçlarla sağlanmaktadır. İntihal, Arapça kökenli bir sözcük olup Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğe göre “aşırma” anlamına gelmektedir (TDK, 2010). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte aşırma; “Başkalarının yazılarından bölümler, dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik bir biçimde anlatma, intihal” olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2010). Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi ise; “Bir başkasına ait olan bir fikrin, buluşun, araştırma sonuçlarının veya araştırma ürünlerinin bir bölümünün ya da tümünün, hatta kitapların tümünün ya da bir bölümünün kaynak gösterilmeksizin istemli olarak kopya ya da tercüme edilip yazarın kendi üretimi gibi gösterilmesine aşırma denir. Dolayısıyla İntihal/Aşırma, Bilimsel ya da sanatsal çalışmalarda, bir başkasının ürününün, görüşünün tümünü ya da bir bölümünü kaynak göstermeden kullanma; bilim ve sanat alanında hırsızlık olarak tanımlanmaktadır” (Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi, 2002).

İntihal kavramı ile ilgili Plagiarism.org sayfasına göre, kaynak göstererek veya kaynak göstermeyerek iki çeşit intihal bulunmaktadır (Plagiarism.org, 2007). Bunlar kaynak gösterilmeden yapılan intihaller ile kaynak göstererek yapılan intihallerdir.

Kütüphanecilerin İntihal Konusundaki Rolü

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgi ortamlarında bilimsel iletişimin aktarılması, meydana gelen etik dışı davranışlar ile intihal konusunda gelişmelerin sağlanması adına, bilgilerin doğru aktarılması için kütüphanecilik mesleği ile bir örtüşme olduğu görülmektedir. “Kütüphaneciler, günümüz teknoloji şartlarına bakıldığında kütüphanenin işleyişi, bilimsel çalışmalar, araştırma için gerekli yöntemleri öğrencilere anlatmaktadır. Mevcut durumda çok sayıda bilimsel araştırmacı çevrimiçi veri tabanlarına abonelik gerçekleştirmektedir. Günümüzde öğrenciler ile birlikte çok sayıda akademisyenin başvurduğu ilk kaynak Internet olmaktadır” (Burke, 2005).

Kütüphanelerdeki temel gerçeklerden yola çıktığımızda kütüphanecilere bu hassas yapı içerisinde önemli sorumluluklar düştüğü görülmektedir. Kütüphaneciler tarafından kullanıcılara çeşitli konularda eğitimler verildiği bilinmektedir. Bu eğitimler yoluyla kütüphaneciler bilimsel iletişim sürecinin tüm aşamalarında, kaynak gösterme, intihalin bütün ayrıntılarında, atıf gibi konularda da bilgilendirme yapması ve doğabilecek hataların önüne geçilmesi açısından önemli bir konuma sahiptir. Bu süreç içerisinde bilimsel etik, etik dışı davranışlar, intihal kavramı kütüphanecilere önemli sorumluluklar yüklemektedir. “Eğitimin her düzeyinde kütüphanecilerin bilgi okuryazarlığı programları düzenlemeleri ve bu programlar içine bilimsel etik ve intihal konularını dâhil etmeleri gerekmektedir” (Uçak ve Birinci, 2008). Uluslararası Kütüphane ve Bilgi Bilimleri Dergisi (IJLIS) kütüphane ve kütüphanecilerin birlikte rol ve beceriler şu şekilde belirtmektedir (Sridhar, Selvan ve Parabhu, 2014):

- Alıntı becerilerini öğretmek
- Kütüphaneciler öğretmenlere, profesörlere yardımcı olabilir ve öğrencileri internetin doğru kullanımı konusunda eğitimler vermek
- Kütüphaneciler, uygun referansları kontrol etmek ve şüpheli metin halinde tam metni ile eşleşecek şekilde çalışmalarını birleştirebilmek
- Kütüphaneciler, kütüphane oryantasyon programlarına ilgili talimatları ekleyerek intihalden kurtulmak için akademik kurumlar ile çalışmak
- Kütüphaneciler referans kaynakları ve standart atıf hakkında bilgi sahibi olmak, bu bilgiyi akademisyenlere ve araştırmalarını yapmak için kütüphaneye gelen öğrencilere aktarmak.
- Atıf kitapçıklarını ve öğretim materyallerini kütüphanede bulundurmak ve bunları büyük ölçüde kütüphane kullanıcılarına dağıtmak.
- Kütüphanede ki öğretim materyalleri ve alıntı kılavuzlarını kullanabilir hale getirilerek kütüphane kullanıcılarına yaymak

Türkiye’de Durum

Her ülkede intihalin sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri hakkında çalışmalar yapıldığı gibi Türkiye’de de intihal ve bilimsel araştırma etiği üzerine sorunlar yaşanmakta ve önlemler alınması için çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Yapılan çalışmaların başında eğitim noktasında bu konu için farkındalık yaratmak ve bilimsel araştırmacılara destek olunması gelmektedir. “Etik ilke ve gerekliliklerin kazandırılmasında etkili olabilecek eğitsel önlem ve/veya tepkilerin biri de öğrencilere lisans düzeyinde verilen ‘bilimsel araştırma yöntemleri’ adındaki derslerin içeriğinde intihal, nedenleri ve intihale karşı yaptırımlar konularına önemle yer verilmelidir” (Yaşar, 2018). Türkiye’de intihal ile ilgili TÜBİTAK tarafından oluşturulan “Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu” ve 2006 yılında ise “Bilim Etiği Kurulu” örnek olarak gösterilebilir. TÜBA Bilim Etiği tarafından yapılan toplantı sonucunda ortaya çıkan 6 maddelik ilkeler ile intihal konusu kamuoyu ile paylaşılmıştır. Paylaşılan bu ilkeler özetle; bilimsel verilerin gerçeğe uygunluğu; bilimsel araştırmanın çevre ve insanlara zarar vermemesi gereği; bilim insanlarının topluma karşı sorumlulukları; araştırmaya katkı veren kişilerin araştırmada adlarının yer alması; kaynak göstermede, alıntı yapmada kurallara uyulması; eğitimde ve akademik etkinliklerde etik kurallara bağlı kalınması şeklinde özetlenebilir (TÜBA, 2015).

Sonuç

Bilimsel iletişim sürecinde intihal konusunda mevcut durumdaki çalışmaların yetersiz kalması nedeniyle irdelenmesi adına yapılan çalışmalar intihal kavramının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda intihal noktasında doğabilecek sorunların yüzeysel olarak kalmadığı ve çeşitli hukuki yollarla da sonuçlandığı görülmektedir. Yapılacak bir bilimsel araştırmada, ortaya çıkacak çıktılarının bir suç niteliğindeki intihal olarak sayılmaması için belirtilen usul ve esaslara bağlı kalarak belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan intihallere yönelik kurulan örgütler veya programlar yardımı ile bu suçun azaltılabileceği öngörülmektedir. Aynı zamanda intihal için bilimsel araştırma süreçleri ile doğrudan ilgili temel dersler, uygulamalar yardımı ile kavramın kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekmektedir. Eğitim odaklı olacak bu süreçlerin aktarılması ve doğru bir şekilde hedef olabilmesi adına kütüphanecilerin rol ve becerilerinden yararlanılması önemlidir. Kütüphanecilerin, öğrenciler açısından bir rehber olarak görüldüğü ve aynı zamanda akademisyenleri de bilimsel iletişime tehdit unsuru olan intihal konusunda ortak paylaşım noktalarında bilgilendirilmesi intihalin önlenmesi adına önemli kararlar olarak görülmektedir.

Öneriler

Bilimsel iletişim sürecinde intihalin etik kurallar çerçevesinde en aza indirmek için konuyla ilgili eğitimler verilebilir. Bu eğitimler bilimsel çalışmada intihalin ne olduğu, nelerden kaynaklandığı ve aslında olması gerekenin nasıl olduğu hakkında eğitimler olmalıdır. Tezler, raporlar ya da herhangi bir çalışma da eğitim bünyesindeki öğrenciler için çalışmalar yapılmakla birlikte, ders olarak da eğitim hayatlarına eklenerek intihalin farkındalığı ortaya çıkarılmalıdır. Emek hırsızlığına denk gelen intihal kavramının öneminin aktarılmasında kütüphaneciler özellikle aldığı sorumlulukların bilincinde olup platformlar, web siteleri, gazeteler, kitaplar gibi insanların ulaşabileceği, iletişim sürecinde özellikle etkili olan bu kaynaklar aracılığıyla bu alanla ilgili çalışmaları yaygınlaştırmalıdır. Kaynaklarda da değinildiği gibi uygulama alanına ağırlık verilerek, bu alanda önemli olan bölümlerin imkânlar ölçüsünde intihal kavramının geniş kitlelerce doğru şekilde anlaşılmasının sağlanması yolunda çalışmalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Burke, M. (2005). Deterring plagiarism: A new role for librarians. *Library Philosophy and Practice*, 6(2), 1-9. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=libphilprac>
- Plagiarism.org. (2007). What is plagiarism? Erişim adresi: http://www.plagiarism.org/learning_center/
- Sridhar, K., Selvan, R. ve Parabhu, V. (2014). Role of librarian in quality sustenance in research publications through plagiarism checker prevention, detection and response. *International Journal of Library and Information Science (IJLIS)*, Erişim adresi: https://www.academia.edu/7359120/ROLE_OF_LIBRARIAN_IN_QUALITY_SUSTENANCE_IN_RESEARCH_PUBLICATIONS_THROUGH_PLAGIARISM_CHECKER_PREVENTION_DETECTION_AND_RESPONSE
- TDK. (2010). Türk Dil Kurumu. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama
- TÜBA. (2015). Tübitak Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği. Erişim adresi: https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/247_sayili_bk_islenmis_hali.pdf
- Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi. (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunlar*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Uçak, N.Ö. ve Birinci, H.G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/410/402>
- Yaşar, E. (2018). Akademik intihal, nedenleri ve çözüm önerileri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 1(1), 34-44.

Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Bilimsel İletişimde İntihal İle İlgili Farkındalık Düzeylerinin Tespiti

Hamza Birlik

Atatürk Üniversitesi, ts6125h@gmail.com

Gül Güvendik

Atatürk Üniversitesi, Gull13guvendik@gmail.com

Raife İbekci

Atatürk Üniversitesi, raifeibekci01@gmail.com

Doğuş Özcanlı

Atatürk Üniversitesi, berdan.10165@gmail.com

Öz: Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla gerekli olan bilgi ve kaynağa ulaşmak günümüzde çok daha kolay bir hale gelmiştir. Bu durum, elde edilen enformasyonun etik kullanımı ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında bilimsel iletişimin etik boyutu olan intihal gelmektedir. İntihal, bir kişinin eserinde başka kişilerin ifade, buluş veya düşüncelerini kaynak göstermeksizin kendisine aitmiş gibi kullanılması durumudur. Bu durum bilimsel bilgiye ulaşmayı hedefleyen ve bu doğrultuda araştırma yapan kişilerin ödev, makale, bildiri, rapor, tez vb. çalışmalar hazırlanırken başkalarının fikirlerini izinsiz kullanmalarıyla ortaya çıkar. Çalışmanın amacı, Atatürk Üniversitesi BBY bölümü öğrencilerinin intihal hakkındaki görüşlerini, farkındalık düzeylerini ve bunu eğitim hayatlarına yansıtma şekillerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda BBY bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 100 öğrenciye intihal farkındalık anketi uygulanmıştır. Anket sonuçlarında elde edilen verilere göre 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında farklılıklar meydana geldiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Bilimsel İletişim, İntihal, Bilimsel Etkileşim

Giriş

Günümüzde elektronik ortamın bize sağladığı imkânlar ve uçsuz bucaksız bilgi havuzuna erişme kolaylığı istenilen bilgiye her an her yerden ulaşabilmesine olanak tanımaktadır. Bu anlamda teknolojik gelişmelerin katkısı yadsınamaz. Teknolojinin sunduğu olanaklar ile birlikte, bilgi çağında bilgi üretmek, üretilen bilgiyi yayın yolu ile paylaşmak, başkasının ürettiği bilgiden haberdar olmak ve bu bilgiye ulaşmak son derece basit hale gelmiştir. Bu yönüyle eşsiz imkânlar sunarak bilim alanında gelişmeleri hızlandırması, çalışmalarını kolaylaştırması, insanlığın anlık bilgi ihtiyaçlarını karşılaması vb. gibi yararları olsa da bir takım kötü yönleri de bulunmaktadır. Bu kötü yönlerden bahsedecek olursak; nüfustaki artışla beraber insan gereksinimlerini karşılamak için her konuda büyük kitlelerle iletişime geçme zorunluluğunun doğduğu söylenebilir. Söz konusu kitlelerle kolay ve etkili iletişim kurabilmemizi sağlayan ve en önemli yollarından olan günümüz teknolojisi bize yol göstermektedir.

Bilimsel İletişim ve Etik

Bilimsel çalışmalar bilinmeyenleri açıklamak, sorunlara çözüm aramak, bilimsel ve kültürel kavramları açıklamak için yapılır. Yapılan çalışmanın toplumun faydasına ve sürekli olması büyük önem arz eder. Bu sebepten dolayı çalışma sonuçlarının açıklanması gerekir. İletişim bilimsel çalışmaların temel aşamalarından biridir. Gelişen teknoloji, artan bilim dalları ve bilgi kaynakları sayesinde yapılan araştırma alanlarında gelişmeler meydana getirmektedir. Bilimsel bir kaynağın etik konusunda iyi bir kaynak olabilmesi için yazım aşamasında var olan kurallara uyulması ve bilimsel değerlere bağlı kalınması gerekmektedir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde bilimsel yanıtların ortaya çıkarılması son zamanlarda akademik ortamlarda endişe yaratan bir konu haline gelmiştir.

Bilimsel yanıtlama, saptırma ve yalancılık ise araştırmacının bilinçli olarak ve amaçlı bir yaklaşımla çalışmanın yöntem ve sonuçlarını “kötü niyetle” saptırması ve değiştirmesi olarak tanımlanır. Bilimsel yalancılığın hiçbir özrü yoktur. Birey şüphe üzerine uygun ve objektif yöntemlerle incelemeye alınmalı ve bilimsel yalancılık delilleri ile kesinleştirilecek olursa kendisine gereken ceza verilmelidir. Bilimsel yalancılığın önlenmesinde üç genel yaklaşım

önemlidir. Bunlar araştırmacının eğitimi ve öğretimi, araştırmacılar üzerindeki baskıları azaltmaya yönelik tedbirlerin alınması ve araştırmacıların üzerinde mali baskıların azaltılmasıdır. Herhangi bir iddia söz konusu olduğunda yasal girişimler kurum içinde başlatılmalı, soruşturmalar tam bir gizlilik içinde hızla yürütülmeli ve araştırmacının saygınlığını ve haysiyetini zedelemeyecek şekilde olmalıdır. Suç belirlenecek olursa yasal cezai hükümler uygulanmalıdır (Kansu ve Ruacan, 2001, s. 14).

Açıklanan etik dışı davranışların nedenlerinde de olduğu gibi intihal bireysel özelliklerle açıklanabilir bir davranıştır. Kişinin hazırladığı çalışmalarda başkasının yaptığı bir çalışmayı veya çalışmanın bir kesitini kaynak göstermeden kendi çalışması olarak kullanması problematik bir durumdur. Yapılan bu etik dışı davranışlar özellikle intihal başta olmak üzere bilimde, toplumların gelişmesinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bilimsel alanda yapılan çalışmalarda özgünlükten yoksun ve teknolojik gelişmelerle geniş bilgi havuzunda doğru ve yansız bilgiye ulaşmak oldukça güçleşir. Bu nedenle hazırlanan çalışmalarda başkasına ait bir çalışmadan yararlanıldığında kaynak göstererek atıf yapmak son derece önemlidir.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı Atatürk Üniversitesi BBY bölümü lisans öğrencilerinin intihal hakkındaki görüşlerini farkındalık düzeyleri ve bunu eğitim hayatlarına yansıtma şekillerinin belirlenmesidir. Araştırma kapsamı doğrultusunda ise bu bölümde okuyan 1. ve 4. sınıf öğrencilerine intihal farkındalık anketi uygulanmıştır. Çalışma kapsamındaki sorular iki çalışma (Topçu ve Gürer, 2019; Yıldırım, 2018) temel alınarak oluşturulmuştur.

Araştırmada BBY bölümü lisans öğrencilerinin farkındalık düzeyleri belirlemek için betimleme yöntemi doğrultusunda veri toplama araçlarından anket tekniği kullanılmıştır. Anket lisans bölümünde okuyan 1. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 100 öğrenciye yapılmıştır. Anketten elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla değerlendirilip tablo haline dönüştürülmüştür. Ayrıca anket sonunda 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin intihale bakış açıları ve farkındalık düzeyleri karşılaştırılmaktadır.

Bulgular

Çalışmada elde edilen bulgular aşağıda yer alan iki tabloda (Tablo 1 ve Tablo 2) özetlenmektedir.

Tablo 1. Birinci sınıf öğrencilerinden elde edilen bulgular

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Çeviri olan bir kaynağın orijinaline değil çevirene atıf veririm.	16	15	10	7	2
İnternette aldığım yazarı olmayan bilgiye atıf vermem.	6	9	12	18	5
Açık erişimli makale veri tabanlarından elde edilen bilgilere atıf vermem.	12	19	11	6	2
Telif hakkını kaybetmiş bir eseri kaynak göstermeden kullanabilirim.	8	18	11	12	1
Konuyla ilgili öğretim üyeleri ile yapılan özel görüşmelerden elde edilen bilgiye atıf vermem.	11	22	12	5	0
Araştırmamda kullandığım kaynakları kaynakçada belli bir standarda göre belirtirim.	2	7	5	18	18
Araştırmamda kullandığım elektronik kaynakların erişim tarihini belirtirim.	6	15	6	13	10
Birebir alıntılarda sayfa numarası vermem.	10	15	12	12	1
Birebir alıntılarda tırnak işareti kullanmam.	17	17	10	5	1
Üniversite eğitimim süresince intihal konusunda gerekli eğitimi aldım.	7	17	20	4	2
Eğitim hayatımda hocalarım tarafından intihal ve sonuçları hakkında gerekli bilgilendirme yapılmıştır.	8	15	8	17	2
Üniversitede ders sorumluları tarafından ödev ve/veya araştırmalarda intihal olup olmadığı incelenmekte ve geri bildirim verilmektedir.	5	6	21	15	3
Ödevlerin kopyala yapıştır şeklinde yapılması intihal olarak nitelenmez.	6	11	16	13	4
Eksiksiz bir şekilde kaynakça düzenlemeyi biliyorum	0	9	23	16	2
İntihal kapsamına nelerin girdiğini biliyorum.	5	14	22	8	1
Atıfla ilgili uyulması gereken standartlardan haberdarım.	4	10	25	10	1
Yaptığım ödev ve/veya araştırmalarda atıf verme standartlarımı doğru şekilde kullanırım	3	9	22	16	0
Bilimsel araştırma etiği konusunda eğitime ihtiyaç duyuyorum.	4	3	7	24	12
İntihalın saptanması için intihal yazılımları kullanılmalıdır.	1	6	14	22	7
Yapılan hatalar için kişilere geribildirimde bulunulmalıdır.	1	2	10	20	17
Öğrenci bu konuda uyarılmalıdır.	2	1	5	25	17
Üniversitelerde araştırma yöntemleri dersi zorunlu hale getirilmelidir.	4	6	12	16	12

Tablo 2. Dördüncü sınıf öğrencilerinden elde edilen bulgular

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Çeviri olan bir kaynağın orijinaline değil çevirene atıf veririm.	13	15	9	11	2
İnternette aldığım yazarı olmayan bilgiye atıf vermem.	7	12	8	16	7
Açık erişimli makale veri tabanlarından elde edilen bilgilere atıf vermem.	20	19	4	7	0
Telif hakkını kaybetmiş bir eseri kaynak göstermeden kullanabilirim.	10	13	17	8	2
Konuyla ilgili öğretim üyeleri ile yapılan özel görüşmelerden elde edilen bilgiye atıf vermem.	9	16	8	12	5
Araştırmamda kullandığım kaynakları kaynakçada belli bir standarda göre belirtirim.	6	4	2	15	23
Araştırmamda kullandığım elektronik kaynakların erişim tarihini belirtirim.	3	7	16	16	8
Birebir alıntılarda sayfa numarası vermem.	17	16	14	2	1
Birebir alıntılarda tırnak işareti kullanmam.	26	14	3	4	3
Üniversite eğitimim süresince intihal konusunda gerekli eğitimi aldım.	3	4	4	27	12
Eğitim hayatımda hocalarım tarafından intihal ve sonuçları hakkında gerekli bilgilendirme yapılmıştır.	1	4	5	25	15
Üniversitede ders sorumluları tarafından ödev ve/veya araştırmalarda intihal olup olmadığı incelenmekte ve geri bildirim verilmektedir.	1	9	15	16	9
Ödevlerin kopyala yapıştır şekilde yapılması intihal olarak nitelenmez.	25	12	4	6	3
Eksiksiz bir şekilde kaynakça düzenlemeyi biliyorum	3	8	19	14	6
İntihal kapsamına nelerin girdiğini biliyorum.	1	3	9	29	8
Atıfla ilgili uyulması gereken standartlardan haberdarım.	1	6	8	30	5
Yaptığım ödev ve/veya araştırmalarda atıf verme standartlarını doğru şekilde kullanırım	3	4	13	24	6
Bilimsel araştırma etiği konusunda eğitime ihtiyaç duyuyorum.	2	5	13	19	11
İntihalın saptanması için intihal yazılımları kullanılmalıdır.	2	0	8	25	15
Yapılan hatalar için kişilere geribildirimde bulunulmalıdır	2	2	6	18	22
Öğrenci bu konuda uyarılmalıdır.	0	3	5	17	25
Üniversitelerde araştırma yöntemleri dersi zorunlu hale getirilmelidir.	3	2	3	16	26

Tartışma

Araştırma sonuçlarına göre 1. sınıflardan elde edilen bulgular doğrultusunda bilimsel iletişimin etik sorunlarından biri olan intihal kavramını kısmen bildikleri, ancak hangi davranışların intihal olup olmadığı konusunda kararsız kaldıkları ve intihale sebep olan davranışların neler olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmaktadır. 1. sınıf öğrencilerinin intihale karşı farkındalık düzeylerine baktığımızda, öğrencilerin eğitim yaşamları boyunca intihal kavramının ne olduğunu yeteri kadar bilmedikleri ve nerelerde intihal yaptıklarının farkında olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin intihal konusunda eğitime ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. 1. sınıf öğrencilerinin intihal yapmayı engellemek için verdikleri önerilere bakılacak olursa, intihal hakkında eğitim almak, intihal yaptıklarında geri bildirim almak ve bu konuda uyarılmak istemektedirler.

Araştırmanın sonucunda 4. sınıf öğrencilerinin intihal konusunda yeterli bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin intihal hakkındaki görüşlerini incelediğimizde, intihal kavramına genel itibarıyla vakıf oldukları, ancak intihalle ilgili bazı kurallarda kararsız kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Buna örnek gösterecek olursak; “Eksiksiz bir şekilde kaynakça düzenlemeyi biliyorum” sorusuna çoğunluğun kararsızım yanıtı vermeleri intihal kurallarının tümüne vakıf olmadıklarının bir göstergesidir. 4. sınıf öğrencilerinin intihal farkındalık düzeylerini incelediğimizde, bu konuda eğitim aldıkları ancak alınan bu eğitimin yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. 4. sınıf öğrencilerinin intihali önlemek adına verdikleri önerilere bakılacak olursa, almış oldukları araştırma yöntemleri dersinin üniversitelerde zorunlu hale getirilmesi istenmektedir.

Sonuç

İntihal hususunda 1. ve 4. sınıf öğrencilerini karşılaştıracak olursak 1. sınıf öğrencilerinin intihal kavramı konusunda kısmen yeterli bilgiye sahip oldukları ve 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine oranla intihal kavramı hakkında daha çok bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu iki grup arasında meydana gelen farklılıkların temelinde eğitim eksikliği olduğu düşünülmektedir. Bu farklılıkları ortadan kaldırmak için intihal konusu ile ilgili seminerler ve

eğitimler verilebilir. Öğrencilere yaptıkları ödevleri teşvik edici geri bildirimlerde bulunulabilir. Ayrıca öğrencilerin etik konuları öğrenmeleri sağlayacak özgün çalışmalar yapmaları teşvik edilebilir. Anket sonuçlarında görüldüğü üzere öğrenciler intihal yazılımlarının kullanılmasını istemektedirler. Bu konu hakkında intihalle ilgili yazılımlar için eğitim verilebilir ve müfredat içeriğine eklenebilir. Çalışma yapacak araştırmacılar için bilgi ve belge yönetimi öğrencileri ile diğer bölümler arasında bilimsel iletişimin etik sorunlardan olan intihal kavramı hakkında görüş alışverişi yapılabilir.

Kaynakça

- Kansu E. ve Ruacan, Ş. (2001). Bilimsel yanıtmanın türleri, nedenleri, önlenmesi ve cezalandırılması. *Günce Dergisi*, Temmuz-Ekim (20-21), 14. Erişim adresi: <http://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/gunce/G%C3%9CNCE%2020-21.pdf>
- Topçu, K. ve Gürer, H.H. (2019) Üniversite öğrencilerinin intihal algısı. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 61, 86-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/976252>
- Yıldırım, Z. (2018). *Çankırı Karatekin Üniversitesi araştırma görevlilerinin intihal algısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Geri Çekilen Makaleler ve Sosyal Medyadaki Etkisi¹

Kardelen Aktaş

Hacettepe Üniversitesi, kardelenktas@gmail.com

Öz: Geri çekilen makaleler, bilimsel hatalar ya da etik ihlaller içermeleri sonucunda gerekçesi bildirilerek yayımlandığı platformdan kaldırılan makalelerdir. Hatalı olarak anılmalarına rağmen, bu yayınlar geri çekildikten sonra da atıf almaya devam etmekte ve etkisini sürdürmektedir. Geri çekilen makalelerin atıf almaya devam etmesi literatürün kirlenmesi anlamında önemli bir sorun olarak görülmektedir. Atıfların yanı sıra, geri çekilen makalelerden sosyal medya ortamlarında da söz edilmektedir. Geri çekilen makalelerin başka makalelerde ya da sosyal medya gönderilerinde anılmasının ötesinde, bu yayınların “nasıl” ve “ne amaçla” anıldığı da önemlidir. Bu çalışmada geri çekildikten sonra anılmaya devam eden makaleler ve bu makalelerin sosyal medyada ne kadarının olumsuz anıldığı ve yayımlandıkları dergi ve konu açısından dağılımları incelenmiştir. Çalışma kapsamında geri çekilen makalelerin çoğunluğunun geri çekilme bilgisi içermeyen paylaşımlarda anıldığı, makalelerden büyük ölçüde olumlu ya da nötr olarak söz edildiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Makalelerin Geri Çekilmesi, Altmelikler, Bilimsel İletişim

Giriş

Geri çekilen makaleler intihal, uydurma, çarpıtma gibi etik ihlaller ya da bilimsel hatalar sonucu yayından kaldırılan; literatürde genellikle "hatalı" olarak anılan yayınlardır (Van Noorden, 2011, s. 26). Bu yayınlar, içerdikleri hata ve ihlallere rağmen, geri çekildikten sonra da etkisini sürdüreceği şekilde atıf almaya devam eden makalelerdir (da Silva ve Bornemann-Cimenti, 2017, s. 366). Bilimsel hatalar ve etik ihlaller içeren bu yayınlar, atıf almaya devam etmeleri nedeniyle literatürün kirlenmesinde rol oynamaktadır (Al ve Soydal, 2015, s. 23). Geleneksel bilimsel performans ölçütü denilebilecek atıfların yanı sıra, günümüzde bilimsel yayınların sosyal medyadaki görünürlüğü de değerlendirmeler açısından önem kazanmıştır. Altmelikler (*alternative metrics, altmetrics*) adı verilen ölçümler, yayınların sosyal medya platformlarında görüntüleme, beğenme, paylaşma, tartışma şeklindeki etkileşimlerini değerlendirmektedir. Geri çekilen makalelerden akademik çalışmalarda ya da sosyal medya platformlarında söz edilmesi kadar “nasıl” ve “ne amaçla” söz edildiği de önemlidir. Hatalı oldukları ortaya çıkmasına rağmen içerdiği hatalardan söz edilmeyerek anılan makaleler, özellikle insan sağlığı söz konusu olduğunda daha ciddi hale gelmektedir. Bu çalışmada geri çekilen makalelerin ne kadarının hatalarıyla beraber (olumsuz) anıldığı, yayımlandığı dergi ve konu dağılımları incelenmiştir.

Kavramsal Arka Plan

Bilimsel çalışmalar çeşitli nedenlerle geri çekilmektedir. Bu nedenler kasıtlı olarak yapılan etik ihlaller olabileceği gibi, kasıtlı olmayan hatalar da olabilmektedir. Kasıtlı ya da kasıtlı olmayan hatalar sonucunda makalelerin geri çekilmesi, bir anlamda “bilimin kendini düzeltmesi” olarak görülmektedir (Bakker ve Riegelman, 2017; Chen, Hu, Milbank ve Schultz, 2012, s. 234; Committee on Publication Ethics, 2019, s. 4). Geri çekilen makaleler; çeşitli bilimsel hatalar ve güvenilir olmayan sonuçlar içermelerine rağmen atıf alan, geri çekildikten sonra da atıf almaya devam eden makalelerdir (da Silva ve Bornemann-Cimenti, 2017, s. 366). Geri çekilme sonrası atıflar (postretraction citations) uzun yıllardır pek çok çalışmada ele alınmakta; öncül çalışmaların 1990'lara dayandığı ifade edilmektedir (Pfeifer ve Snodgrass, 1990; da Silva ve Bornemann-Cimenti, 2017, s. 366). Geri çekilen makalelere atıf yapılması özellikle insan sağlığı söz konusu olduğunda ciddi sonuçlar doğurabilir. Özellikle tıp, biyoloji, genetik alanlarında yayımlanan ve geri çekilen çalışmalardan yararlanılması insan sağlığını tehlikeye atacak yöntemler uygulanmasına neden olabilir. Bu nedenle literatürde yaygın olarak tıp ve biyoloji bilimleri konularında yayımlanmış makalelerin geri çekildikten sonra aldıkları atıflar incelenmiştir (Bar-Ilan ve Halevi, 2017; Budd, Sievert ve Schultz, 1998; Dinh, Sarol, Parulian ve Schneider, 2019; Furman, Jensen ve Murray, 2012; Moradi, 2017). Geri çekilen makalelere yapılan atıfların sorun olarak görülmesi, atıfların büyük çoğunluğunun pozitif olmasından kaynaklanmaktadır (Bar-Ilan ve Halevi, 2017, 2018; Budd, Sievert, Schultz ve Scoville, 1999; Kochan ve Budd, 1992). Geri çekilen makalelere atıf yapan, dolayısıyla geri çekilen makalelerin hatalı verilerinden veya yöntemlerinden yararlanan makaleler literatürü kirlenmektedir.

¹ Bu çalışma, BBY713 Bilgi ve Belge Yönetiminin Sorunları adlı doktora dersi kapsamında gerçekleştirilen araştırmaya dayanmaktadır.

Altmetrikler

Geri çekilen makalelerle ilgili literatürde, makalelerin aldıkları atıfların yanı sıra çevrimiçi platformlardaki ve sosyal medyadaki etkisi de incelenmiştir (Bar-Ilan ve Halevi, 2018; Jan ve Zainab, 2018; Moradi, 2017; Shema, Mazarakis, Hahn ve Peters, 2018). Yayınların sosyal medya ve diğer çevrimiçi platformlardaki etkisini ölçmek için altmetriklerden (alternative metrics, altmetrics) yararlanılmaktadır. Altmetrikler, yayınların sosyal medya platformlarında (Twitter, Facebook, YouTube, LinkedIn, Mendeley, ResearchGate vb.) görüntülenmesi, paylaşılması, tartışılması, beğenilmesi gibi etkileşimleri ölçmektedir. Her platformun farklı bir değeri olup, yayının etkileşim aldığı platforma ve etkileşim sayısına göre skorlar hesaplanmaktadır. Geri çekilen makalelerin atıflarının ve altmetrik skorlarının incelendiği çalışmalarda atıflar nitelikleri açısından değerlendirilmesine rağmen, sosyal medya gönderilerinin niteliklerinin analiz edildiği çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmada sosyal medya gönderileri nitelikleri açısından incelenerek bilimsel hatalar sonucu geri çekilen makalelerin sosyal medya platformlarında ne tür gönderiler ile anıldığı incelenmiştir. Geri çekilen makalelerin atıfları ve atıfların nitelikleri bu çalışma kapsamının dışında tutulmuştur.

Araştırma Planı

Bu çalışmada, 2015 yılı sonrasında geri çekilen, geri çekildikten sonra sosyal medyada görünür olmaya devam eden makaleler incelenmiştir. Makalelerin geri çekildikten sonra sosyal medyada nasıl anıldığı, ne kadarında geri çekilme bilgisi paylaşıldığı ve makalelerin yayımlandıkları dergi ve konu dağılımına yönelik olarak çalışma kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

- Sosyal medyada etkileşim almış geri çekilen makalelerin ne kadarı geri çekilme bilgisiyle beraber paylaşılmıştır?
- Geri çekilen makalelerin aldığı sosyal medya gönderilerinin ne kadarında makalelerden olumsuz anlamda söz edilmektedir?
- Geri çekilen makalelerin yayımlandığı dergi ve konu dağılımı nasıldır?

Çalışma kapsamında geri çekilen makaleler Web of Science (WoS) veritabanından elde edilmiştir. “Retracted article” şeklinde yapılan taramanın sonuçlarında yayın yılı verisi 2006–2016 yıllarıyla sınırlanmıştır.² İngilizce dışındaki dillerde yazılan makaleler veri setine dâhil edilmemiştir.³ Son durumda elde edilen veri seti 28 makaleye ait gönderilerden oluşmaktadır. Makalelere ait altmetrik skorlar *Webometric Analyst*⁴ adlı araçtan elde edilmiştir. Bu araç, makalelerin DOI numaraları aracılığıyla Altmetric.com adlı web sitesi üzerinden skor bilgisi sağlamaktadır (Bar-Ilan ve Halevi, 2018, s. 1775). Çalışma kapsamında makalelerin anıldığı sosyal medya gönderileri, Altmetric.com’da paylaşılmış olan bağlantılardan elde edilmiş ve gönderilerde makalenin geri çekildiğine ilişkin bilgi olup olmadığı teker teker incelenmiştir. Ayrıca gönderiler, nitelik açısından olumlu, olumsuz ve nötr olarak üç grupta değerlendirilmiştir.⁵ Geri çekilen makalelerin hangi dergide yayımlandığı ve konu başlığı bilgisi de WoS aracılığıyla saptanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Makalelere ait gönderilerin incelenmesi sonucunda 30 makalenin tamamının geri çekildikten sonra sosyal medya platformlarında en az 1 gönderi aldığı ortaya çıkmıştır. İncelenen 30 makalenin, geri çekildikten sonra toplam 738 gönderide anıldığı tespit edilmiştir. Gönderilerin incelendiği aşamada İngilizce dışındaki bir dilde olanlar, çift kayıtlar ve erişilemeyen gönderiler kapsamı dışında tutulmuş; böylece çalışma kapsamında 28 makaleye ait 322 gönderi incelenmiştir. Literatürde, yayınların sosyal medyadaki görünürlüğü konusunda Twitter’ın öne çıktığı düşünülmektedir (Faulkes, 2014, s. 258; Moradi, 2017, s. 6). Nitekim bu çalışmanın kapsamını oluşturan gönderilerin içinde de en büyük paya (%59, n=190) Twitter gönderileri sahiptir. Twitter gönderilerinden sonra patentler gelmektedir (%20,1, n=65). Gönderilerin içinde en az pay ise (%0,3, n=1) politika dokümanlarına aittir. Geri çekilen makalelere ait 322 sosyal medya gönderisinin %71,4’ünde (n=220) geri çekilme bilgisi yer almamaktadır. Geri çekilen makalelerin atıf almaya devam etmelerinde sosyal ağlarda “geri çekilmemiş gibi” var olmalarının etkisi olabileceği düşünüldüğünde (da Silva ve Dobránszki, 2017, s. 1659), bu oran önem

² 2016 yılı sonrasında yayımlanan makalelere yapılan atıflar henüz 3 yıllık bir zaman dilimini kapsadığı için çalışma kapsamının dışında bırakılmıştır. Aynı sebepten 2015 yılından sonra geri çekilen makaleler de veri setine dâhil edilmemiştir.

³ Elde edilen veri seti; 2006-2015 yılları arasında yayımlanmış, 2015 ve öncesinde geri çekilmiş, İngilizce olarak yayımlanmış, altmetrik skoru 50,00 ve üzeri olan 28 makaleye ait gönderilerden oluşmaktadır.

⁴ <http://lexiurl.wlv.ac.uk/>

⁵ Makalenin bilimsel ya da etik hatalarından, geri çekme girişimlerinden ya da makalenin geri çekildiğinden söz etmek olumsuz anma; geri çekilen makalenin bir iddiayı ya da sonucu destekleyen kanıt olarak gösterilmesi, makalenin geri çekildiğinden söz edilmemesi, söz edildiğinde ise geri çekilmenin desteklenmemesi olumlu anma; herhangi bir yorum içermeksizin yalnızca geri çekilen makaleye ait link paylaşılması veya geri çekilen makalenin yalnızca kaynakçada yer alması ise nötr anma olarak değerlendirilmiştir.

kazanmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen gönderilerin büyük çoğunluğu (%48,8, n=157) geri çekilen makalelerden nötr olarak söz etmiştir. Gönderilerin azımsanmayacak bir çoğunluğu geri çekilen makalelerden olumlu olarak söz etmektedir (%25,5, n=82). Olumsuz söz eden gönderilerin oranı her ikisinden de azdır (%21,4, n=69). Bunun dışında 14 patentin geri çekilen yayını nasıl andığı bilgisine erişilememiştir.⁶ Gönderilerde geri çekilme bilgisinin paylaşılması, o gönderinin okuyucularının makalenin durumu hakkında bilgi sahibi olması açısından önemlidir. Geri çekilme bilgisinin yanı sıra, makalelerin gönderilerde nasıl anıldığı da önem taşımaktadır. Örneğin, ciddi bilimsel hatalar sonucu geri çekilen bir makaleden geri çekilme bilgisi paylaşmadan “olumlu” ya da “nötr” olarak söz etmenin, o makalenin sonuçlarından yararlanarak alınacak kararlar ya da uygulanacak tedaviler düşünüldüğünde ciddi sonuçları olabilir.

Literatürde geri çekilen makalelerin genellikle *Science* ve *Lancet* dergilerinde yayımlandığı görülmektedir (Jan ve Zainab, 2018, s. 405). Bu çalışmada *Lancet* dergisine ait bir makaleye rastlanmamıştır. *Science* dergisi bu çalışmada en çok geri çekilen makaleye sahip dergiler arasında, *Nature* (%26,3, n=5) ve *Proceedings of the National Academy of Sciences* (%21,1, n=4) dergilerinden sonra üçüncü sıradadır (%15,8, n=3). Çoğunlukla olumsuz gönderilerde anılan makalelere bakıldığında, söz konusu makalelerin *Science* dergisinde ve WoS’un “Science & Technology” araştırma alanında yayımlanmış olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Geri çekilen makaleler, bilimsel hatalar veya etik ihlaller içermelerine rağmen atıf almakta, hatta geri çekildikten sonra da atıf almaya devam etmektedir. Makalelerin geri çekildikten sonra atıf almaya devam etmesinde ve etkisini sürdürmesinde, makalelerin anıldığı sosyal medya gönderilerinin rolü olup olmadığı merak konusudur. Özellikle de makalelerin çoğunluğunun (%68,3, n=220), geri çekilmeye dair herhangi bir bilgi içermeden anıldığı düşünüldüğünde, geri çekilen makalelerin yayılmasında anıldıkları sosyal medya gönderilerinin de etkisi olabileceği tahmin edilmektedir. Makalelerin geri çekildikten sonra bulgularının desteklenmesi ve pozitif atıf almasına (Bar-Ilan ve Halevi, 2018, s. 1777) benzer şekilde, sosyal medyada da geri çekilen makaleler çoğunlukla nötr (%48,8, n=157) veya olumlu (%25,5, n=82) olarak anılmaktadır. Makalelerin geri çekildiğine dair bilgi içermeden ya da olumlu olarak anılması, özellikle de makaleler tıp ve biyoloji bilimleri alanında ve insan sağlığını ilgilendiren konularda yayımlanmışsa ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, makalelerin geri çekilmelerine rağmen hala atıf almasına veya anılmasına neden olan unsurların ortaya çıkarılması ve bu unsurların ortadan kaldırılması önemlidir.

Geri çekilen makalelerin bilimsel literatürü nasıl etkilediğinin daha iyi anlaşılması için, geri çekilme nedenlerinin ve makalelere atıf yapan diğer çalışmaların da geri çekilip çekilmediğinin incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Geri çekilme sonrası atıfların ne kadarının pozitif olduğu genellikle en çok atıf alan belirli sayıdaki makaleler (da Silva ve Bornemann-Ciment, 2017), belirli bir yazara ait makaleler (Korpela, 2010) gibi sınırlılıklara sahip veri setleri üzerinden çalışılmıştır. Bu zamana kadar geri çekilmiş tüm makalelere yönelik yapılacak araştırmaların daha anlamlı sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Gelecek çalışmalarda, hatalı yöntem ya da bulgular içeren ve sonuçta geri çekilen makalelerin literatüre etkilerinin ortaya konulması önemli olacaktır. Makalelerin geri çekildikten sonra olumlu ya da nötr olarak anılmasının doğurduğu sonuçlar incelendiğinde anlamlı çıkarımlar yapılabileceği düşünülmektedir.

Teşekkür

Görüş ve değerlendirmeleriyle çalışmanın iyileştirmesine önemli katkılarda bulunan Doç. Dr. İrem Soydal’a çok teşekkür ederim.

Kaynakça

- Al, U. ve Soydal, İ. (2015). Bilimsel iletişimin farklı bir yüzü: Geri çekilen makaleler. U. Al ve Z. Taşkın (Yay. haz.). *Prof. Dr. İrfan Çakın’a armağan* içinde (s. 22–37). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Bakker, C. ve Riegelman, A. (2017, Nisan). The complexities of retractions: Data integrity, discovery, and tools. doi: 10.17605/osf.io/7cxak
- Bar-Ilan, J. ve Halevi, G. (2017). Post retraction citations in context: A case study. *Scientometrics*, 113(1), 517–535. doi: 10.1007/s11192-017-2242-0
- Bar-Ilan, J. ve Halevi, G. (2018). Temporal characteristics of retracted articles. *Scientometrics*, 116(3), 1771–1783. doi: 10.1007/s11192-018-2802-y

⁶ Söz konusu 14 patent EK 1’de yer alan 9. ve 17. makaleleri anan patentlerden oluşmaktadır.

- Budd, J. M., Sievert, M. ve Schultz, T.R. (1998). Phenomena of retraction: Reasons for retraction and citations to the publications. *Journal of the American Medical Association*, 280(3), 296–297. doi: 10.1001/jama.280.3.296
- Budd, J. M., Sievert, M. E., Schultz, T. R. ve Scoville, C. (1999). Effects of article retraction on citation and practice in medicine. *Bulletin of the Medical Library Association*, 87(4), 437–443. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC226618/pdf/mlab00089-0069.pdf>
- Chen, C., Hu, Z., Milbank, J. ve Schultz, T. (2012). A visual analytic study of retracted articles in scientific literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64, 234–253. doi: 10.1002/asi.22755
- Committee on Publication Ethics. (2019). *Guidelines: Retraction guidelines* (2. sürüm). doi: 10.24318/cope.2019.1.4
- da Silva, J.A.T. ve Bornemann-Cimenti, H. (2017). Why do some retracted papers continue to be cited? *Scientometrics*, 110(1), 365–370. doi: 10.1007/s11192-016-2178-9
- da Silva, J.A.T. ve Dobránszki, J. (2017). Highly cited retracted papers. *Scientometrics*, 110(3), 1653–1661. doi: 10.1007/s11192-016-2227-4
- Dinh, L., Sarol, J., Parulian, N. ve Schneider, J. (2019). Systematic examination of pre- and post-retraction citations. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 56, 390–394. doi: 10.1002/pr2.35
- Faulkes, Z. (2014). The vacuum shouts back: Postpublication peer review on social media. *Neuron*, 82(2), 258–260. doi: 10.1016/j.neuron.2014.03.032
- Furman, J.L., Jensen, K. ve Murray, F. (2012). Governing knowledge in the scientific community: Exploring the role of retractions in biomedicine. *Research Policy*, 41(2), 276–290. doi: 10.1016/j.respol.2011.11.001
- Jan, R. ve Zainab, T. (2018). The impact story of retracted articles: Altmetric it! *2018 5th International Symposium on Emerging Trends and Technologies in Libraries and Information Services (ETTLIS)*, 402–407. doi: 10.1109/ETTLIS.2018.8485245
- Kochan, C. ve Budd, J. (1992). The persistence of fraud in the literature: The Darsee case. *Journal of the American Society for Information Science*, 43(7), 488–493. doi: 10.1002/(SICI)1097-4571(199208)43:7<488::AID-ASI3>3.0.CO;2-7
- Korpela, K. M. (2010). How long does it take for the scientific literature to purge itself of fraudulent material: The Breuning case revisited. *Current Medical Research and Opinion*, 26(4), 843–847. doi:10.1185/03007991003603804
- Moradi, S. (2017, Ağustos). *The altmetrics of retracted articles in biochemistry & molecular biology*. IFLA WLIC Kongresinde sunulan bildiri, Wrocław, Poland. Eriřim adresi: <http://library.ifla.org/1607/1/080-shima-en.pdf>
- Pfeifer, M.P. ve Snodgrass, G.L. (1990). The continued use of retracted, invalid scientific literature. *Journal of the American Medical Association*, 263, 1420–1423. doi: 10.1001/jama.1990.03440100140020
- Shema, H., Mazarakis, A., Hahn, O. ve Peters, I. (2018). Retractions from altmetric and bibliometric perspectives. Erişim adresi: http://altmetrics.org/wp-content/uploads/2018/09/altmetrics18_paper_3_Shema_new.pdf
- Van Noorden, R. (2011). The trouble with retractions. *Nature*, 478, 26–28. doi: 10.1038/478026a

Ekler

EK-1

Çalışma Kapsamında İncelenen Makaleler⁷

EK-2

Platformlara Göre Makalelerin Aldığı Gönderiler⁸

EK-3

Platformlara Göre Gönderi İçeriklerinin Dağılımı⁹

⁷ <https://drive.google.com/file/d/1KCNZpH6O4CsT0JW1Z1DKRv2rMSL8n84g/view?usp=sharing>

⁸ <https://drive.google.com/file/d/1HegmiWrMd7iUBI0HUat6KKY-HkJqh7CB/view?usp=sharing>

⁹ https://drive.google.com/file/d/1FN12h9g2zvhy8cvS5ntV8M_BqOc5Jhl7/view?usp=sharing

Sosyal Ağların Bilimsel İletişime Etkisi

Burak Coşkun

İstanbul Üniversitesi, burakcoskkun@outlook.com

Öz: Teknolojinin çağ atladığı 1990'lı yılların başından itibaren yeni medya yapıları ve sosyal ağlar sayesinde çoğalarak artan bilginin yönetimi, analiz edilmesi, kullanılması ve arşivlenmesi gibi konular günümüzde önem kazanmıştır. 2000'li yılların başında bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve bilgisayarlar arasında ağ şebekesinin kurulması yeni bir dünyanın doğmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda İnternet teknolojisinin kendi başına bir bilgi teknolojisi haline geldiği söylenebilir. İnternet'in insanların her geçen gün artan "bilgi üretimi, üretilen bilgiyi saklama/paylaşma ve ona kolayca ulaşma" isteklerine hızlı ve ekonomik çözüm üreten bir teknoloji olduğu düşünüldüğünde, bilginin dijital çevreye yansımaları insanlar arasındaki uluslararası ve kültürel bağların daha hızlı yayılmasını sağlamıştır. Bu araştırmada haber siteleri, köşe yazıları, bloglar, sosyal medya uygulamaları, İnternet televizyon / radyoculuğu vb. medya grupları incelenmekte, sosyal ağların bilimsel iletişime katkısı değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yeni Medya, Sosyal Ağlar, Sosyal Medya, Bilimsel İletişim

Giriş

Konunun açıklanabilmesi için öncelikle sosyal ağ ile sosyal medyanın aynı temel üzerinde farklı şeyler olduğunu belirtmek gerekir. Bu araştırmanın ana amacı; haber siteleri, köşe yazıları, bloglar, sosyal medya uygulamaları, İnternet televizyon / radyoculuğu vb. medya gruplarını inceleyip, sosyal ağların bilimsel iletişime katkısını değerlendirmeye çalışmaktır. Yan amaçları ise sosyal ağların bilimsel iletişime etkisi ve web protokollerinin incelenmesidir. Çalışmanın ilk bölümünde sosyal ağlar ile sosyal medya arasındaki farklar incelenmiştir. Kısaca arasındaki farkı açıklarsak; sosyal ağ bir kişinin tanıdığı ve herhangi bir insanla iletişim içerisinde olduğu platformdur. Sosyal medya ise kişi ve kişiler tarafından, deneyimler neticesinde oluşturulan içeriklerdir. Örneğin, gazete ve İnternet siteleri, bloglar, kurum ve kuruluşların resmi siteleri, wiki'ler vb. Sosyal ağlar daha çok kişinin kendi ile ilgili paylaştığı içerikleri ve diğer kişiler ile oluşturduğu iletişim bütünüdür. Örneğin Facebook, Twitter, YouTube, Flickr, LinkedIn, gibi sosyal ağ platformlarını içerisinde bulundurulur.

Sosyal ağların belli başlı özelliklerinden dolayı insanlar arasında yaygın şekilde kullanıldığı düşünülmektedir. Bu yaygınlaşmanın nedenlerini Fenerbahçe Üniversitesi'nde görev yapmakta olan Prof. Dr. Necmi Gürsakal beş temel özellik bağlamında anlatmıştır. Bunlar:

- Katılım: İnsanlar sosyal ağlardan hemen geri bildirim aldıkları için katılımı cesaretlendirdiği gözlemlenmiştir. Medya ile kullanıcı arasındaki çizgiyi kaldırır.
- Açıklık: Sosyal medya hizmetlerinin geribildirime istendiği zaman medya hizmetine katılımının açık olması. Kullanıcının oy vermesi, yorum yapması ve bilgileri paylaşmayı desteklemesi.
- Karşılıklı konuşma: Sosyal medyanın genellikle iki yönlü kanal üzerinden yapılması geleneksel medya yayın yapımından daha ileri hale gelmiştir.
- Topluluk: Sosyal medya, toplulukların hızla oluşmasına ve etkin bir iletişim kurmalarına izin vereyi amaçlar.
- Bağlantısallık: Sosyal medyanın birbirleri ile bağlantılı olması ve diğer siteler, kaynaklar ve kişiler için linkler vermesi kullanımı artırmış ve kolaylaştırmıştır (Gürsakal, 2009).

Çalışmamızda sosyal ağların bilimsel iletişime etkisi de irdelenmeye çalışılmaktadır. Bilimsel iletişim, bilimsel bir konuyu veya bilimsel bir araştırmayı kullanıcıya aktaran e-kitaplar, e-dergiler, sosyal ağlar vb. kaynaklar bütünüdür. Yani bilimsel bir yayının meydana getirilmesinden sonra insanlara yayılmasına kadar olan süreçtir (Polat, 2006) Fakat burada sosyal ağları ayrı bir kategoriye almamız gerekir. Çünkü sosyal ağların içerisinde bulunan bilgilerin kesinliği belli olmadığı için ve üzerinde kaynakça gösterilmemesinden dolayı sosyal ağların bilimsel iletişime etkisini farklı bir bölüm açarak incelemek uygun olacaktır. Günümüzde sosyal ağların dünya geneline çok kısa bir sürede yayılması ve aktif kullanıcı sayısının İnternet kullanıcılarına göre fazla olmasından dolayı araştırmacılar Facebook, Twitter, LinkedIn, gibi uygulamaları sanal ağ hazinesi olarak tanımlamaya başladılar. İçerisinde milyarlarca bilgi hazinesi barındıran bu yapılar, veri tabanları ile beraber veri madenciliğinin temellerini oluşturmaktadır (Çelik, 2019). ABD merkezli IDC (International Data Corporation) araştırma şirketinin 2020 yılı için yaptığı çalışmalarına göre dünya genelinde oluşacak veri sayısı 35 ZetaByte'dır (Ersöz, 2017). Bu inanılmaz artış işlenmemiş bilgiyi yönetmek zorunda bırakmıştır. Bilim adamları milyonlarca veri içerisinden en değerli bilgileri hatta arka plana atılmış kullanılabilir, işlenmemiş bilgileri açığa çıkarmak ve bu veriler ile doğru kararlar vermek için milyonlarca belge içerisinden küçük veri parçacıklarını titizlikle çıkarmaktadır. Veri parçacıklarının

tekrar hayat bulması ile veriler işlenerek bilgiye dönüşmektedir. Bu bilgilerin devasa büyüklükteki hard disklere yüklenmesi ile veri madenciliği ortaya çıkmaktadır.

Yöntem

Araştırmamız Fenerbahçe Üniversitesi öğrencilerine anket uygulanarak yönlendirilen sorularla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bir vakıf üniversitesi olan Fenerbahçe Üniversitesi anket formunun yüz yüze doldurulması yöntemi ile uygulama kolaylığı olması açısından tercih edilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğrencilerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf, gelir, evli bekâr), ikinci bölümde seçmeli sorular, üçüncü bölümde ise açık uçlu sorular sorulmuştur. Anket uygulaması 2019 yılı Aralık ayı içinde gerçekleştirilmiştir. Anket formu deneklerle yüz yüze görüşüldüğü için basılı formatta uygulanmıştır.

Bulgular

Sosyal ağların bilimsel iletişime katkısı olduğunu düşünüyor musunuz? sorusuna öğrencilerin %55'i "evet katkısı olduğunu düşünüyorum" cevabını vermiştir. Nedenini sorduğumuzda ise bütün sosyal medya platformlarından istenilen bilgileri başkaları ile paylaşabildiklerini belirtmişlerdir. İlgili soruya %30 oranında bu konuda bilgi sahibi olmadıkları yanıtı verilirken, %15 oranında hayır cevabı alınmıştır. Gençlerin bilgi edinme yerleri kitaplar mı sosyal medya mı? sorusuna ise %30 oranında sosyal medya platformları cevabı alınmıştır. Çalışmaya katılanların %40'ı kitaplar olduğunu belirtirken, sosyal medyanın bilgi edinme yeri değil eğlence ve vakit geçirme yeri olduğunu söylemişlerdir. Geri kalan %30 ise her ikisinin de bilgi edinilebilir kaynak olduğu yönünde görüşe sahiptir.

Sosyal ağlar ile bilgi gelecek nesillere aktarılabilir mi? sorusuna %40 oranında bilginin paylaşarak arttığı ve bu bilgilerin bir yerlere kaydolduğunu vurgulanarak, sosyal ağ ile bilginin gelecek nesillere aktarılacağı yönünde görüş bildirilmiştir. %60 oranında ise teknolojik aletlerde bilginin saklanamayacağı, hard disklerin bunun için şu anlık yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Son sorumuz olan Facebook, Twitter gibi benzer platformlar bilimsel iletişim aracı olarak kullanılabilir mi? sorusuna ise öğrencilerin %60'ı evet cevabını verirken %30'u ise bilimsel iletişimin ne olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir.

Sonuç

Öğrencilere anket sonrasında doğru bilgiler de ulaştırılmıştır. Sorulan sorular neticesinde her bir soru için grafik hazırlanmış ve bildirinin sözel sunumunda kullanılmıştır. Ayrıca bildiride web teknolojilerinin ne kadar önemli olduğunu belirtilerek, web 1.0 nesli ile web 4.0 arasındaki web teknolojilerinin, konumuzla ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Word Wide Web olarak adlandırılan protokolün kullanılması ile Internet ortamı gelişmiş ve ihtiyaçlara göre farklı web teknolojileri oluşmuştur. Teknolojinin çeşitlenmesi ile web X.0 yani web 1.0 web 2.0 web 3.0 sürümleri oluşmuştur (Abdüsselam, Burnaz, Ayyıldız ve Demir, 2015)

Dünyadaki insan sayısı yıllara göre artmaktadır. Bildirinin hazırlandığı dönemde dünyada 7,5 milyar insan bulunmaktadır. İnsan sayısının bu kadar fazla olmasıyla beraber Internet kullanıcı sayısı da nüfusun yarısından fazladır. Yüzde olarak hesaplandığında %52,95 oranında (4.021 milyar) kişi Internet kullanmaktadır. Aktif kullanıcı ise %42,09 bu da 3.196 milyar kişiye tekabül etmektedir. (Das, Govardhan ve Lakshmi, 2019)

Internet kullanıcısının bu kadar artmasından dolayı veri girişleri aşırı fazlaşmış ve bu girişler bilimsel iletişimi gereğinden fazla artırmıştır. Bu bilgiler her geçen gün bilgi kirliliğine yol açarken diğer yandan da akademik bilgiler hariç bir bilgi zenginliği de ortaya çıkardığı söylenebilir. Başka bir ifade ile bilgi kirliliği açısından olumsuz bir sonuç, bilimsel iletişim için ise olumlu bir sonuç üretmiştir.

Kaynakça

- Abdüsselam, M., Burnaz, E., Ayyıldız, H. ve Demir, İ. (2015). Web teknolojilerinin e-ticaret ortamlarında kullanımı ile ilgili içerik analizi: Türkiye'deki ilk 500 e-ticaret, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 263-284. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbed/issue/20719/221396>
- Çelik, S. (2019). Dünyadaki çatışmaların sosyal ağ analizi yöntemiyle incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 14(52), 236-254. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/767083>
- Das, M. S., Govardhan, A. ve Lakshmi, D. V. (2019). Classification of web services using data mining algorithms and improved learning model. *Telkomnika*, 17(6), 3191-3202. Erişim adresi: <https://doi.org/10.12928/TELKOMNIKA.v17i6.11510>
- Ersöz F. (2017). *Veri madenciliği teknikleri ve uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Gürsaka, N. (2009). *Sosyal ağ analizi*. İstanbul: Dora Yayınevi.
- Polat, C. (2006). Bilimsel Bilgiye Açık Erişim ve Kurumsal Açık Erişim Arşivleri. *Journal of Social Sciences*, 6(37), 53-80. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/11881235.pdf>

Türkiye'deki Üniversite Kütüphanelerinin Sosyal Medya Kullanımı

Fulya Tümkaya

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi, Ankara, tumkayafulya@gmail.com

Öz: Üniversite kütüphaneleri temelde kullanıcı hizmetlerini sunma, kullanıcı kitlesinin ihtiyaçlarını anlamak ve yeni hizmetler geliştirmek amacıyla sosyal medya araçlarında var olmaya başlamıştır. Çalışma kapsamında, "Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya kullanımları sosyal medya araçlarına göre nasıl dağılım göstermektedir? Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medyayı kullanım amaçları nelerdir? Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya hesapları üzerinden paylaşılan ileti sayısı ile etkileşim oranı arasında ilişki var mıdır?" sorularına yanıt bulunması hedeflenmektedir. Çalışmanın temel amacı Türkiye'deki aktif olarak eğitim veren ve kütüphanesi bulunan 200 üniversite kütüphanesinin sosyal medya araçlarını kullanım dağılımı, kullanım amaçları ve etkileşim oranlarını ortaya koymaktır. Analizler sonucunda Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin yaklaşık yarısının (%51) en az bir sosyal medya aracını kullandığı anlaşılmaktadır. Belirlenen tarih aralığında paylaşılan iletiler ile etkileşim oranları arasındaki ilişki Spearman-Korelasyon testi ile incelenmiştir. Yapılan testler sonucunda üniversite kütüphanelerinin sosyal medya hesaplarından paylaşılan ileti sayısı ve etkileşim oranı arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde ilişki bulunduğu saptanmıştır. İleti sayısı arttıkça/azaldıkça etkileşim oranı da artan/azalan kütüphanelerin oranı Facebook'ta %13, Instagram'da %24 ve Twitter'da %21'dir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Medya Araçları, Üniversite Kütüphaneleri, Etkileşim Oranı

Giriş

Web 2.0 teknolojilerinin gelişimine paralel olarak, günümüzde sosyal medya araçlarının kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Çalışma kapsamında ele alınan kurum türü olarak üniversite kütüphanelerinin, kullanıcı kitlesinin çeşitli amaçlarla sosyal medya araçlarını aktif olarak kullandığı göz önünde bulundurulduğunda, kütüphanelerin kullanıcıların bulunduğu her ortamda kurumsal bağlamda bulunması gerekmektedir. Bu doğrultuda üniversite kütüphaneleri, bağlı olduğu üniversitenin eğitim ve araştırma faaliyetlerini desteklemek üzere sunduğu hizmetlerini, web 2.0 teknolojilerinin gelişimi ile birlikte ağ araçlarına aktarmaktadır. Üniversite kütüphanelerinin sosyal medya araçlarını kullanma durumu ve kullanım amaçları, kurum kültürüne ve hedef kitlesine göre değişim göstermektedir. Örnek vermek gerekirse uluslararası literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmada, üniversite kütüphanelerinin en fazla kullandığı Facebook ve Twitter iken, kullanım amaçları arasında pazarlama, halkla ilişkiler, haber yayma, bilgi paylaşımı, öğrencilerle iletişim, çevrimiçi yardım hizmetleri, yayın ve konferansları izleme ve personel iletişimi yer almaktadır (Chu ve Du, 2013, s. 69).

Üniversite kütüphanelerinin kullanıcı hizmetlerini sunma sürecinde sosyal ağ araçlarını kullanması, sosyal medya pazarlaması ve sosyal medya kütüphaneciliği gibi kavramları beraberinde getirmektedir. Burkhardt (2010, s. 1), üniversite kütüphaneleri için sosyal medya araçlarının kütüphane hizmetlerini ve girişimlerini pazarlamanın, potansiyel kullanıcılarının ihtiyaçlarını anlamak için iyi bir yol olduğunu belirtmektedir. Sosyal ağlar aracılığıyla kütüphane ile kullanıcı arasında gerçekleşen etkileşim, kütüphanelerin hizmetlerini oluşturma ve geliştirme sürecinde karar vermesinde etkili olabilmektedir. Bu kapsamda sosyal medya araçları üzerinden paylaşılan içeriklerin kullanıcıya ne düzeyde ulaştığını, kullanıcının bu içeriğe ne düzeyde katkıda bulunduğunu ölçmek için sosyal ağlarda hesap istatistiklerini raporlayan platformlar bulunmaktadır.

Tüm bunlar çerçevesinde bu çalışmada, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin, Facebook, Twitter ve Instagram üzerinden sosyal medya hesaplarını kullanma durumları, hesapların etkileşim oranları ve kullanma amaçları ile ilgili veriler analiz edilmektedir. Hesaplar üzerinden paylaşılan ileti sayıları ile etkileşim oranları arasındaki ilişki yapılan testler sonucu ortaya konmaktadır.

Yöntem

Çalışma kapsamında Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya kullanımları incelenmektedir. Sosyal medya hesaplarının kullanıcı etkileşiminin sayısal veriler ile sunulmasının yanı sıra, üniversite kütüphanelerinin sosyal medyayı kullanım amaçları da aktarılmaya çalışılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda çalışmanın aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulması amaçlanmaktadır:

- Türkiye'deki sosyal medya araçlarını kullanan üniversite kütüphanelerinin sosyal medyayı kullanım amaçları nelerdir?
- Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya kullanımları sosyal medya araçlarına göre nasıl dağılım göstermektedir?
- Türkiye'de sosyal medya araçlarını kullanan üniversite kütüphanelerinin sosyal medya hesaplarının etkileşim oranları ile paylaşılan ileti sayısı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın hipotezi ise, üniversite kütüphanelerinin sosyal medya hesaplarını en fazla duyuru amaçlı kullandıkları ve hesapların paylaşılan ileti sayıları ile etkileşim oranları arasında bir ilişki olduğu yönündedir. Yapılan araştırmaya kaynaklık eden veriler Yükseköğretim Kurulu'na bağlı 207 üniversiteden henüz eğitime başlamamış ve kütüphanesi olmayan üniversiteler dâhil edilmeyerek 200 üniversitenin kütüphanesi temel alınarak toplanmıştır. Üniversite kütüphanelerinin sosyal medya kullanımları değerlendirilirken incelenen araçlar Facebook, Instagram ve Twitter olarak sınırlandırılmıştır. Ek olarak kurumlar tarafından açılan sosyal medya hesaplarından grup hesabı, kişisel hesap ve hesabın açıldığı günden itibaren hiç paylaşım yapmayan hesaplar çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Araştırma verileri, en az bir sosyal medya hesabı olan tüm üniversite kütüphanelerinin Facebook, Instagram ve Twitter hesapları 4 Kasım-4 Aralık 2019 tarihleri arasında yapılan paylaşımları göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Belirlenen tarih aralığında herhangi bir paylaşım yapmayan hesaplar; kullanım amaçları analizine, etkileşim oranı hesaplamasına ve etkileşim oranı¹ ile paylaşılan ileti sayısı arasındaki ilişki testine dâhil edilmemiştir. Toplam etkileşim sayısı ve takipçi sayısı dâhil edilerek incelenen tarih aralığındaki etkileşim oranları ise Excel yazılımı üzerinden hesaplanmıştır. Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya hesaplarının etkileşim oranları ve belirlenen tarih aralığındaki paylaşılan ileti sayısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla, Facebook, Instagram ve Twitter platformları için SPSS yazılımı aracılığıyla istatistiksel testler yapılmıştır. Hipotezi oluşturan değişkenlerin verilerinin normal dağılım göstermemesi sebebiyle Spearman-Korelasyon testi uygulanmıştır.

Bulgular ve Değerlendirme

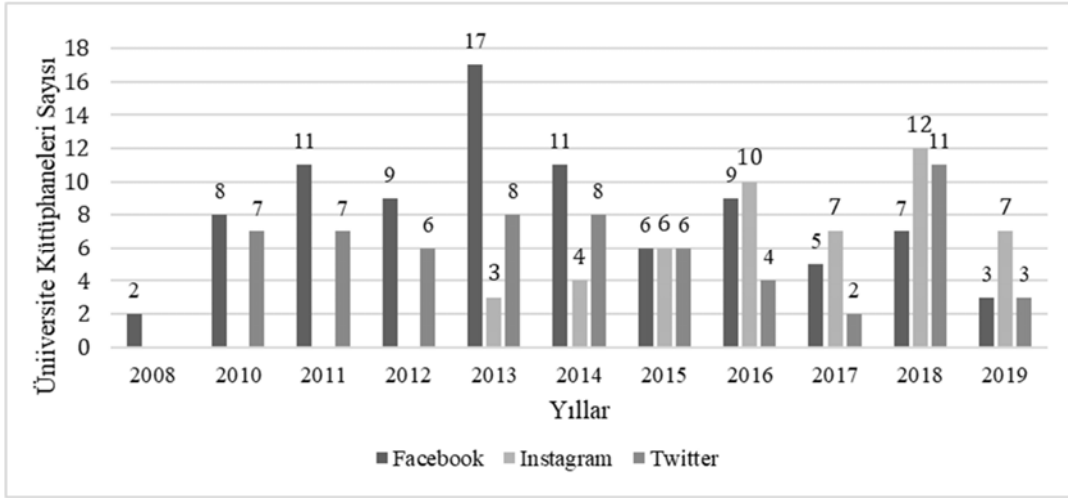
Bu bölümde çalışmamız kapsamında elde edilen bulgular iki temel alt başlık altında paylaşılmakta ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

Türkiye'deki Üniversite Kütüphanelerinin Sosyal Medya Araçlarını Kullanımının Genel Durumu

Üniversite kütüphanelerinin Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarının bulunma durumuna bakıldığında, 200 üniversite kütüphanesinden 102 (%51) tanesinin en az bir sosyal medya hesabı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal medya hesabı bulunan toplam üniversite kütüphanesi sayısı içerisinde, bir sosyal medya aracını kullananların oranı %40, iki sosyal medya aracını kullananların oranı %25 ve üç sosyal medya aracını kullananların oranı ise %35 olarak hesaplanmıştır. Bir üniversite kütüphanesinin birden fazla sosyal medya aracını kullanabildiği göz önünde bulundurularak, Facebook kullanan üniversite kütüphanesi oranı %44 (88), Instagram kullanan üniversite kütüphanesi %25 (50) ve Twitter kullanan üniversite kütüphanesi oranı ise %31'dir (62). Çalışma kapsamında belirlenen sosyal medya hesaplarının oluşturulduğu yıllara bakıldığında, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin 2013 yılında Facebook (%19), 2018 yılında ise Instagram (%25) ve Twitter (%17,74) üzerinden açılan kurumsal hesap sayılarının arttığı gözlenmektedir (bkz. Şekil 1). Türkiye'de konu ile ilgili yapılan çalışmalarda sosyal medya araçlarını kullanan üniversite kütüphanelerinin sayısının yıllara göre artış gösterdiği bu çalışmada da göze çarpmaktadır (Akbaş, 2015, s. 143; Güçlü, 2018, s. 85; Tavluoğlu, 2013, s. 44).

Yapılan analizler sonucunda üniversite kütüphanelerinin resmi sosyal medya hesaplarında paylaşılan içeriklerin hangi amaç ile sunulduğu ortaya konmaktadır. Bir üniversite kütüphanesinin birden fazla amaçla sosyal ağ araçlarını kullandığı göz önünde bulundurulduğunda, üniversite kütüphanelerinin çoğunluğunun kütüphane ile ilgili genel duyurularını kullanıcılara sunmak ve gündem (%25) ile ilgili içerikleri paylaşmak amacıyla kullandığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra koleksiyona yeni eklenen kaynaklardan kullanıcıyı haberdar etme (%17) ve kullanıcı eğitimleri ile ilgili içerikleri yayınlamak (%12) amacıyla kullanan üniversite kütüphanelerinin sayısı da kullanım amaçları arasında yaygın durumdadır. Üniversite kütüphanelerinin potansiyel kullanıcılarına yönelik memnuniyet anketleri veya kullanıcı ile iletişime (%0,97) geçebilecek kısa anketlerin çok fazla kullanılmadığı gözlenmektedir.

¹ Etkileşim oranı formülü, Takipçi Sayısı*100/Toplam Etkileşim (Beğeni, Yorum, Paylaşım, Retweet sayılarının toplamı) temel alınarak hesaplanmıştır. Ayrıntı için bakınız: Batum ve Ersoy, 2016.

Şekil 1. Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinin kullanılan sosyal medya aracına ve hesapların açılma yıllarına göre dağılımı

Türkiye’deki Üniversite Kütüphanelerinin Facebook, Instagram ve Twitter Kullanımlarının İncelenmesi

Türkiye’de sosyal medya araçlarını kullanan üniversite kütüphanelerinin dağılımına bakıldığında, üniversite kütüphanelerinin %44’ünde (88) Facebook üzerinden kurumsal sayfa hesabı bulunmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalara paralel olarak, Facebook platformu üzerinden katalog tarama eklentisi, çalışma kapsamında 13 üniversite kütüphanesi tarafından eklenti olarak kullanılmaktadır. Fakat bu eklentiler yalnızca Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi ve Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi’nin Facebook hesaplarında aktif olarak çalışmaktadır. Bunun yanı sıra referans hizmeti aracı olarak kullanılabilen, kullanıcıların kütüphaneci ile etkileşime geçebileceği alan olarak ziyaretçi gönderileri eklentisini üniversite kütüphanelerinin neredeyse yarısı (45) kullanmaktadır. Belirlenen tarih aralığında paylaşım yapan hesaplar arasında Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi en yüksek etkileşim oranına (1,609) sahipken, en çok ileti (39) paylaşan üniversite kütüphanesinin İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Kütüphanesi olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra daha fazla ileti paylaşılan hesaplarda etkileşim oranı ‘0,000’ iken, daha az ileti paylaşılan hesaplarda daha yüksek etkileşim oranları olabildiği de göze çarpmaktadır. Belirlenen tarih aralığında Facebook hesaplarında paylaşılan ileti sayıları ile iletilerden aldıkları etkileşim oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). İki değişken arasında pozitif yönlü ve zayıf bir düzeyde korelasyon bulunmaktadır (Spearman’s $r = 0,373$, $p = 0,003$). İstatistiksel test sonucu doğrultusunda yalnızca üniversite kütüphanelerinin %13’ü için paylaşılan ileti sayısı artarken/azalırken etkileşim oranının da arttığını/azaldığını, %87’si için etkileşim oranını etkileyen başka nedenler olabileceğini söylemek mümkündür.

Elde edilen veriler doğrultusunda tüm dağılıma oranla, Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinin %25’inin (50) resmi Instagram hesabı bulunmaktadır. Üniversite kütüphaneleri, Instagram aracılığıyla kullanıcılarına fotoğraf ve video paylaşımları aracılığıyla, görsel iletilerin akılda kalıcılığının avantajını kullanmaktadır. Üniversite kütüphanelerinin Instagram hesapları üzerinden paylaşılan iletiler ve etkileşim oranları incelendiğinde, en yüksek etkileşim oranına (1,243) sahip olan Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi, aynı zamanda en yüksek paylaşılan ileti (36) sayısına sahiptir. Üniversite kütüphanelerinin hesaplarında paylaşılan ileti sayıları ile iletilerden aldıkları etkileşim oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). İki değişken arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde korelasyon bulunmaktadır (Spearman’s $r = 0,490$, $p = 0,001$). İstatistiksel test sonucu doğrultusunda yalnızca üniversite kütüphanelerinin %24’ü için paylaşılan ileti sayısı artarken/azalırken etkileşim oranının da arttığını/azaldığını, %76’sı için etkileşim oranını etkileyen başka nedenlerin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Twitter aracının kullanımına bakıldığında, üniversite kütüphanelerinin %31’i (62) resmi Twitter hesabına sahiptir. Çalışma kapsamında, belirlenen tarih aralığında üniversite kütüphanelerinin Twitter hesapları analiz edildiğinde, en yüksek etkileşim oranına (4,489) ve en yüksek paylaşılan ileti sayısına (39) sahip üniversite kütüphanesinin Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi olduğu gözlenmektedir. Diğer sosyal ağ araçlarında da en yüksek etkileşim oranına sahip kütüphanenin, paylaşımları ile Twitter üzerinden daha fazla etkileşim sağladığını söylemek mümkündür. Twitter hesabı üzerinden sonraki en fazla paylaşım yapan Atılım Üniversitesi Kütüphanesinin etkileşim oranı (0,005) beklenen düzeyde değildir. Twitter üzerinden bir ay içerisinde yapılan paylaşımların sayısı fazla olmasına rağmen etkileşim oranı düşük (0,000) olanların

sayısı oldukça fazladır. Elde edilen verilere göre, üniversite kütüphanelerinin Twitter hesaplarında paylaşılan ileti sayıları ile iletilerden aldıkları etkileşim oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Yapılan Spearman's Korelasyon testi sonucunda iki değişken arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ilişki saptanmıştır (Spearman's $r = 0,461$; $p = 0,001$). Bu doğrultuda yalnızca üniversite kütüphanelerinin %21'i için paylaşılan ileti sayısı artarken/azalırken etkileşim oranının da arttığını/azaldığını, %79'u için etkileşim oranını etkileyen başka nedenler olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Teknoloji araçlarının ve uygulamalarının gelişmesi ile birlikte kullanıcı taleplerindeki değişimler, kütüphanelerde hizmetlerin sunulduğu ortamı da etkilemektedir. Üniversite kütüphaneleri bu değişime ayak uydurması gereken kurumlar arasındadır. Çalışma kapsamında Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya araçlarını benimseme ve kullanma oranlarının ortaya konması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra sosyal medya araçlarını kullanan üniversite kütüphanelerinin hesaplarının hangi amaçla içerik paylaştıkları ve paylaşılan içeriklerin ne düzeyde kullanıcıya ulaştığı, etkileşim oranları ile açıklanmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda çalışma kapsamında tanımlanan Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin yarısı (%51) sosyal medya araçlarından en az birini kullanmaktadır. Ülkemizde konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda veriler paralel olarak kullanım oranında artış meydana gelmiştir. Yapılan çalışmalarda üniversite kütüphanelerinin sıklıkla kullandığı sosyal medya araçları Facebook ve Twitter iken (Chu ve Du, 2013, s. 69), çalışma kapsamında yer alan Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin daha çok Facebook platformunu tercih ettiği gözlenmektedir. Bu platformun tercih edilme sebepleri arasında, sosyal ağ araçlarının ilk yaygınlaşmaya başladığı zamanlarda yoğunlukla Facebook platformunun kullanım popülarlığı ve kütüphanelerin hizmetlerini sosyal ağlara taşımak için sağladığı eklentiler gösterilebilmektedir.

Üniversite kütüphanelerinin kullandığı sosyal ağlar arasında en yüksek etkileşim oranı Twitter hesapları arasında iken, en yüksek ileti sayısı Facebook ve Twitter hesaplarındadır. Belirlenen tarih aralığına göre toplanan verilerde, etkileşim oranı "0,000" olan hesaplar, paylaşım içerikleri ile kullanıcı arasında etkileşim olmadığını belirtmektedir. Sosyal medya araçlarına göre hesaplanan etkileşim oranları içerisinde tüm sosyal medya hesaplarında en yüksek etkileşim oranına sahip hesap, Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi'ne aittir. Elde edilen veriler doğrultusunda Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarından paylaşılan ileti sayıları ile etkileşim oranları arasında hesapların belirli bir kısmı için pozitif yönde ilişki olduğu söylenebilmektedir. Fakat etkileşim oranının yüksek olması için ileti sayısının yanı sıra paylaşılan içeriklerinin niteliği, paylaşımların güncelliği ve sıklığının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin sosyal medya araçlarını kullanım amaçları arasında kütüphane duyuruları ve gündem konuları ile ilgili paylaşımların yaygınlığı göze çarpmaktadır. Fakat bu noktada sosyal medya hesaplarında paylaşılan içeriklerin aynı biçimde olmamasına, daha fazla etkileşim ortamı yaratmak için potansiyel kullanıcılara yönelik içerikler oluşturmaya özen gösterilmesi gerekmektedir. Her sosyal medya aracını kullanan bireylerin farklı özelliklere sahip olduğu düşünüldüğünde tüm araçlardan farklı kitlelere erişim sağlanabileceği unutulmamalıdır. Bunun yanı sıra Facebook, kütüphanelerin hizmetlerini sosyal ağlara taşıyabilmesi için avantajlar sağlamaktadır. Üniversite kütüphaneleri Facebook üzerinden katalog tarama ara yüzünü etkin hale getirmeli, kütüphaneciye soru eklentisi ile kullanıcıların referans sorularını cevaplayabilmeli ve ziyaretçi gönderiler eklentisi üzerinden kullanıcılarına tartışma ortamı yaratabilmelidir. Tüm bunlar çerçevesinde üniversite kütüphaneleri, sosyal medya hesaplarının istatistik raporlarını göz önünde bulundurarak sosyal medya politikaları belirlenmelidir.

Kaynakça

- Akbaş, M. (2015). *Üniversite kütüphanelerinde sosyal medya politikaları* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <http://bbytezarsivi.hacettepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/2062/449/904.pdf?sequence=1>
- Batum, T.P. ve Ersoy, N.F. (2016). The use of social media in B2B marketing communications: An exploratory study on Turkish companies. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 139-151.
- Burkhardt, A. (2010). Social media: A guide for college and university libraries. *College & Research Libraries News*, 71(1), 10-24. Erişim adresi: <https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/8302/8392>
- Chu, S.K.W. ve Du, H.S. (2013). Social networking tools for academic libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*, 45(1), 64-75.
- Güçlü, B. (2018). *Üniversite kütüphanelerinin etkin sunumunda sosyal medya kütüphaneciliği*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Tavluoğlu, C. (2013). *Üniversite kütüphanelerinde Web 2.0 araçlarının kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/11655/1220>

Üniversite Kütüphanelerinin Sosyal Medya Üzerinden Bilimsel İletişime Katkısı: Instagram Örneği

Ayşegül Camci

Atatürk Üniversitesi, camciaysegul17@gmail.com

Eylem Kankılıç

Atatürk Üniversitesi, kankiliceylem@gmail.com

Öz: Toplumsal yapının bilgi toplumuna dönüşümüyle ortaya çıkan teknoloji, beraberinde sosyal medyayı getirmiştir. Sosyal medya sadece eğlenmek için değil aynı zamanda bilgiye erişmek, bilgiyi yaymak, bilgiyi denetlemek için de kullanılmaktadır. Bu kullanım alanına giren en önemli ortam ise hiç kuşkusuz kütüphanelerdir. Sosyal ağların ve platformların etkisiyle üniversite kütüphanelerinde bu tür uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Sosyal ağların yaygınlaşması ve kullanımının artması üniversite kütüphanelerinin görevlerinin kolaylıkla aktarılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada bu uygulamanın en fazla ölçekte etki alanına giren üniversite kütüphanelerinin bilimsel iletişime sunduğu katkıların sunulması amaçlanmaktadır. Bu araştırma kapsamında Türkiye'deki yedi üniversite kütüphanesinin Instagram hesapları takipçi sayıları, paylaşımları, paylaşım sıklıkları açısından incelenmiştir. Elde edilen verilere göre Instagramın üniversite kütüphanelerinin bilimsel iletişim sürecinde daha çok veri tabanlarının tanıtımı, özel günlerin paylaşımı, çeşitli etkinliklerden haberdar etme gibi amaçlar için kullanıldığı belirlenmiştir

Anahtar Sözcükler: Üniversite Kütüphaneleri, Sosyal Medya, Bilimsel İletişim, Instagram

Giriş

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte birden fazla değişiklik meydana gelmiştir. Hiç kuşkusuz bu değişikliklerin başında teknoloji gelmektedir. 20. yüzyıldan beri vazgeçilmezimiz, hayatımızın her alanında kullanılmakta olduğumuz teknoloji günümüzde sosyal medya ve sosyal medya ortamları ile popülerlik kazanmaktadır. Bu sosyal medya ortamları bilgiyi yayan, bilginin en iyi şekilde karşı tarafa aktarılmasını sağlayan üniversite kütüphanelerinin de kullandıkları alan olarak yerini almıştır. “Bu platform ayrıca; uygun bir protokol ile sağlanabilen paylaşım olup, farklı bölgelerde bulunan bir ara birimin diğeriyle bağlanması ve ağ aracılığıyla geniş coğrafya alanların birbiriyle rahat bir şekilde paylaşımında bulunmasını ifade etmektedir. Bu özellik enformasyonu, geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından anında değiştirilebilir kılmaktadır” (Ünal, 2015, s. 8). Araştırma kapsamında üniversite kütüphanelerinin bilgiyi karşı tarafa aktarmada etkili yol olan sosyal medya ortamlarını kullandıkları ve bu ortamlarda paylaşılanların bilimsel iletişim kapsamında meydana gelen değişime ne gibi katkıların olabileceğine dair fikirler edinilmeye çalışılmaktadır. Üniversite kütüphanelerinin Instagram hesapları tarandığında sadece yedi üniversite kütüphanesinin Instagram hesabına ulaşılmıştır (bkz. Ek 1). Bu yüzden, araştırma kapsamında yedi üniversite kütüphanesinin Instagram hesabı üzerinde inceleme yapılmaktadır.

Sosyal Medya Kavramı

Sosyal medya, kullanıcılara içerik oluşturma ve paylaşma olanağı tanıyan, belirli konu üzerinde birçok kişinin katkısıyla kolektif olarak bilginin üretildiği ve yayıldığı yeni nesil platformdur (Akbaş ve Fenerci, 2016, s. 203). Bireyler arasında iletişim kurularak, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımını sağlayan sosyal medya, bilgi paylaşımını mümkün kılan, katılım ve işbirliğini destekleyen etkileşimli tüm araçları kapsamaktadır (Dağhan, Kibar, Çetin, Telli ve Akkoyunlu, 2015, s. 259). Bu araçlar ise blog, form, wiki, wordpress şeklinde sınıflandırılabilir. Bunlar sosyal medyalar için bir adım olarak nitelendirilebilir.

Bir Sosyal Medya Aracı Olan Instagram

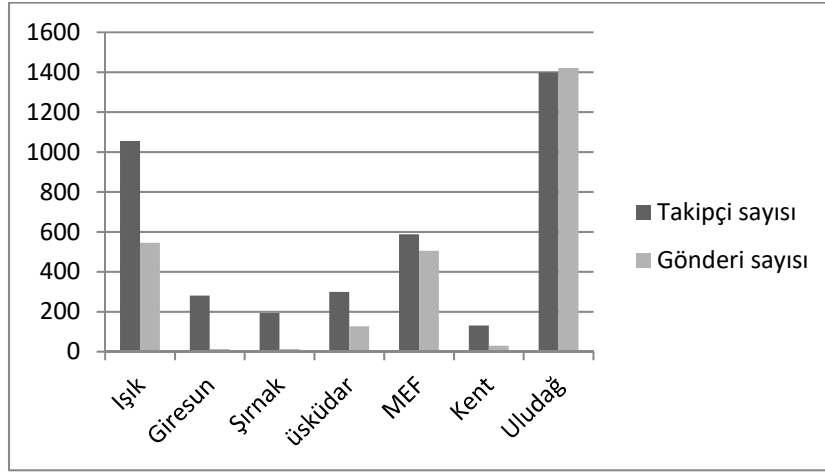
Instagram kavramı, İngilizce anında anlamına gelen “instant” kelimesiyle telgraf anlamına gelen “telegram” kelimelerinin birleşiminden gelmektedir (Instagram'ın İsmi Nereden Geliyor?, 2015). Instagram video, fotoğraf paylaşmak için kullanılmakta olan sosyal medya aracıdır (Aktan, 2018, s. 129). Diğer bir ifadeyle “kullanıcıların hesaplarında profil oluşturmalarına, diğer kullanıcıların paylaşımlarını ve kimlerle iletişimde olduklarının görülmesine olanak sağlayan bir araçtır” (Tavluoğlu, 2013, s. 9). Instagram uygulamasında birçok özellik mevcuttur. Yorum, etiketleme, fotoğraf veya yazı paylaşımından ayrı olarak “story” yani belirli bir zaman aralığında görülebilen paylaşımlar kısmı vardır. Ayrıca paylaşılan storyleri kalıcı olarak üst kısma ekleme gibi özelliği de vardır.

Bilimsel İletişim Kavramı

Bilimsel iletişim araştırmacıların yaptıkları çalışmalar sonucunda elde ettikleri sonuçları sözlü veya yazılı olarak sundukları bir süreçtir (Uçak ve Al, 2009, s. 2). Bir başka tanımla Yıldızeli ve Bahşıoğlu'na göre (2008) "Bilimsel iletişim bilim insanlarının, araştırmacıların ve kurumsal araştırma hedeflerinden bağımsız düşünürlerin veya entelektüel ürünlerinin yaratıldığı, değerlendirildiği, düzeltilindiği, yeniden biçimlendirildiği, arşivlediği veya depoladığı ve kullandığı süreçler bütünü ifade etmektedir."

Üniversite Kütüphanelerinin Instagram Hesapları

Üniversite kütüphaneleri teknolojiyi en iyi şekilde kullanarak sosyal medya aracılığıyla anında ve daha hızlı erişim sağlayarak bilginin iletimi ve yayılımında bir adım önde durmaktadırlar. Çalışma kapsamında Türkiye'deki yedi üniversite kütüphanesi seçilmiş ve bu üniversite kütüphanelerinin Instagram hesaplarında takipçi sayısı, paylaşımları, paylaşım sıklıkları vb. açısından incelenmiştir. Bu bilgilere ise üniversite kütüphanelerinin hesapları üzerinden erişilmiştir.

Şekil 1. Üniversite kütüphanelerinin takipçi ve gönderi sayısı

Şekil 1 incelendiğinde üniversite kütüphanelerinin takipçi sayısı ile gönderi sayısının doğru orantılı olduğunu görülmektedir. Takipçi sayısı az olan üniversite kütüphanelerinde ise paylaşım sayısının az olduğu anlaşılmaktadır. Takipçi sayısı az olan üniversite kütüphanelerinin hesaplarından da gözlemlendiği üzere iletişim verimliliği düşüktür.

Tablo 1. Üniversite kütüphanelerinin paylaşım sıklığı, veri tabanı ve eğitim programı tanıtımı

	Paylaşım sıklığı	Veri tabanı tanıtımı	Eğitim/program tanıtımı
Işık Üniversitesi Kütüphanesi	2 veya 1 haftada	Var	Var
Giresun Üniversitesi Kütüphanesi	Haftada 1	Var	Yok
Şırnak Üniversitesi Kütüphanesi	3 haftada	Yok	Yok
Üsküdar Üniversitesi Kütüphanesi	1 veya 3 günde	Var	Var
MEF Üniversitesi Kütüphanesi	4 günde	Var	Var
Kent Üniversitesi Kütüphanesi	1 veya 3 günde	Var	Var
Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi	2 günde	Var	Var

Tablo 1'e baktığımızda ise takipçi ve gönderi sayısı az olan üniversite kütüphanelerinin paylaşımları arasında veri tabanı ve eğitim/program tanıtımı olmadığı görülmektedir. Hesaplar incelendiğinde ise bazı üniversite kütüphanelerinin (Uludağ ve MEF) paylaşımları arasında çok fazla veri tabanı paylaşımı ve tanıtımı vardır. Sınırlı bir süreliğine satın alınan veri tabanları üniversite öğrencilerine ücretsiz olarak sunulmaktadır. Eğitim ve program tanıtımı da veri tabanı ile aynı ölçekte üniversite kütüphanelerinin sosyal medyalarında yer almaktadır. Paylaşım sıklıkları incelendiğinde Uludağ, MEF, Kent, Üsküdar Üniversitesi Kütüphanelerinin Instagramda paylaşım yapmaları diğer Instagram hesaplarına göre daha siktir. Paylaşım yapma sıklığının verimlilik ve bilimsel iletişimde pek bir etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Paylaşımlar arasında özel günler, yeni gelen kitaplar, kütüphanenin açılış ve kapanış saati gibi bilgiler de verilmiştir. Verilen bu bilgilerin kullanıcıların verimliliğini artırarak bilimsel iletişim sürecine katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz şartlarında sosyal medyanın yanlış kullanımı olduğu gibi azımsanmayacak derecede doğru kullanımları da vardır. Çalışmamızda üniversite kütüphanelerinin Instagram hesaplarında verimliliğin paylaşım sayısı ve takipçi sayısı ile paralel olduğu gözlenmiştir. Paylaşımlarda önemli etkinliklerden haber etme, veri tabanlarının tanıtımı gibi içerikler sunularak kullanıcının erişimini ve hızını bir adım önde yürüterek verimlilik artırılmaya çalışılmaktadır. Üniversite kütüphanelerinin sosyal medya hesaplarının daha verimli bir şekilde ilerlemesini sağlamak amacıyla;

- Her üniversite kütüphanesi kullanıcı beklentilerini de dikkate alarak bilimsel iletişime katkı sağlayacak bir sosyal medya hesabı oluşturabilir.
- Etkinlik ve programların özetleri sosyal medya adreslerine yüklenebilir.

Bu önerilerin hayat bulması halinde bilimsel iletişim sürecinin daha verimli olacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmamızda önemli adımlar atmamızı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi H. Buluthan Çetintaş'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kaynakça

- Akbaş, M. ve Fenerci, T. (2016). Üniversite kütüphanelerinde sosyal medya politikaları. *Bilgi Dünyası*, 17(2), 201-231. Erişim adresi: <http://bilgidunyasi.xyz/index.php/bd/article/view/518/574>
- Aktan, E. (2018). Instagram kullanıcılarının kullanım motivasyonları ve Instagram takip davranışlarının incelenmesi. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 33(9), 127-146. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1113664>
- Dağhan, G., Kibar, P. N., Çetin, N. M., Telli, E. ve Akkoyunlu, B. (2015). Öğretmen adaylarının sosyal medya destekli bilimsel iletişimi kullanmaları üzerine nitel bir çalışma. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 258-274. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2545/2545>
- Instagram'ın İsmi Nereden Geliyor?* (2015, Kasım 12). Erişim adresi: <https://gq.com.tr/teknoloji/instagramin-ismi-nereden-geliyor>
- Tavluoğlu, C. (2013). *Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 araçlarının kullanımı* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Uçak, N.Ö. ve Al, U. (2009). Bilimsel iletişimin zamana göre değişimi: Bir atıf analizi çalışması. *Bilgi Dünyası*, 10(1), 1-27.
- Ünal, A.T. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldızeli, A., ve Bahşişoğlu, H.K. (2008). Bilimsel iletişimde editörün rolü. *Bilimsel iletişim ve bilgi yönetimi* (s. 249-261). Ankara: ÜNAK. Erişim adresi: <http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak06/u06-20.pdf>

Ek 1

Işık Üniversitesi Kütüphanesi: fmvisiklibrary
Giresun Üniversitesi Kütüphanesi: grukutuphane
Şırnak Üniversitesi Kütüphanesi: sirnakkutuphane
Üsküdar Üniversite Kütüphanesi: uskudarkutuphane
MEF Üniversite Kütüphanesi: mefkutuphane
Kent Üniversitesi Kütüphanesi: kentuniversitesikutuphanesi
Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi: uludagkutuphane

Bilgi Merkezlerinde Pazarlama Stratejisi Olarak Maker Hareketi

Edanur Yeşilayer

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, edanuryesilayer@gmail.com

Öz: Pazarlama, işi ya da kurumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere; üretim faktörlerini bir araya getirerek mal ve/veya hizmet üreten ya da pazarlayan ve sonunda maddi ve manevi bir kâr elde etmeyi amaçlayan, iktisadi, teknik, sosyal ve hukuki birimdir (Dinçer ve Fidan, 2000, s. 3) biçiminde tanımlanabilir. Bu çalışmada, kütüphaneler ve benzeri kâr amacı gütmeyen kurumlarda bilgi hizmetlerinin kullanıcıya tanıtılması, kullanıma sunulmasında; pazarlama ve pazarlama araçları bakımından yaratıcı öğrenme ortamlarının bilgi merkezlerine uygulanmasındaki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın desteklenmesi için araştırma süresince yüz yüze görüşme ve gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Türkiye’de üniversite kütüphanesi olarak hizmet veren maker hareketi uygulayan ilk kurum olan “Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi - Collaboration Space Birimi”ndeki kütüphaneciler ile görüşülmüştür. Söz konusu görüşmelerde birimin oluşumu, kuruma katkıları, kullanıcı için önemi ve geleceği hakkında bilgiler alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kütüphane, Bilgi Merkezi, Pazarlama, Bilgi Teknolojisi, Maker Hareketi

Giriş

Günümüze bakıldığında tarım toplumundan bu yana geçmişten geleceğe doğru bir akış vardır. Toplumu ve bireyleri ilgilendiren değişimler ürün ve hizmet anlayışıdır. İletişim kurulması ve bilgi akışının eşitli yollarla sağlanmasıyla bilgi merkezlerinin pazarlama stratejisi geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Teknoloji ise bu sürecin bir parçasıdır. İnsan odaklı kurum veya kuruluşların müşteri/kullanıcıları için hizmetlerini en iyi şekilde sunması ise pazarlama ile mümkün olacaktır. Değişen bilgi edinme davranışları ve kavramı ile beraber bilgi hizmetlerinin hedef kitleye sunulma yolları da farklılaşmıştır. Hizmeti veren ile hizmeti alan arasındaki bu pozitif ilişkiyi koruma ve geliştirme, potansiyel kitleyi de kazanmak için çeşitli araçlardan faydalanılabilir. Pazarlama çatısı altında düşüncecek olursak, kütüphaneler ve benzeri bilgi merkezleri verilen hizmetler dikkate alındığında kâr amacı gütmeyen işletmeler olarak adlandırılabilir. Kullanıcılara çeşitli uygulamaların sunulması hizmet anlayışını belirlemektedir. Bunların arasında hobi alanları ve atölyeler de yer almaktadır. Kullanıcının düşünmesi, hayal etmesi ve uygulaması için üç boyutlu yazıcılar, müzik aletleri, fotoğraf makineleri, kesme, dikiş makinası gibi aletler artık kütüphaneye girmiştir. Maker hareketi olarak yaratıcı mekân tasarımı yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmanın alanını üniversite kütüphanelerinin bilgi hizmetlerinde pazarlama stratejilerinin kullanılması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi kütüphanecileri ile görüşme yapılmıştır. Araştırmada Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi ve kütüphanecilerin seçilme nedeni, ele alınan özgül konunun maker hareketi ve üniversite kütüphanesi olarak Türkiye’de ilk olmasıdır.

Araştırmanın amacına uygun olarak bilgi hizmetlerinin pazarlanması ve kütüphanelerde yaratıcı mekânlarda kullanılan pazarlama teknik ve strateji doğrultusunda araştırma yapılmıştır. Araştırmanın detaylı yürütülmesi amacıyla kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Betimleme yöntemi,

“...olayların, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan incelemelerdir. Mevcut durumlar, koşullar, özellikler aynen ortaya konmaya çalışılır. Betimleme araştırmaları, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedefler” (Kaptan, 1998, s. 59) şeklinde tanımlanmaktadır.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme uygulanmıştır.

“...önceden belirlenmiş ve ciddi bir hedefe yönelik yapılan, karşdakine soru sorma yöntemiyle yanıtlar alan etkileşime dayalı bir iletişim sürecidir. Tanımda geçen belirtilen süreç, bu karşılıklı yapılacak iletişimin süregelen ve dinamik yapısını ifade eder. Bu dinamik yapı, karşılıklı bir etkileşime dayalı bir bağ kurmayı gerektirir. Görüşme sürecinin planlı ve amaçlı olması özelliği ise görüşme tekniğini, bir sohbet olmaktan farklı kılar ve onu

hedeflere yönelik planlanmış bir veri toplama çabası yapar. Görüşmede kullanılan soru ve cevap yöntemi de veri toplarken bir ilişkiyi kurma ve veriye ulaşma yolu olarak nitelendirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 119-120).

Araştırmanın Amacı ve Hipotezi

Araştırmanın amacı, Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi'nde sağlanan farklı materyal ve araçların kurumun bilinirliği ve tercih edilme nedenini nasıl etkilediğini araştırmaktır. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezi ise "Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi Collaboration Space Birimi'nde pazarlama stratejisi olarak yürütülen uygulamalar; bilgi hizmetlerinin pazarlanması, kurumun tanıtılması ve kullanımının artmasında etkili bir faktördür" olarak belirlenmiştir.

Maker Hareketi

Kütüphaneler öncelikle kitaplarla ve benzeri materyallerle hizmet veren mekânlardır. Değişen toplum ile kütüphaneler bilgi merkezlerine dönüşmüştür. Bu dönüşüm ile insanların bilgiye ulaşma beklenti ve istekleri de farklılaşmıştır. Bilgi merkezleri de hizmetleri içerisine son yıllarda sıklıkla duyulan makerspace, diğer bir adlandırma ile yaratıcı mekânları dâhil etmiştir. Bilgi merkezlerinde uygulamalı eğitim, yap-boz-geliştir, kendin yap, paylaş terimlerini öne çıkartarak bir yenilikçi fikir ortaya sunmayı amaçlamaktadır. Bu durum kütüphanelerin yaratıcı hizmetler sağlarken geleceğe yönelik planlarını etkilemektedir.

Makerspace, araçların toplu olarak bilgi merkezinde toplanmasıyla yeni kuşak üretim atölyeleri oluşmuştur. Bu tarz çalışma odalarında kullanıcının etkin düşünmesi, kendini keşfetmesi, ortaya koyması, entelektüel gelişim gösteren ve prototip ortaya koyması beklenmektedir. Bu sayede bilinçli, üretken bireylerin, yaratıcı toplumu doğurması hedeflenmektedir. Yaratıcılık ise topluluklara özgürce düşünürken, meraklı, hayal gücü zengin, bilgili bireyler kazandırır. Bilgi merkezleri ise devamlılığını koruyabilmek için bu gelişime ayak uydurmalıdır.

Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi Örneği

Türkiye'de son yıllarda kütüphane içinde bu alanda gelişme gösterilmesi ile yaratıcı okumalar, çalıştaylar, üç boyutlu yazıcıların tanıtımı, robotik kodlama, çeşitli kurslar, yazar konuklar, bilim, kültür ve sanat alanında farklı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, kütüphane bir araç değil, amaç olarak kullanılmıştır. Kütüphanenin çeşitli faaliyetler için kullanıcı ile uyumlu bir merkez olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır. Okuma alışkanlığından öteye giderek insanların benimsemesine yardımcı olduğu, bu sayede ebeveynleri, gençlerin sosyal faaliyet alanını, yetişkinlerin tecrübelerini paylaşabileceği gibi sosyal bir kitle oluşturmayı hedeflemektedir. Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi Collaboration Space birimi maker hareketinin Türkiye'deki önde gelen temsilcisi olarak göze çarpmaktadır.

Görüşme Bulguları

Araştırmamız kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi'nde, kütüphanenin pazarlama stratejisi araştırıldığında, yüz yüze görüşme sonucuna göre, kütüphane içinde yürütülen bu birimin bilgi hizmetlerinin tanıtılmasına katkı sağladığı görülmüştür.
- Collaboration Space'de maker hareketini destekleyen ekipmanlar, malzemeler ve çalışmalar yürütülmektedir. Burada makine makineyi doğurmaktadır.
- Uygulamalar pazarlama araçlarından biridir. Kullanıcılarının çoğunluğunu öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin bilgi ihtiyaçlarının ötesinde merak ve hayal gücü, tasarlama ve harekete geçmeleri hedeflenmiştir.
- Kullanıcılar için yüksek maliyetli bu cihazlar, kütüphane sayesinde ulaşılabilir hale gelmektedir.
- Burada yüzlerce düşünce hayata geçmektedir.
- Makerspace ile kütüphane kullanım oranında olumlu yönde değişim olmuştur.
- Araştırma sonucunda kütüphanenin kaynakları ve bu birim için sağladığı imkân son derece yeterli bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada ulaşılan sonuçlar ve bu bağlamdaki öneriler ise aşağıda sıralanmaktadır:

- Kütüphaneler hedef kitlelerini genişletirken aynı zamanda kullanıcı memnuniyetini ön plana çıkarmaktadır. Bu duruma göre kütüphane yönetimi ve personel yapısının etkisi büyüktür.
- Kâr amacı gütmeyen kamu veya özel kurumlarda müşteri/kullanıcı odaklılık çok önemlidir. Sadece üniversite kütüphanesi olarak değil tüm kütüphane türlerinde bu etkili olmalıdır.
- Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi, birimi oluştururken kullanıcıların istek ve beklentileri doğrultusunda ekipmanları şekillendirmiştir. Ancak üniversite dışında daha fazla tanıtım yapmaya ihtiyacı vardır.

- Kütüphane olarak mevcut kullanıcıların geri bildirimleri belirli aralıklarla yazılı veya elektronik ortamda alınabilir.
- Bilgi Merkezi olarak çalışmalarını örnek teşkil etmesi açısından diğer kütüphaneler için paylaşmalıdır. Yönetim olarak paylaşmaya ve yardım etmeye istekli oldukları görülmektedir.

Kaynakça

Dinçer, Ö. ve Fidan, Y. (2000). *İşletme yönetimine giriş*. İstanbul: Beta.

Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. İstanbul: Tek Işık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kütüphane Hizmetlerinde Bilgi Profesyonellerinden Beklenen Kişisel Yetkinlikler¹

Özgür Polat

Marmara Üniversitesi, ozgur.polat@marmara.edu.tr

Öz: Mesleki yetkinliklerin uluslararası standartlara uygunluğunun yanında, yerel ihtiyaçları karşılayacak düzeyde içeriklerle donatılması hem sektör hem de adaylar için önem taşıyan bir konudur. Bu yüzyılda diğer birçok meslek dalında olduğu gibi bilginin değerinin her geçen gün daha da anlaşılması bilgi merkezlerinin ve bu kurumların insan gücü olan bilgi profesyonellerinin sahip olması gereken yetkinliklerin neler olduğunun tespiti önemli hale getirmiştir. Yapılan bu çalışmada kütüphanelerdeki güncel iş süreçlerinin yerine getirilmesi için bilgi profesyonellerinden beklenen kişisel yetkinliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, bilgi bilimi sektöründen ve eğitim alanından mesleki veya akademik bilgi ve tecrübeye sahip katılımcılara Delphi tekniği uygulanarak yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, kütüphanelerde bilgi profesyonellerinden beklenen kişisel yetkinlikler arasında mesleki ahlak ve değerler ile ilgili olanların ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine sonuçlar arasında bilgi profesyonellerinin iletişim, yaşam boyu öğrenme ve kişisel gelişim, girişimcilik, bireysel ve takım halinde çalışabilme konularında kişisel yetkinliklere sahip olmaları gerektiği yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bilgi Profesyoneli, Kişisel Yetkinlik, Kütüphaneci, Bilgi Merkezi

Giriş

Güncel ihtiyaçları belirlemek ve alanındaki yeni uygulamaları izlemek mesleklerin devamlılığı için önemlidir. Günümüzde başta teknolojik gelişmeler olmak üzere, müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerinde yaşanan değişim, toplumsal gelişmeler vb. gibi birçok nedene bağlı olarak çoğu mesleğin iş süreçlerinde dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümler beraberinde çalışanların yeni yetkinliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Görünen o ki bilgi profesyonellerinin görev ve sorumlulukları iş süreçlerinin dijital dünyaya taşınmasıyla birlikte mekândan bağımsız bir hal almıştır. Bilgi merkezlerinin tüm unsurlarının yeniden tanımlanmaya başlandığı bu dönemlerde belki de değişmeyen tek şey bilgi profesyonelinin toplumun her kesiminden bireylerin bilgiyi kullanarak harekete geçmesini ve hedeflerine ulaşabilmesine imkân sağlayan misyonu olmuştur. (Lankes, 2016). İnsanların yaşamlarını dönüştürmeyi misyon edinmiş bu mesleğin çalışanları mekândan bağımsız olarak toplumda değişimin itici güçleri olarak gelişmeye devam etmektedir (Abram, 2018).

21. yüzyılda bilgi merkezinde çalışacak bir bilgi profesyonelinin yetişmesi disiplinlerarası yaklaşımla hazırlanmış bir eğitim programıyla olacaktır. Bu yaklaşımla aldığı eğitimin sonunda bilgi profesyoneli hangi türden bilgi merkezinde çalışırsa çalışsın kişisel bakış açısını genişletebilmeli ve kullanıcılara en iyi bilgi hizmetini nasıl verebileceği konusunda yeterli olmalıdır (Choquette, 2009).

Literatür

Bilgi merkezlerinde yaşanan gelişmeler bu kurumların iş yapma süreçlerine ve insan gücünü oluşturan bilgi profesyonellerinin sahip olması gereken yetkinliklerde birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Literatürde bu değişikliklerin neler olduğunu ortaya koyan farklı yöntemlerle yapılmış araştırmalar yer almaktadır. Bunlar arasındaki bir çalışmada Orme (2008) İngiltere'de 2006-2007 yılları arasında yayınlanan 180 iş ilanını içerik analizi yöntemiyle incelemiş, 59 farklı gereksinimi ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda belirlenen beceriler önem sırasına göre kişisel, yönetim, bilgisayar teknolojileri ve diğerleri şeklinde başlıklara ayrılmıştır. Goulding, Bromham, Hannabuss ve Cramer (1999), bilgi profesyonellerinin bilgi edinme süreçlerinde baskı altında çalışabilme, farklı ihtiyaçları olan kullanıcılarla başa çıkabilme ve alanda yaşanan değişimlere cevap verebilme yeteneklerinin önemini vurgulamıştır. Hamada ve Stavride (2014) çocuk ve gençlik kütüphanesinde kariyer yapmayı planlayan bilgi profesyonellerinin yaratıcılık, iş ortamına uyum sağlayabilme ve kendini motive edebilme yetkinliklerine sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Kulbin ve Virkus (2015) kütüphaneciler için "açıklık, öğrenci odaklı tutum, sabır, özgüven, samimiyet ve nezaket, motivasyon, mizah anlayışı ve merak" gibi kişisel yetkinliklerin önemli olduğu sonucuna varmıştır. Partridge (2011)'e göre bilgi profesyonelleri vizyon sahibi, yaratıcı, hevesli ve ilham verici olmasının yanında yönlendirici ve çevresini motive edebilecek özelliklere sahip olmalıdır. Bilgi teknolojilerinin akademik kütüphanelerde çalışan bilgi profesyonellerinin bilgi ve beceri tabanı gereksinimleri üzerindeki etkisini tanımlamak ve değerlendirmek için hazırlanan SKIP (Skills for New Information Professionals, Yeni Bilgi Profesyonelleri için

¹ Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı'nda devam etmekte olan doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

Beceriler) Projesinin sonuçları arasında bilgi profesyonellerinin ağ ortamında başarılı olabilmesinde kişisel yetkinliklerin anahtar öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Yine sonuçlar arasında dijital bilgi ortamında çalışan bilgi profesyonelinin mesleki bilgi, beceri ve diğer yetkinliklerin dengeli bir kombinasyonuna sahip olmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Garrod, 1998).

Metodoloji

Bu araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılmasına imkân tanıyan Delphi tekniği tercih edilmiştir. Delphi tekniği katılımcılara geri bildirim imkânı sunan birden fazla veri toplama aşamasının yer aldığı bir araştırma sürecidir (Skulmoski, Hartman ve Krahn, 2007). Rafine edilmiş değerlendirmeler sunmaya imkân vermesi bu araştırmanın amaçları açısından önemlidir. Bu teknik, alandaki iyi uygulamaları ve güncel ihtiyaçlara uygun beceri setlerini tanımlama ve alanda yeni eğitim ve teknolojik gelişmeleri öngörerek gerekli planlamaların yapılabilmesine katkı sağlamaktadır (Nworie, 2011). Bu tekniğin deseninin, katılımcıların kütüphanelerde bilgi profesyonellerinden beklenen yetkinlikler hakkındaki görüşlerini birbirlerinin etkisinde kalmadan ifade edebilmelerine olanak sağlayacağı düşünülmüştür.

Literatürde Delphi çalışmalarının kaç katılımcıyla yapılması gerektiğini ortaya koyan kesin bir görüş yoktur (Howard, 2015). Skulmoski ve diğerleri (2007) örneklem sayısının en az 9 en çok 126 olduğunu, Şahin (2001) ise en az 7, ideal sayının ise 10 ile 20 kişiden oluşabileceğini belirtmiştir. Delbecq, Van de Ven ve Gustafson (1975) Delphi çalışmalarında katılımcı sayısının belirlenmesinde örneklem grubunun heterojen ya da homojen bir anlayışla oluşturulmasının gerektiğini belirtmiştir. Homojen yapıda oluşturulan uzman grupların 10 ile 15 kişilik küçük ölçekli gruplar halinde oluşturulsa da araştırmada başarılı sonuçlar elde edilebileceği vurgulanmıştır (aktaran Adler ve Ziglio, 1996). Yapılan bu araştırmanın örneklem grubunun belirlenmesinde katılımcıların araştırmaya yeterli düzeyde katkı sağlayacak mesleki bilgi ve tecrübeye sahip olmaları beklendiğinden homojen bir grup oluşturma hedeflenmiştir. Bu amaçla, öncelikle son yıllarda geliştirilen olasılığa dayalı kartopu örnekleme yaklaşımı (Balcı, 2018) ile katılımcı listesi oluşturulmuştur. Kartopu örnekleme yöntemi, belli bir konu hakkında en çok bilgi sahibi olan kişileri belirlemek amacıyla tercih edilen bir yöntemdir. Bu yöntemle araştırmacı, öncelikle aldığı tavsiyelerle geniş bir aday listesi oluşturup, devam eden öneriler neticesinde listede öne çıkan kişileri araştırmasına dâhil etmektedir. Böylelikle istenilen özelliklere sahip, daha az sayıda katılımcı belirlenmiş olur (Patton, 1987). Yapılan değerlendirmeler ve adaylarla yapılan ön görüşme neticesinde gönüllü olan 13 katılımcıyla uzman grup oluşturulmuştur.

Uzmanlarla birlikte tamamlanan veri toplama süreçleri şu şekildedir:

- Birinci Delphi Aşaması: Araştırmanın ilk bölümünde uzmanlarla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Uzmanlardan elde edilen görüşler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve belirlenen kişisel yetkinlikler maddeleştirilmiştir.
- İkinci Delphi Aşaması: Araştırmanın bu aşamasında uzmanlardan önceki aşamanın sonuçlarından faydalanılarak hazırlanan maddeleri 7’li likert tipi ölçekle değerlendirmeleri istenmiştir.
- Üçüncü Delphi Aşaması: Bu aşamada ise uzmanların ikinci Delphi aşamasında maddelere verdiği değerleri grup ortalamalarını da dikkate alarak yeniden değerlendirmeleri istenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın kişisel yetkinlikleri içeren maddeleri uzmanların görüşlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Araştırma sürecinde uzmanlardan toplanan verilerin analizi neticesinde bilgi profesyonellerinin sahip olması gerektiği beklenen kişisel yetkinlikler ile profesyonel yetkinliklerin kesin bir çizgiyle ayrılamadığı görülmüştür. Araştırmada yer alan katılımcılardan mesleki bilgi ve tecrübelerini aktarırken açık ve zengin örnekler sunarak ifade edebilmeleri beklenmiştir. Bu amaçla alandan uygulamacılar ve eğitimcilerin yer aldığı homojen bir grup oluşturulmuştur. Katılımcıların 3’ü lisans, 7’si yüksek lisans, 3’ü ise doktora eğitimine sahiptir. Üçüncü Delphi aşamasının sonunda 13 uzmanın hangi maddeler üzerinde uzlaştığı belirlenmiştir. Maddeler üzerinde uzlaşılmanın sağlandığını belirlemek için oluşturulan iki ölçüt vardır. Bu ölçütlerin ilki maddelerin medyan değerinin 7, ikincisi ise maddelerin çeyrekler arası açıklık değerinin 1,00 veya 1,00’in altında olması şeklinde belirlenmiştir (Medyan = 7 ve Çeyrekler Arası Açıklık ≤ 1.00). Tablo 1’de uzmanların üzerinde uzlaşmaya vardığı 22 madde önem sırasına göre sıralanmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere mesleki ahlak ve değerlerle ilgili olan “Kullanıcılar arasında dil, din, ırk, mezhep ayrımı yapmaz.” ve “Mesleğine saygı duyar.” maddelerine uzmanların tamamı en yüksek puan (7) ile değerlendirilmiştir. Bu maddelerden ilki bilgi hizmetlerinin toplumun her kesiminin hakkı olduğunu ve eşitlik ilkesinin bilgi profesyonelleri tarafından bilgi hizmetleri süreçlerinde üzerinde dikkatle durması gerektiğini işaret etmektedir. Yine tabloda yer alan mesleki ahlak ve değerlerle ilgili “Mesleki etik kurallarını bilir ve uygular.” ve “Bilgi paylaşmayı görev edinmiş olur.” maddeleri 12 uzman tarafından, “İnsani değerleri ön planda tutar.” maddesi ise 11 uzman tarafından en yüksek puanla değerlendirilmiştir. Tabloda mesleki ahlak ve değerlerle ilgili maddelerin diğer çoğu maddeden daha yüksek puana sahip olması sonuçların bütünlük taşıdığını göstermesi açısından önemlidir. Tabloda sunulan diğer maddeler incelendiğinde bilgi profesyonellerinin iletişim yetkinliklerini işaret eden altı madde görülmektedir. Uzlaşılan bu maddeler “Yazılı ve sözlü iletişim konularında başarılıdır.”, “Başkalarıyla etkili etkileşim kurabilir.” “Problem

çözebilme becerisine sahiptir.”, “Mesleki İngilizceyi iyi derecede kullanır.”, “Özgüveni yerindedir.” ve “Daha doğru ve kesintisiz iletişim için mesleki terminolojiye hâkimdir.” yer almaktadır. Uzlaşmanın sağlandığı bu altı maddenin farklı açılardan iletişim yetkinliğinin önemini işaret ettiği söylenebilir. Bilgi profesyonellerinin iletişim yetkinlikleriyle ilgi olan bu maddeler kullanıcının ihtiyaçlarını doğru anlama ve eksiksiz karşılama süreçlerinin başarılı bir şekilde sürdürmek için gereklidir. Yine bu yetkinliklerin kullanıcıların bilgi merkezlerine güven duymasına ve bağlı kalmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Tablo 1. Bilgi profesyonellerinin kişisel yetkinlikleri

	Sıklık	7 Veren Uzmanların Yüzdesi
Kullanıcılar arasında dil, din, ırk, mezhep ayrımı yapmaz.	13	100,00
Mesleğine saygı duyar.	13	100,00
Mesleki konularda değişime açıktır.	12	92,30
Mesleki etik kurallarını bilir ve uygular.	12	92,30
Bilgi paylaşmayı görev edinmiş olur.	12	92,30
Sunduğu hizmete değer katar.	11	84,61
Bilgi okuryazarlığı becerisine sahiptir.	11	84,61
İnsani değerleri ön planda tutar.	11	84,61
Problem çözebilme becerisine sahiptir.	10	76,92
Gelişmeyi arzular ve gelişim için fikir üretir.	10	76,92
Mesleki konularda eleştirel düşünebilme becerisine sahiptir.	10	76,92
Yazılı ve sözlü iletişim konularında başarılıdır.	9	69,23
Girişimci ruha sahiptir.	9	69,23
Yaşam boyu öğrenmeyi kullanıcı hizmetlerinin bir parçası haline getirir.	9	69,23
Yeni bilgi arayışı içinde olur.	9	69,23
Takım çalışmasına önem verir.	9	69,23
Başkalarıyla etkili etkileşim kurabilir.	8	61,54
Özgüveni yerindedir.	8	61,54
Mesleki İngilizceyi iyi derecede kullanır.	7	53,85
Daha doğru ve kesintisiz iletişim için mesleki terminolojiye hâkimdir.	7	53,85
Yeni bilgileri gündelik iş süreçlerinde kullanır.	7	53,85
Bireysel çalışabilme becerisine sahiptir.	7	53,85

Üzerinde uzlaşılan bir diğer madde de bilgi profesyonellerinden kullanıcı hizmetleri bağlamında “Sunduğu hizmete değer katar.” maddesi olmuştur. Modern işletmeciliğin de konusu olan yapılan işe değer katmak kavramı çalışanların günlük iş süreçlerinde hizmetlerin daha kaliteli olmasına ve müşterilerin akıllarında kalıcı memnuniyet duygusu edinmelerine katkı sağlayacaktır. Bu yetkinliği bilgi merkezleri bağlamında değerlendirdiğimizde, bilgi profesyonelinin kullanıcının talep ettiği hizmetin ötesinde daha kapsamlı ve kaliteli hizmet sunma gayretiyle açıklanabilir. Uzmanların üzerinde uzlaştığı bir diğer madde de “Girişimci ruha sahiptir.” olmuştur. Problemlerden kaçmayan, çevreyle ilgili ve sosyal yönü güçlü olan kişileri niteleyen girişimci kavramı bilgi profesyonellerinin kütüphane hizmetlerinde daha etkin olabilmelerini sağlayacak önemli bir yetkinliktir. Ayrıca, bu yetkinliğin bilgi profesyonelinin hem günlük iş süreçlerinin daha kaliteli olması hem de meslekteki önemli projelerde yer alması hatta öncü olması gibi konularda istekli ve üretken olması gerektiğini vurguladığı söylenebilir.

Uzmanlar bilgi profesyonellerinin yaşam boyu öğrenme ve kişisel gelişimlerinin önemini vurguladığı “Yaşam boyu öğrenmeyi kullanıcı hizmetlerinin bir parçası haline getirir.”, “Yeni bilgi arayışı içinde olur.”, “Yeni bilgileri gündelik iş süreçlerinde kullanır.”, “Mesleki konularda değişime açıktır.”, “Gelişmeyi arzular ve gelişim için fikir üretir.”, “Bilgi okuryazarlığı becerisine sahiptir.” ve “Mesleki konularda eleştirel düşünebilme becerisine sahiptir.” maddelerinde uzlaşmıştır. Uzlaşılan bu maddeler bilgi profesyonellerinin mevcut yetkinliklerini devamlı geliştirme gayreti içinde olması gerekliliğini göstermesi açısından önemlidir. Elde edilen sonuçlar arasında dikkat çeken önemli bir nokta da uzmanların “Bireysel çalışabilme becerisine sahiptir.” ve “Takım çalışmasına önem verir.” maddelerinde uzlaşmış olmalarıdır. Uzmanlar bu maddeler ile bilgi profesyonellerinden kütüphanede bireysel çalışmalarda yeterli beceriye sahip olmasının yanında kurumda meslektaşlarıyla birlikte yapacak çalışmalara gereken önemi vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Geçmişten günümüze bilgi profesyonellerinin misyonu bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgiye erişimini sağlamak şeklinde değişmeden gelirken, bilgi profesyonellerinden istenen bilgi ve beceriler birçok unsurun etkisiyle değişmektedir (Lankes, 2016). İhtiyaç duyulan yeni yetkinliklerin tespiti alandaki ani değişimleri, sürekli gelişen bilgi teknolojilerini ve tüm bu unsurların etkisiyle iş süreçlerinde yaşanan değişiklikleri devamlı takip etmeyi gerektirir (Wise, Henninger

ve Kennan, 2011). Yetkinliklerle ilgili sınırların kesin ve net çizgilerle çizilememesi bu çalışmanın sonuçlarında da karşımıza çıkmıştır. Örneğin, uzmanların yaklaşık yarısı tarafından en yüksek puanla değerlendirilen yetkinliklerden “Mesleki İngilizceyi iyi derecede kullanır”, “Daha doğru ve kesintisiz iletişim için mesleki terminolojiye hâkimdir” ve “Yeni bilgileri gündelik iş süreçlerinde kullanır.” maddeleri profesyonel yetkinliklere daha yakın yorumlanmış olabilir. Bu nedenle bu yetkinliklerin uzmanların yaklaşık yarısı tarafından ön planda ele alınmaması doğal karşılanabilir.

Elde edilen bulgular, literatürde kişisel yetkinliklerin her geçen gün daha önemli hale geldiğini belirten bazı araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Garrod, 1998; Orme, 2008; Hamada ve Stavride, 2014). Araştırma sonuçlarına göre uzmanların, kütüphanede çalışan bilgi profesyonellerinin özellikle mesleki ahlak ve değerleri ön plana çıkaran yetkinliklerini önemsedikleri görülmektedir. Bunun yanında bilgi profesyonellerinin iletişimle ilgili yetkinliklerinin önemli olduğu belirtilmiştir. Uzmanlar bu doğrultuda bilgi profesyonelleriyle kullanıcı arasındaki bilgi sağlama sürecinde doğru iletişimin önemine dikkat çekmiştir.

Teşekkür

Devam etmekte olan doktora tezi çalışmasına ait sonuçların bir kısmının sunulduğu bu çalışmanın hazırlanmasında destek olan Tez Danışmanım Prof. Dr. Ahmet Oğuz İcimsoy’a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Abram, S. (2018). Librarianship: A continuously evolving profession. S. Hirsh (Ed.). *Information Services Today: An Introduction* (s. 26-39) içinde. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Adler, M. ve Ziglio, E. (1996). *Gazing into the oracle: the Delphi method and its application to social policy and public health*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Balcı, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Choquette, M.E. (2009). Building the body of cultural heritage literacy within LIS curricula: Challenges and opportunities in an evolving global knowledge economy. 75th IFLA General Conference and Assembly, Milan, Italy. Erişim adresi: <http://www.ifla.org/annual-conference/ifla75/index.htm>
- Delbecq, A.L., Van de Ven, A.H. ve Gustafson, D.H. (1975). *Group techniques for program planning: A guide to nominal group and Delphi processes*. Glenview, IL: Scott-Foreman and Co.
- Garrod, P. (1998). Skills for new information professionals (SKIP): An evaluation of the key findings. *Program*, 32(3), 241-263. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/EUM0000000006903>
- Goulding, A., Bromham, B., Hannabuss, S. ve Cramer, D. (1999). Supply and demand: the workforce needs of library and information services and personal qualities of new professionals. *Journal of Librarianship and Information Science*, 31(4), 212-223. doi:10.1177/096100069903100405
- Hamada, D. ve Stavridi, S. (2014). Required skills for children's and youth librarians in the digital age. *IFLA Journal*, 40(2), 102-109. doi:10.1177/0340035214529733
- Howard, K. (2015). *Educating cultural heritage information professionals for Australia's galleries, libraries, archives and museums: A grounded Delphi study*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://eprints.qut.edu.au/85088/>
- Kulbin, J. ve Virkus, S. (2015). Knowledge, Skills and Attitudes of Librarians in Developing Library Users' Information Literacy. S. Kurbanoglu, J. Boustany, S. Špiranec, E. Grassian, D. Mizrachi, ve L. Roy (Yay. haz.). *Information Literacy: Moving Toward Sustainability. ECIL 2015. Communications in Computer and Information Science* (s. 549-557) içinde. Tallinn, Estonia: Springer, Cham.
- Lankes, R.D. (2016). *The new librarianship field guide*. MA: MIT Press.
- Nworie, J. (2011). Using the Delphi technique in educational technology research. *TechTrends*, 55(5), 24. doi:10.1007/s11528-011-0524-6
- Orme, V. (2008). You will be ...: a study of job advertisements to determine employers' requirements for LIS professionals in the UK in 2007. *Library Review*, 57(8), 619-633. doi:<https://doi.org/10.1108/00242530810899595>
- Partridge, H.L. (2011). Librarian 2.0: it's all in the attitude! ACRL 2011 Konferansında sunulan bildiri, Philadelphia. Erişim adresi: <http://www.ala.org/acrl/conferences/confsandpreconfs/national/acrl2011papers>
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*, Newbury Park, CA: Sage
- Skulmoski, G. J., Hartman, F. T. ve Krahn, J. (2007). The Delphi method for graduate research. *Journal of Information Technology Education*, 6, 1-21.
- Şahin, A. E. (2001). Eğitim araştırmalarında Delphi tekniği ve kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 215-220.
- Wise, S., Henninger, M. ve Kennan, M. A. (2011). Changing trends in LIS job advertisements. *Australian Academic & Research Libraries*, 42(4), 268-295. doi:10.1080/00048623.2011.10722241

Eksiğiz: Onlar Bizsiz, Biz Onlarsız

Meltem Özkan

Hacettepe Üniversitesi, meltemozkanhnt@gmail.com

Öz: Bu çalışmada okul kütüphanecisinin önemine ve var olan okul kütüphanelerindeki kütüphaneci yoksunluğuna değinilmiştir. BBY 267 Okul Kütüphaneleri dersi kapsamında gerçekleştirilen okul kütüphanesi inceleme ödevi sonucunda eğitimi gerçekleştirmede en önemli yardımcılarından biri olan kütüphanelerde eğitimi gerçekleştirecek nitelikli bir kütüphanecinin bulunmadığı gözlenmiştir. Okul kütüphanecisi olmadan bir okul kütüphanesi kurulabilir, ancak var olamaz (Durukan, 2015a, s. 47). Herhangi bir görevlisi olmayan sahipsiz kütüphanelerin olduğu gibi, kapısı kilitli duran kütüphaneler de bulunmaktadır. Hiç şüphesiz sayıları az olsa da BBY lisans mezunu kütüphanecisi olan okul kütüphaneleri de vardır. Öncelikli amaç okul kütüphanesini nitelikli kütüphaneciyle bir araya getirmek olmalıdır. Çalışmada binlerce kitabın bir arada bulunduğu kütüphane algısının yer edindiği öğrencilere kütüphanenin kitaplardan öte işlevlerinin anlatılması ve uygulanması ancak ve ancak BBY lisans mezunu "kütüphaneci"ler ile mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Okul Kütüphanesi, Okul Kütüphanecisi, Eğitim

Giriş

Eğitim ailede başlar, okulda yeşerir ve hayat boyu devam eder. İnsanın yaşamını idame ettirmesi için gereklidir ve bireyin olmanın gereksinimidir eğitim. Bireyin topluma kazandırıldığı ve bireyin hayatında önemli yer tutan okul eğitimi, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan müfredat çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Okulların kendi programlarıyla da zenginleştirilmektedir. 12 yıllık temel eğitime destek olan, okulların kolonu niteliğindeki okul kütüphaneleri en önemli zenginliğimizdir. Çünkü kütüphaneler, bilgiye erişim becerilerinin kazandırılmasında yaşamsal öneme sahiptir (Yılmaz, 2015, s. 264). Okullar uygulanan programlarda kütüphaneyi göz ardı ediyorlarsa sistem eksik çarkla döngü halinde demektir. O eksikliği yok saymak ise büyük fakirliktir.

Eğitimde yeniliğe gidilmesine sebep olan 21. yüzyıl kavramından sıkça bahsedilmektedir. "Eğitimdeki gelişmeler, çocukların ve gençlerin özellikleri, teknoloji kullanımı ve yaşam boyu öğrenme isteği yeni dünya düzeninin temeli olan bilgiyle bütünleşen toplumların oluşmasına büyük katkılar sağlamaktadır" (Önal, 2015, s. 234). Çocukların ve gençlerin 21. yüzyıl özellikleriyle sağlıklı bir bilgiye erişim sürecini yürütmesini sağlayacak olan okul kütüphaneleridir. Çünkü okul kütüphaneleri gençleri bilgiyle buluşturma ve eğitimle bütünleşme üzerinde yoğunlaşmaktadır (Önal ve Alaca, 2019, s. 127). Bu durumu en iyi özetleyen IFLA okul kütüphanesi tanımını şu şekilde yapmaktadır: "Okul kütüphanesi öğrencilerin bilgiden düşünceye olan yolculuklarında kişisel, sosyal ve kültürel gelişimlerinde ana unsurlar olan okumanın, sorgulanmanın, araştırmanın, düşünmenin, hayal kurmanın ve yaratıcılığın olgunlaştığı fiziksel ve sanal mekândır" (IFLA, 2015, s. 15). Bu mekânlar ülkemizde okul sayılarıyla orantısız olup gerekli ve gereken önemi görememektedir. Okul sayısı kadar okul kütüphanesinin ve o kütüphanelerde de en az bir kütüphanecinin olması beklenir.

Okul Kütüphanesi ve Okul Kütüphanecisi

21. yy. Öğrenenleri İçin Okul Kütüphanelerinde Bilgi Okuryazarlığı İlke ve Standartları'nda "Okuma dünyaya açılan penceredir." ("Bilgi Okuryazarlığı", 2019) standardı vardır. "Oku"mak, insanı hayallerinin ötesine taşımının, insana zamanda yolculuk yaptırmanın, akli geliştirme ve insana kendisini buldurmanın en iyi yollarındandır. Önder ve lider insanların vazgeçilmez eylemlerindedir. Böyle bir eylemin gerçekleştirildiği şüphesiz en iyi yer kütüphanelerdir. Özellikle okul kütüphaneleridir. Öğrencilerin sınıf dışında kitaplarla tanıştığı okul kütüphanesi onlar için vazgeçilmez alanlar olmasına rağmen bu vazgeçilmezliğe sahip olamayan öğrenciler de bulunmaktadır. MEB'in, okul kütüphaneleri konusuna yasal mevzuatın öngördüğü şekilde önem vermesi gerekmektedir (Damar, 2013). Aksi halde öğrencilerin kütüphane algısı binlerce kitapların bir arada bulunduğu mekândan öteye gidemeyecektir. O bir arada bulunan binlerce kitabın ne işe yaradıklarını birilerinin öğrencilere anlatması gerekmektedir. Ayrıca söz konusu o mekânın daha nice işlevleri olduğunu da vurgulamak önemlidir. Milliyet Gazetesi'nde (1984) yayınlanan "Kütüphanecilik ve Sorunları" adlı yazıda Jale Baysal'ın sözleri de bu durumun temellerini açıklar niteliktedir. Baysal, kütüphaneciliğin yaptığı iş konusunda toplumda doğru ve yerleşik bir fikrin olmadığını belirtmiştir. Bu fikri en iyi ve en güzel şekilde işinin uzmanı "kütüphaneci" gün yüzüne çıkarabilir.

Var olan kimi okul kütüphanelerin emanet edildiği kişiler BBY bölümü mezunu olmayan, lise mezunu olup KPSS ile atanan kişilerdir. Okul kütüphanesinin programı tıpkı sınıf öğretmenleri gibi alanında uzman kütüphaneci yönetiminde uygulanır (IFLA, 2015, s. 24). Herhangi bir görevlisi olmayan sahipsiz okul kütüphanelerinin olduğu

gibi kapısı kilitli duran kütüphaneler de bulunmaktadır. BBY lisans mezunu bir kütüphaneciye sahip olan okul kütüphanelerinin olması da umut vericidir.

Yöntem

Çalışma, BBY 267 Okul Kütüphaneleri dersi için gerçekleştirilen okul kütüphanesi inceleme ödevinin çıktılarını dayanmaktadır.¹ Çalışmanın amacı çerçevesinde, ödev kapsamında belirlenen okul kütüphaneleri incelenerek, bir okul kütüphanecisiyle kısa bir röportaj gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, okul kütüphanelerine yönelik var olan sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri bulmak hedeflenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın kaynağı olan ödev için beş okul kütüphanesi incelenmiştir. İncelenen okulların farklı türde olmasına dikkat edilmiştir. Ödev sürecinde incelenen okulların kütüphane görevlilerindeki eğitim durumu çeşitliliği dikkat çeken nokta olup, kütüphane görevlisinin esas olması gereken (BBY lisans mezunu) bir kütüphanecisi olmadığı görülmüştür. Kütüphanesi incelenen okulların isimleri aşağıda verilmektedir:

- Tevfik İleri Anadolu İmam Hatip Lisesi,
- Mitat Enç Görme Engelliler Ortaokulu,
- Pınar Koleji Erkek Lisesi,
- Beytepe İlkokulu,
- Beytepe Ortaokulu.

Tevfik İleri A.İ.H.L. Kütüphanesi z-kütüphane yapısında olup BBY lisans mezunu bir kütüphaneciye sahiptir. Mesleki anlamda yeterli düzeye sahip bir görevlinin olması kütüphane işlevlerinin yerine getirilmesinde yeterli bir sebeptir. Kütüphaneyi aktif olarak 605 tane öğrenci kullanmaktadır. Kütüphaneden toplamda 2545 öğrenci, 191 de öğretmen yararlanmaktadır. Kütüphanede standart kataloglama ve sınıflama sistemi kullanılmaktadır. Öğrencilerin kütüphaneye gelme amaçlarındaki öncelik ders çalışmaktır. Ders çalışma dışında kitap okumak, araştırma yapmak ve boş zamanlarını değerlendirmek için de satranç oynamak öğrencilerin kütüphaneye gelme amaçları arasında bulunmaktadır. Kütüphane, okuldan yeterli desteği görmekte olup, kütüphanede çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

Mitat Enç Görme Engelliler Ortaokulu Kütüphanesinde ise dört görevli bulunmaktadır. Görevlilerden ikisi lisans mezunu (özel eğitim, arkeoloji), ikisi de lise mezunudur. Kütüphanede sadece kitap ödünç alıp verme hizmeti sunulmaktadır. Kütüphaneden yararlanan kullanıcı sayısı 3-4'tür. Kitaplar, türlerine göre sınıf düzeyinde raflara yerleştirilmektedir. Öğrenciler için kütüphanede herhangi bir etkinlik düzenlenmemektedir.

Tablo 1. İncelenen okulların kütüphane bilgileri

Okul Adı	Kullanıcı Sayısı	Koleksiyon Sayısı	Kütüphane Görevli Sayısı
Tevfik İleri Anadolu İmam Hatip Lisesi	2736	23.987	1
Mitat Enç Görme Engelliler Ortaokulu	4	1180	4
Pınar Koleji Erkek Lisesi	-	-	-
Beytepe İlkokulu	672	-	1
Beytepe Ortaokulu	900	5708	2

Pınar Eğitim Kurumları'nın ilkokul ve ortaokul binasında kütüphane kilitli durumdadır. Öğretmenlerin işi olursa kütüphane açılıp geri kilitlenmektedir. Erkek binasında ise binanın katlarında koridor sonlarında oluşturulmuş kütüphane adında küçük mekânlar bulunmaktadır. Okul kapsamlı bir kütüphaneye sahip değildir. Okulun bir kütüphanecisi olmadığı için röportaj okulun müdürü ile gerçekleştirilmiştir. Okul müdürünün aktardığı bilgilere göre; öğrencilere okula kayıt esnasında kitap okuma uygulaması da anlatılıp buna uyup uymayacağı beyanı doğrultusunda öğrencinin kaydı gerçekleştirilmektedir. Öğrencilerin dönem boyunca okuyacağı kitaplar bir kurulla belirlenmektedir. O kitaplardan bir sınıf sayısı kadar temin edilmektedir. Kitaplar öğrencilere dağıtılmaktadır. Bir hafta boyunca bir sınıftaki tüm öğrenciler aynı kitabı okumaktadır. Bu kitapların takibi ise edebiyat öğretmenlerinde bulunan bir çizelge yardımıyla tutulmaktadır. Çizelgeye göre kitabı bir hafta süre sonunda teslim etmeyen ya da

¹ Ödev iki kişilik bir çalışmayla yapılmıştır. Ödevin çıktılarıyla hazırlanan bildiri tek kişi tarafından hazırlanmıştır.

kaybeden öğrenci aynı kitaptan iki adet alıp okula bağıştta bulunmaktadır. Her ay bir yazar söyleşisi gerçekleştirilmektedir. Okul müdürünün kitap okumaya gerçekten çok önem verdiklerini ifade etmesine rağmen okulda koleksiyonu geniş ve kapsamlı herhangi bir kütüphane bulunmamaktadır.

Beytepe İlkokulu Kütüphanesi ilk görünümüyle kitap-kafe yapısını andırmaktadır. Koleksiyon sayısına yönelik net bilgi almamıştır. Kitaplar standart kataloglama ve sınıflama sistemlerine göre değil, sayfa sayısı ve sınıfsal düzeye göre raflara yerleştirilmiştir. Kütüphane görevlisi lise mezunu olup, KPSS ile atanmıştır. Bir kütüphaneci kütüphanede ne yapar, neleri nasıl yapar? sorularına çok hâkim olmasa da öğrenmeye meraklı olduğunu dile getirmiştir görevli. Öğrencilerin okuma alışkanlığını artıracak planlarının olduğunu söylese de, söz konusu kütüphaneye mesleki anlamda yeterliliği olan bir kütüphaneci atanmalıdır.

Beytepe Ortaokulu Kütüphanesinde iki görevli bulunmaktadır. Görevlilerden biri işletme mezunu iken diğeri henüz BBY 3. sınıf öğrencisidir. Görüşme öğrenci olan görevli ile gerçekleştirilmiştir. Kütüphane ileriki dönemlerde z-kütüphane yapısına geçeceği için kütüphane görevlisi kütüphanede yapmak istediği etkinlikleri yapamadığını, yapmak istediği zaman ise okul yönetimi tarafından kısıtlandığını dile getirmiştir. Kütüphaneye kayıtlı 558 kullanıcı bulunmaktadır, kütüphaneden 900 öğrenci yararlanmaktadır. Kütüphanede standart kataloglama ve sınıflama sistemleri kullanılmaktadır. Kütüphanede çocuklar için bir etkinlik gerçekleştiril(e)memektedir.

Önal 1996 (s. 98) yılındaki yazısında kütüphanecilik mezunu öğrencilerin okul kütüphanelerinde çalışmasının henüz yaygınlaşmadığına değinmiştir. Beş okulun dördünde alan mezunu bir kütüphanecinin bulunmaması aradan geçen 24 senede bir şeylerin tam olarak değişmediğinin göstergesidir. Yapılan görüşmeler neticesinde, bir yerlerde eksik kalmış, çözülememiş sorunların üzerine yeni şeyler icra edilerek temel sorunun atlanılmış olduğu izlenimi edinilmiştir. Okulların kütüphaneye ve kütüphaneciye gereksinimi hissettirecek durumları sezememesi yeterince gücün bir araya gelip bu zeziyi görünür kılamamasından kaynaklanıyor olabileceği tahmin edilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bilgiyi elinde tutan güçlüdür. Önemli olan elde tutulanı kullanabilmektir. Tıpkı tek başına bir anlamı olmayan veriler örneğinde olduğu gibi... Güce değer katacak olan şey, bilgiyi kullanmayı öğrenmek ve öğretmektir. Zaman geçse de asla önemini yitirmeyen bilgi okuryazarlığı ise bilgiyi kullanmayı öğrenmenin başkahramanıdır. Bu okuryazarlığı bireylere kazandıracak mihenk taşıysa okul kütüphanecileridir. Yayınlanan bildirimlerde, manifestolarda ya da yönetmeliklerde bahsedilen “kütüphaneci / okul kütüphanecisi” tanım ve öneminin bir yerlere ulaşamadığı açıktır. Özellikle okullara ulaşamaması büyük kayıptır. Son güncellemesi 2001 yılında yapılan Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği'nin günümüz koşullarına uygun şekilde güncellenmemesi ve yasalaştırılmaması okulların kütüphaneye verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Çalışmada incelenen okul sayısı beş olsa da bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Öğrenciler en iyi ve en aziz dost olan kitaplardan uzak, onları bir araya getirecek güçlü bir kilit (kütüphane) ile gerçek bir anahtardan (kütüphaneci) yoksun eğitim hayatı yaşamaktalar. Çünkü yönetmeliklerin yasa kadar yaptırımı yoktur. BBY bölümü mezunlarının iş bulamama ve atanamamalarının belki de en önemli sebeplerinden bir tanesi okul kütüphaneleriyle ilgili bir yasanın olmamasıdır. Bir yasa olsaydı ve okullar bu yasaya uymak zorunda kalsaydı en azından MEB'in belli aralıklarla gerekli denetimleri sağlaması sonucu kütüphaneci eksikliği giderilebileceği değerlendirilmektedir. Böylelikle hem BBY bölümü mezunları açıkta kalmaz hem de öğrenciler yaşam boyu öğrenmenin gerekliliği olan bilgi okuryazarlığı becerisini kazanmış olurlar.

Bilgi ve Belge Yönetimi diploması veren Birleşik Devletler üniversitelerinde okul kütüphaneciliği uzmanlık alanı olarak değerlendirilmekte ve mezuniyet sonrası pedagojik formasyon şart koşulmaktadır (Durukan, 2015b, s. 110). Kütüphane öğretmenine ihtiyaç büyük oranda önem arz ederken, Türkiye'de henüz alanında uzman (BBY lisans mezunu) kişiler kütüphaneye yerleştirilememektedir (incelenen beş okul kütüphanesinin bir tanesinde BBY lisans mezunu kütüphaneci vardır). Öncelikli iş, kilidin gerçek anahtarı ile açılmasını sağlamaktır.

Temel sorunları halletmeden sağlam olmayan temel üzerine kat inşa etmemek gerekir ve hem ülkenin hem de BBY alanının en temel sorunu okullarda kütüphane noksanlığıdır. Bunun yanı sıra en önemli sorun kimi okul kütüphanelerinde (BBY lisans mezunu) bir kütüphanecinin bulunmamasıdır. Misyon ve vizyona sahip, bireysel ve mesleki özellikleri taşıyan, alanında diploma sahibi ve her anlamda yeterli bir kütüphanecisi olan kütüphanelere sahip okulların olması gerekir. Çünkü öğrenci kişisel zevklerine ve ilgi alanlarına göre kitap tercihinde bulunup okuma eylemini gerçekleştirebilmektedir. Ancak onlara kitabın ötesinde de insanları, canlıları, doğayı ve yaşamı okumasını öğretmek lazımdır. İşte bunu öğrenci yalnız başına gerçekleştirememektedir. Bir yardımcı ve yönlendirici gereklidir. Bu bağlamda kütüphaneci öğrenciyi anlayacak proaktif bir yönlendirici şeklinde nitelenebilir.

Sonuç olarak geleceğin güvencesi olarak nitelendirilen çocuklar ve gençler, eğitimi gerçekleştiren mekândan yoksun ve geleceğin bilgi profesyonelleri olarak biz de onlardan uzaktayız. Bizler onlarsız, onlar da bizsiz eksiziz.

Kaynakça

- Baysal, J. (1984, 25 Mart). Kütüphanecilik ve sorunları. *Milliyet*, s. 4. Erişim adresi: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1984/03/25>
- Bilgi Okuryazarlığı İlke ve Standartları Paylaşım Toplantısı. (17 Aralık, 2019). Erişim adresi: <https://www.bbyhaber.com/bby/2019/12/17/bilgi-okuryazarligi-ilke-ve-standartlari-paylasim-toplantisi-21-aralik-2019-istanbul>
- Damar, A. (2013, 29 Mart). Okul kütüphaneleri ne durumda? Erişim adresi: <http://www.egitimciyiz.com/okul-kutuphaneleri-ne-durumda.html/>
- Durukan, A. Y. (2015a). Neden kütüphane öğretmenine ihtiyacımız var? *Türk Kütüphaneciliği* 29(1), 46-49. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/download/2521/2525#page24>
- Durukan, A. Y. (2015b). Dijital dünyada okul kütüphaneciliği ve 21. yüzyıl becerileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(208), 106-120. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441343>
- IFLA. (2015). Erişim adresi: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines-tr.pdf>
- Önal, H. İ. (1996). Okul kütüphanesi personelinin eğitiminde kuram ve uygulama. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 87-100. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/619190>
- Önal, H. İ. (2015). Okul kütüphaneleriyle öğrencilerin 21.yüzyıla hazırlanması. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(208), 233-248. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36142/406097>
- Önal, H. İ. ve Alaca, E. (2019). Bilgi erişim sürecinde gençlere okul kütüphanesi hizmetlerinin sağlanması. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(19), 121-141. Erişim adresi: http://yayinlar.gsb.gov.tr/Public/Files/GAD_19.Sayi.pdf
- Yılmaz, B. (2015). Eğitimde okul kütüphaneleri: Türkiye’de durum. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(208), 259-286. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441351>

Halk Kütüphanelerinde Yarıyıl Tatilinde Yapılan Etkinliklerin Kütüphaneye Etkileri: Ankara İlçe Halk Kütüphaneleri

Ferhan Koraş, Aleyna Şen, Fatma Ekin Gül, Cemile Çankaya, Ziyet Doğan, Rüveyda Karaağaç, Emine Er, Melike Güner, Gizem Cobuloğlu, Beyza Gümüş, Serra Demiröz

Ankara Üniversitesi, ferhankoras@gmail.com, aleynasen1997@hotmail.com, gulekin0@gmail.com, cemilecankaya501@gmail.com, ziyetdogan17@gmail.com, ruveydakaraagacc@gmail.com, emineer680@gmail.com, melikeguner16@gmail.com, gcobul1906@gmail.com, beyzagmsl@icloud.com, serra-98@hotmail.com

Öz: Halk kütüphaneleri, bireylerin isteklerinin, gereksinimlerinin karşılandığı, onlarda merak duygusunu uyandırabilen, entelektüel bilgi seviyesini geliştiren mekânlardır. Yaş, cinsiyet, dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin hizmet veren bu kurumlar varlıklarını devam ettirebilmek, toplumla organik bağı kurabilmek ve toplumsal katkıda bulunabilmek için kendilerini, kullanıcıyı iyi tanımalı ve aktif kullanıcı sayısını arttırmalıdır. Bulunduğu coğrafyayı dikkate alarak toplumun her kesimine hitap eden etkinlikler, halk kütüphaneleri için olumlu sonuçlar doğurup; kütüphanelerin toplumsal kalkınma ve sosyal bütünleşmedeki rolünü ortaya koyabilir. Bu bağlamda ülkemiz halk kütüphaneleri durumlarını gözden geçirmeye başlamış, kullanıcıların ilgisini çeken ve onlar için uygun zamanlarda yenilikçi kütüphane hizmetleri sunmaya çalışmaktadır. Özellikle yarıyıl tatilinde çoğu halk kütüphanesinde çeşitli yenilikçi hizmetler sunulmaktadır. Bu çalışmanın amacı kütüphanelerde gerçekleştirilen etkinlikleri incelemek ve etkinliklerin kütüphaneye etkilerini görmektir. Bu kapsamda Ankara'daki ilçe halk kütüphanelerinde 2020 yılı eğitim dönemi yarıyıl tatilinde yapılan etkinliklerin kütüphaneye etkisi nitel araştırma yöntemine dayalı olarak kütüphane personeliyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmeye çalışılmış ve sonuçlara dayalı olarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Halk Kütüphaneleri, Etkinlikler, Yenilikçi Kütüphane Hizmetleri, Ankara

Giriş

Ersoy'a (1983, s. 1-2) göre halk kütüphaneleri; kadın- erkek, her yaşta, her seviyede ve her meslekten okuyucunun çeşitli konulardaki fikir ürünlerinden ücretsiz ve serbestçe yararlanmasını sağlayarak bölgesinin kültürel, sosyal ve teknik kalkınmasına yardımcı olan kurumlardır. Bilginin hızla ilerlediği bir çağda kütüphanelerin etkinliğini koruyabilmesi, kendini geliştirebilmesi ve potansiyel kullanıcılarını gerçeğe çevirebilmesi için sunulan hizmetlerin kalitesi büyük bir önem taşır ve onun hizmetlerini bu bağlamda geliştirmeyi sürdürmesi gerekir. Yeni teknolojilerin kullanıldığı, kullanıcı kitlelerinin değişim gösterdiği bu çağda kütüphaneler yenilikçi hizmetler sunarak var olabilir ya da toplumdaki yerini koruyabilir.

Halk kütüphaneleri açısından ele alındığında, yenilikçiliğin birden çok hedefi bulunmaktadır. Bu hedefler; yeni kullanıcılara erişmek, yeni hizmetler geliştirmek, hizmetlerin farklı yollarla sunulması için çözüm önerileri geliştirmek, kuruma işlevsellik kazandırmak, kurumsal sürekliliği sağlayabilmek, kurumlar arası etkileşimi artırarak bölgesel çerçevede kültürel kalkınmayı sağlamak olarak sınıflandırılmaktadır (Alaca, 2015, s. 44).

Herkese kapılarını açan halk kütüphaneleri, yaptıkları etkinliklerle bireylerde sıkıcı, sessiz, soğuk olan kütüphane algısını kırabilir. Çocuklar ebeveynleriyle kütüphaneye gelip yapılan yarıyıl etkinliklerine katılarak aslında kütüphanenin ne kadar gürlü (!) olduğunu görmektedirler.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Ankara'daki beş ilçe halk kütüphanesinde (Altındağ İlçe Halk Kütüphanesi, Cemil Meriç İlçe Halk Kütüphanesi, Gölbaşı Hasan Celal Güzel İlçe Halk Kütüphanesi, Ankara Or-An Sevgi Yılı Halk Kütüphanesi, Abdurrahman Öğultürk Halk Kütüphanesi) 2020 eğitim dönemi yarıyıl tatilinde yapılan etkinliklerin kütüphanelere etkilerini görmek amaçlanmıştır. Çalışmada veriler, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak altı kütüphane personeliyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Bu bağlamda Mart 2020'de ilgili kütüphanelere gidilerek kütüphane personeliyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yarıyıl tatilinde yapılan etkinlikleri saptamak amacıyla ilgili web sayfalarından etkinlikler incelenmiş ve veriler toplanmıştır.

Bulgular

Görüşmeler, ses kaydına alınarak deşifre edilmiştir. Ancak iki kütüphanede ses kaydına izin verilmediği için yanıtlar not alınmıştır. Kütüphaneciler, kendilerini kısaca tanıttıktan sonra kütüphanecilere/kütüphane personeline, kütüphanenin toplumdaki yeri hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Bu soru bağlamında üç katılımcının verdiği yanıt, kütüphanelerin yalnızca kitap okumak ve ders çalışmak için gidilen mekânlar olmaktan çıkıp sosyalleşme, kültürel etkinliklerde bulunma gibi üçüncü mekân olgusuna dönüştüğünü göstermektedir. İki katılımcı ise kütüphanelerin etüt merkezi olarak görüldüğünü söylemiştir. Katılımcılara, yarıyıl etkinliklerinin nasıl belirlendiği sorulduğunda iki katılımcı, Bakanlıktan gelen program üzerinde kullanıcı grubu ve mekân imkânları doğrultusunda düzenlemeler yaparak etkinlikleri belirlediğini söylerken, geri kalan üç katılımcı ise etkinliklerini kullanıcı talepleri, bütçe ve mekân doğrultusunda gerçekleştirdiklerini belirtmiştir.

Katılımcılara, 2020 yılı sömestr tatilinde gerçekleştirilen etkinliklerde kütüphane personelinin sayısı, etkinlik uygulamasında yeterliliği ve bu süreçte gönüllü katılımcının varlığına dair yöneltilen soruda dört katılımcı, personel sayısının gönüllü katılımcıyla birlikte etkinliklerin uygulanmasında yeterli olduğunu söylerken bir katılımcı ise mekân sıkıntısından dolayı gönüllü kabul etmediklerini ve personel sayısının yeterli olduğunu söylemiştir.

Etkinliklere katılım oranını ve katılım oranının en fazla hangi yaş grubundan olduğu sorulduğunda; üç katılımcı, katılım oranının yeterli ve iyi olduğunu, en fazla katılım sağlayan yaş grubunun ise okul öncesi ve ilkokul öğrencilerden oluştuğunu belirtmiştir. Bir katılımcı ise katılım düzeyinin yeterli ve iyi olduğunu; katılım oranı en fazla olan yaş grubunun belli olmadığını, değişiklik gösterdiğini söylemiştir. Bir diğer katılımcı ise yarıyıl etkinliklerine katılım oranının yeterli olduğunu ve etkinliklere gelen kişilerin/kullanıcıların ilgili olduğunu, etkinliklere en fazla katılım sağlayan kullanıcı grubunun ise ilkokul ve ortaokul öğrencileri olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılara, etkinliklerden sonra üye sayılarında ve kütüphane kullanımlarında (kaynak, mekân vb.) bir değişiklik olup olmadığı sorulduğunda ise iki katılımcı etkinlik kapsamında gelenlerin, kütüphaneye üye olduğunu ve artışın değişiklik gösterdiğini; bir katılımcı ise artış olduğunu ve küçük çaplı olarak kütüphane tanınırlığının arttığını belirtmiştir. Diğer bir katılımcı ise kullanıcı kitlesinde ve kaynak kullanımında olumlu bir artış sağlandığını; bu sebeple kaynak kullanımına yönelik eğitimler verdiklerini ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı ise bu konuya dair istatistiklere bakılması gerektiğini ve bu konu hakkında bilgi sahibi olmadığını vurgulamıştır.

Katılımcılara, etkinliklerin niceliği ve niteliği hakkında ne düşünüyorsunuz sorusu yöneltildiğinde ise üç katılımcı, kütüphanelerinde sunulan etkinlik niceliğinin yeterli olduğunu, kullanıcıların yapılan etkinliklerden memnun kaldığını, etkinliklerin dikkat çekici ve kullanıcılar üzerinde etkili olduğunu, kullanıcıların bazı etkinliklerin daha sık yapılmasını istediklerini belirtmiştir. İki katılımcı ise bu soru hakkında görüş bildirmemiştir.

Sonuç

Toplanan veriler doğrultusunda, kütüphanede yapılan yarıyıl etkinliklerinin kütüphaneye olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Mekân, konum, materyal çeşitliliği, bütçe, etkinlik ve personel sayısı gibi etmenler etkinliklerin niteliğini belirler. Bu unsurlar göz önüne alınarak hazırlanacak olan bir etkinlik programı halk kütüphaneleri için büyük fayda sağlayacaktır. Bireylerin kütüphane bilincinin oluşmasında etkinlikler önemli bir role sahiptir. Etkinlikler yalnızca önemli günler ve haftalar ile sınırlı kalmayıp yaşam boyu öğrenmeyle bütünleştirilerek kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda onların ilgisini çekecek biçimde tasarlanarak sunulmalıdır.

Kaynakça

- Alaca, E. (2015). *Halk kütüphanelerinde yenilikçi hizmet geliştirme süreci: Bartın Ulus Kültür ve Sanatevi halk kütüphanesi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: <http://bbytezarsivi.hacettepe.edu.tr/jspui/handle/2062/636>
- Ersoy, O. (1983). Halk kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(1), 1-4. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2867/2800>

Popüler Dergilere Erişim için Bir Proje Önerisi

Sinem Âzâde

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, sinemazade@hotmail.com

Öz: Bilgi ve belge yöneticileri toplumun bilgi ihtiyacının sağlıklı bir şekilde karşılanması için rehberlik yapan kişiler olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamadan hareketle bilgi ve belge yöneticilerinin toplumun entelektüel gelişiminde önemli bir rolü üstlendiği görülmektedir. Dolayısıyla bilgi ve belge yöneticileri toplumların bilgi gereksinimlerini analiz ederek yeni çalışma alanları oluşturma ihtiyacı duyabilmektedir. Bu çalışmanın ana amacı; günümüzde erişime sunulan akademik dergilerin yanı sıra, popüler dergilerin kullanıcıya güncel olarak sunulmasını hedefleyen yeni bir kütüphane türü oluşturulmasını desteklemektir. Bu fikir ortaya konulurken Türkiye’de dergi ve dergiciliğe değinilmiş, var olan açık erişimli akademik dergilerden söz edilmiş, akademik dergiler popüler dergilerle erişim yönünden karşılaştırılmış, anket çalışması yapılarak bulgulara yer verilmiş, son olarak da, okuma kültürü ve kataloglama standartları göz önünde bulundurulurken gerçekleştirilmek istenilen proje değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Popüler Dergiler, Popüler Dergi Kütüphanesi, Popüler Dergi Arşivleri, Akademik Dergiler

Giriş

İnsanın tür olarak var olduğu bilincine ulaşmasından bugüne kadar birçok şey değişmiş ve gelişmiştir. Şüphesiz bu gelişim nesilden nesile aktarılan bilgi aracılığı ile yazılı kültürün bir ürünü olarak devam etmektedir. Teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte bilgiye erişim genellikle Internet destekli araçlar ile sağlanmaktadır. Böylece bilgi insanlar için istedikleri an, istedikleri yerden karşılanması talep edilen bir ihtiyaç haline almıştır. Ancak Internet ortamında üretilen her bilginin güvenilir olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Internet ortamında üretilen bilginin güvenilirliğini sarsan en önemli faktör, konu hakkında değerlendirme yapabilecek yeterliliğe sahip olmasa bile kimlik belirtmeksizin hemen herkesin çeşitli iddialarda bulunabilmesidir. Bu durum değerlendirmeye alındığında kullanılan bilgi kaynakları ve bilgi erişim yöntemleri son derece önem kazanmaktadır. Hem basılı ve hem de elektronik dergiler başvurulabilecek önemli bilgi kaynakları arasındadır.

Türkiye’de Dergiler ve Dergicilik

Batıda 17. yüzyılda ortaya çıkan dergicilik ülkemize 19. yüzyılda gelmiştir. Yayınlanan ilk dergilerin bilimsel nitelikte olduğu bilinmektedir. Zamanla içerik olarak çeşitlenen dergiler arasında günümüzde de olduğu gibi popüler dergiler bulunmaktadır. Sadece 1880-1890 yılları arasında çıkan dergi sayısının elliye ulaştığı tespit edilmiştir (Yapar, 2011, s. 64-65). Bu sayı göz önünde bulundurulduğunda günümüze kadar Türkiye’de yayınlanmış dergiler için hatırı sayılır sayılara ulaşılması söz konusudur. Dönemlerine damga vurmuş, fikrî olarak yön vermiş isimlerin bu dergilerde yayın yapmış olmaları dikkat çekicidir. Edinilen bilgiler ışığında, dergilerin belirli dönemlerde ülkelerin sosyal gelişimlerine katkı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzde ise medya kanalları teknolojinin yaygınlaşmasıyla çeşitlilik kazanmış, bu ilgi ve etki farklı alanlara dağılmıştır. Yine de dergicilik varlığını yitirmemiş, farklı platformlarda da kendini göstermiştir. Örneğin basılı olarak yayınlanan dergilerin, gelişen teknolojiyle birlikte elektronik ortamda yayınlanmaya başlaması yeni bir dergi türü olarak elektronik dergilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Sağır ve Memiş, 2019, s. 125). Popüler ve akademik olmak üzere birçok dergi hâlâ basılı ve elektronik olmak üzere yayın yapmaktadır. Günümüzde açık erişim faaliyetleri birçok kurum tarafından da desteklenmektedir.

Açık Erişimli Akademik Dergiler

Güvenilir bilgi dediğimizde ilk olarak akıllara akademik bilgi gelmektedir. Akademik bilgi günümüzde birçok veri tabanı üzerinden hakemli dergiler aracılığı ile açık erişimli olarak sunulabilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar oldukça kapsamlıdır. Var olan birkaç veri tabanına baktığımızda bile açık erişimli dergi ve makale sayısının oldukça fazla olduğunu görebiliriz. Örneğin, Directory of Open Access Journals (DOAJ) veri tabanında yaptığımız tarama sonucu Tablo 1’de gösterilen verilere ulaşılmıştır.

DOAJ’da konularına göre ayrılmış listeye baktığımızda 151 tanesi Türkçe olmak üzere 4426 adet açık erişimli akademik dergi yer almaktadır (DOAJ, 2020). Yine Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı’nın oluşturduğu diğer bir listeye göre bülten ve arşivler ile birlikte sayısı 1000’i bulan açık erişimli Türkçe kaynak tespit edilmektedir. (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, 2020). Hatta farklı kaynaklardan bu sayıların üzerine eklenebilecek açık erişimli akademik dergiler de bulmak söz konusudur.

Tablo 1. DOAJ'da yer alan açık erişimli dergiler

Derginin Dâhil Olduğu Konu Başlığı	Türkçe	Yabancı
Tarım	9	200
Tarihe Yardımcı Bilimler	0	23
Bibliyografya, Kütüphane Bilimleri, Bilgi Kaynakları	1	151
Eğitim	28	539
Güzel Sanatlar	2	105
Genel Eserler	2	117
Coğrafya, Antropoloji, Rekreasyon	2	125
Genel Tarih ve Avrupa Tarihi	2	100
Amerika Tarihi	0	19
Dil ve Edebiyat	1	351
Hukuk	1	262
Tıp	39	746
Askeri Bilimler	0	39
Müzik	0	18
Deniz Bilimleri	1	11
Psikoloji, Felsefe, Din	13	136
Siyasal Bilimler	9	152
Bilim	8	331
Sosyal Bilimler	28	577
Teknoloji	5	273
Toplam	151	4275

Popüler (Akademik Olmayan) Dergilere Erişim

Popüler (akademik olmayan) dergiler için durum değerlendirmesi yapıldığında bu tür dergilerin akademik dergiler kadar kolay erişilebilir olmadığı aşikârdır. Kütüphanelerin çok az bir kısmı güncel popüler dergileri kullanıcıya sağlamaktadır. Kütüphanelerle yapılan görüşmeler sonucunda sağlanan sayılı dergilerin ise her ay düzenli olarak kullanıcıya ulaştığını söylemek doğru olmayacaktır. Oysa 19. yüzyıl Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar varlığını koruyan dergi kültürü, içinde bulunduğumuz çağın yol açtığı bilgi kirliliği göze alındığında çeşitli denetimlerden geçtiği için değerli bir yere sahiptir. Yapar'ın makalesinde yer alan Jean Maria Charon'un da belirttiği gibi dergilerin hem güncel olayları yorumlaması hem de gazeteler gibi günlük periyotlarla yayına hazırlanma mecburiyeti hissetmemesi içerik kalitesi bakımından birçok avantaj sağlamaktadır. (Yapar, 2012a, s. 26). Buna rağmen "ülkemizde dergi çeşitleri oldukça fazla olmasına karşın okunma oranları son derece düşüktür" (Yapar, 2012b, s. 65). Köklü yayın geçmişi olsa dahi birçok dergi yayın hayatını sonlandırmaktadır.

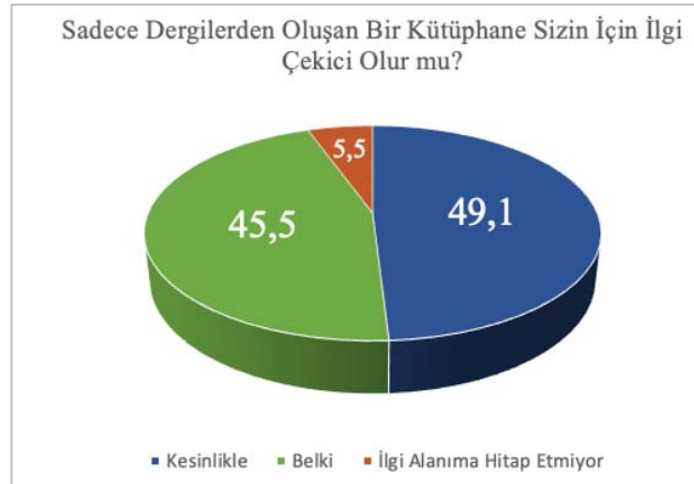
Bu durumun başlıca sebebine bakıldığında doğrudan ülkenin okuma istatistikleri ile ilgili olduğu sonucu çıkarılabilir. Fakat okuma alışkanlıklarının bir yönüyle kaynaklarla kurulan ilişkiye dayalı edinildiği de göz ardı edilmemelidir. Örneğin, çocuk kütüphanelerinin günden güne önem kazanması, bebek kütüphanesi fikrinin sıkça konuşulması bu ilişki bağının önemini ortaya koymaktadır. Bireylerin zihinsel gelişiminin başladığı ilk dönemden itibaren kütüphanelerle tanışması, doğru bilgi ile sağlam bir bağ kurma şansı elde edebilmeleri anlamına gelmektedir. Çocuk dergileri de bu açıdan bakıldığında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu gibi bağların kurulmasına katkı sağlayacak alanları hem yetişkinler hem de çocuklar için oluşturmak biz bilgi ve belge yöneticileri için oldukça önemlidir. Bu bağı kısıtlı imkânlarla rağmen kurmayı başarmış kişiler ise takip etmek istedikleri farklı dergilerin bir arada bulunmayışı, listede bulunan dergilerin her ay düzenli olarak kütüphanelere gelmeyişi gibi sorunlarla baş başa kalmaktadırlar. Birey dergileri tek tek satın almaya çalışıldığında ise farklı yayınlardan çok yönlü olarak okuma yapma isteği ekonomik yetersizlikle karşılaşmaktadır.

Popüler dergilerin geçmiş sayılarına erişmek isteyen dergi okuyucuları için bazı imkânlar bulunmaktadır. Fakat bununla ilgili projeler ya da kurumların kendi politikaları doğrultusunda erişime açtıkları arşivler de sınırlı sayıdadır. Dergiler için yürütülen projelerden biri olan İDP (İslamcı Dergiler Projesi) kataloglama niteliği açısından değerli bir çalışma olarak görülebilir. Bugüne kadar proje dâhilinde, 1908-1960 arası yayımlanmış 58 derginin 4.389 sayısı ve 1960-1980 arası yayımlanmış 45 derginin 3.622 sayısı kataloglanarak veri tabanına aktarılmıştır. Projenin devam etmekte olan 3. aşamasında 1980 sonrasında yayımlanan 500'ü aşkın derginin 20.000'den fazla sayısı kataloglanmaktadır (İslamcı Dergiler Projesi, 2020). Bu kataloglarda dergilerin içerisinde yer alan yazılar başlıklar halinde görülebilmekte; yazarlar, sayılar, dergilerin isimleri ile arama yapılabilen ve geçiş sağlanabilmektedir. Bazı dergilerin zaman içerisinde isim değişikliğine uğramış olması gibi ayrıntılar da Internet sitesinin arayüzünde

bulunmaktadır. Bu gibi projelerin tek bir çatı altında toplanması erişim açısından çeşitlilik ve kolaylık sağlayacaktır. Burada ilk olarak akla Derleme Kanunu kapsamında her türlü fikir ve sanat eserlerini toplayan Milli Kütüphane gelebilir. Ancak kendileriyle yapılan görüşmede Derleme Kanunu'na uygun hareket edilmediği ve dergi yayıncılarının kendi inisiyatiflerine göre çıkan sayıları kütüphaneye yolladıkları anlaşılmaktadır.

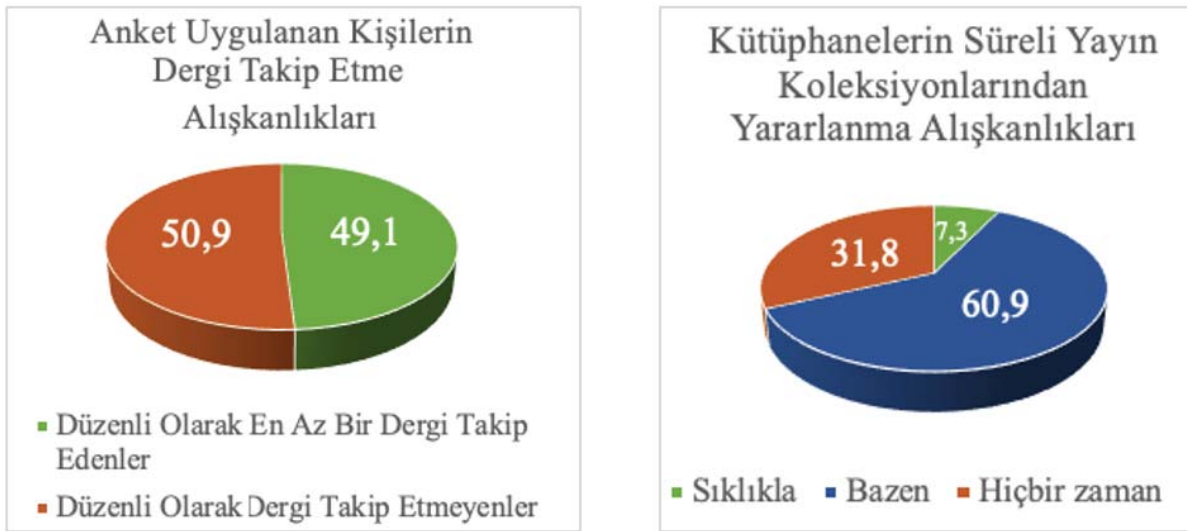
Anket Çalışması

Kullanıcıların dergi okuma alışkanlıklarının ve söz konusu olan dergi kütüphanesi fikrine yaklaşımlarının değerlendirilmesi amacıyla elektronik ortamda çeşitli yaş ve meslek gruplarından 110 kişiye anket yapılmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen veriler doğrultusunda sadece dergilerden oluşan bir kütüphanenin kullanıcıların ilgisini çekeceği anlaşılmaktadır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Sadece dergilerden oluşan bir kütüphaneye kullanıcıların bakışı

Şekil 2'de ise kullanıcıların yaklaşık yarısının düzenli şekilde dergi takip ettikleri ve süreli yayın koleksiyonlarından yararlandıkları bilgisi aktarılmaktadır.

Şekil 2. Kullanıcıların dergilerle olan ilişkisi

Kataloglama Standartlarının Oluşturulması

Gerçekleştirilmesi planlanan kütüphane, araştırmacılara güncel bilgiler sunmakla birlikte, süreli yayınların azımsanmayacak bir bölümünü oluşturan dergilerin kataloglanmasında belirli standartlara ulaşılmasını da mümkün kılacaktır. Süreli yayınların kataloglanmasında belirli standartlara ulaşılmasının gerekliliği literatürde konuyla ilgilenen kişiler tarafından dile getirilmiştir (Öztürk, 2017, s. 314-315). Gözlemlerimiz kütüphane kataloglarının birçoğunda aynı dergiye ait sayıların bağlantısının doğru kurulmadığı ve içindekiler bilgisinin bulunmadığı yönündedir. Değerlendirmeye alınan 100 kütüphanenin sadece 17'si içindekiler bilgilerine kataloglarında yer vermiştir. Kataloglamayı yapan kütüphanecilerin prensiplerine bağlı olarak bu durum da kendi içerisinde değişiklik

gösterebilmektedir. Hâlbuki dergilerin yayın alışkanlıklarına bakacak olursak bunun büyük bir kayıp olduğunu ifade edilebilir. Farklı farklı konulara aynı sayı içerisinde yer veren dergiler, araştırmacıların ilgi alanlarına tek bir yazıyla bile hitap edebilmektedir. Kullanıcılara pek fayda sağlayacağı tahmin edilmese de dergi kataloglarında bulunan içindekiler bilgisi araştırmalar açısından gereklidir. Örneğin, Dil ve Edebiyat dergisinin 91. sayısında arşivlerin muhafazası ile ilgili kaleme alınan bir yazıdan yola çıkılarak aynı sonuca ulaşılabilir. Bu bağlamda söz konusu dergi içerdiği yazı itibarıyla sadece edebiyatseverleri değil bilgi ve belge yöneticilerini ilgilendirebilecek konulara da değinmektedir. Bunun gibi yüzlerce hatta binlerce örnek türetilir. Zaten, sadece kişisel gözlemlerimizden yola çıkarak bilgi ve belgeyi yönetmek mesleki açıdan doğru bir yaklaşım teşkil etmeyecektir. Şahsi olarak mühim olduğunu ön görmediğimiz bir takım bilgiler kişi, zaman ve mekân algılarına göre hayati önem taşıyabilir. Bu sebeple bilgi ve belge yöneticileri elinden geldiğince materyalleri ayrıntılı olarak tanımlamalıdır. Bu sadece süreli yayınlar için değil mesleki hayatının her alanı için geçerlidir.

Sonuç

Okurların gündemdeki bir konuyu derinlemesine irdelemeleri açısından dergilere başvurdukları görülmektedir. (Yapar, 2012c, s. 53). Ülkemizde var olan kütüphane türlerine baktığımızda ise dergilere özel bir kütüphane türü bulunmadığını, dergilerin kütüphanelerin süreli yayın koleksiyonlarında yer aldığını söyleyebiliriz. Hâlbuki yayın niceliği ve niteliği göz önünde bulundurulduğunda dergi koleksiyonları için yeni bir kütüphane türü oluşturma fikri değerlendirmeye alınmalıdır. Sadece araştırmalara kaynaklık etmesi ve dergi okuma kültürüne etkisi bakımından değil, kataloglamada standartlara ulaşılması açısından da gereklidir. Belirli periyotlarla yayın yapan dergilerin bu çözüm önerisine yaklaşımları olumlu yönde olmuştur. Konuyla ilgili olarak yapılan saha araştırmalarında dergilerin belirli bir kurum güvencesi altında olmak şartıyla eski sayılarını anlaştıkları süre kapsamında ücretsiz olarak erişime açabilecekleri tespit edilmiştir. Daha çok gönüllülük ilkesiyle varlığını sürdüren bu dergiler zaman zaman okul, hapisane gibi çeşitli ihtiyaç alanlarına ücretsiz olarak güncel sayılarını dahi temin ettiklerini belirtmişlerdir. Oluşturulacak Dergi Kütüphanesi, koleksiyonunda yer alan dergileri anlaşma yaptığı süre kapsamında ücretsiz olarak kullanıcıya sunabileceği gibi Milli Kütüphaneye bağlı olmak suretiyle Derme Kanunu Kapsamına dâhil edilerek de hizmet verebilir. Böyle bir kütüphanenin varlığının birçok açıdan ülkemize yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı. (2020). Erişim adresi: <https://kutuphane.adu.edu.tr/default.asp?idx=313833>
- DOAJ. (2020)). Erişim adresi: <https://doaj.org/subjects>
- İslamcı Dergiler Projesi. (2020). Erişim adresi: <https://idp.org.tr>
- Öztürk, S. (2007). Türkiye Tıp ve Sağlık Bilimleri dergi rehberi. *Bilgi Dünyası*, 8(2), 314-325. Erişim adresi: <http://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/361/373>
- Sağır, A. ve Memiş Sağır, P. (2019). Bilginin dijitalleşmesi bağlamında akademik üretim mekanizmalarının dönüşümü: matbaadan dijital ortama dergi yayıncılığı. *Journal of Economy Culture and Society*, 59(1), 121-141. doi: 10.26650/JECS416318
- Yapar, A. (2011). Türkiye’de dergiciliğin tarihsel gelişimi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29, 63-78. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22860/244092>
- Yapar, A. (2012a). Dergicilik ve gazetecilik arasındaki ayrım. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 25-28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22867/244208>
- Yapar, A. (2012b). Türk dergiciliğinin sorunları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 10, 65-69. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22879/244593>
- Yapar, A. (2012c). Fransa’da dergicilik olgusu. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 11, 47-53. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22878/244559>

Elektronik Yayıncılık ve Açık Dergi Sistemi

İrem Sıla Akıllılar

Hacettepe Üniversitesi, iremakillilar@gmail.com

Öz: Gelişen teknoloji ile birlikte, klasik yayıncılık anlayışı da değişmiş, yerini elektronik yayıncılığa bırakmıştır. Elektronik yayıncılık, bilgi ve belgelerin elektronik ortamlar ve ağlar aracılığı ile oluşturulması, paylaşılması, dağıtılması ve arşivlenmesi ve söz konusu belgelere erişimin sağlanması anlamına gelmektedir. Elektronik yayıncılığa geçiş için sunulan önemli gerekçelerden birisi de basılı yayınların ve bilimsel dergilerin fiyatlarındaki artış olarak gösterilmektedir. Bu kavram ile birlikte, gerekli donanıma sahip olan herhangi bir bireyin yayıncı olması mümkün hale gelmiştir. Bu çalışmada ise, elektronik yayıncılık ile akademik yayın sürecinde kullanılan Açık Dergi Sistemi (Open Journal System) üzerinden akademik yayın süreçleri paylaşılmıştır. Bu bağlamda, öncelikle yayıncılığın ne olduğundan daha sonra yayıncılığın nasıl ve neden elektronik yayıncılığa evrildiğinden, elektronik yayıncılığın avantajlarından ve dezavantajlarından bahsedildikten sonra Açık Dergi Sisteminden verilen örnekler ile konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yayıncılık, Elektronik Yayıncılık, Açık Dergi Sistemi (OJS)

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile en fazla değişen iki sektör iletişim ve yayıncılık alanları olmuştur. Bu değişim ile birlikte basılı yayıncılık kavramı yerini elektronik yayıncılık ya da dijital yayıncılık kavramlarına bırakmıştır. Basılı yayıncılıkta süreç nasıl işliyorsa aslında elektronik yayıncılıkta da süreç o şekilde işlemektedir. Bu çalışmanın amacı elektronik yayıncılık kavramı ile birlikte açık dergi sistemlerinde yayıncılık işlemlerinin nasıl olduğunu açıklamaktır. Çalışma kapsamında ise elektronik yayıncılık kavramına ve elektronik yayıncılığın akademik yayın oluşturma sürecindeki rolünden (Açık Dergi Sistemi/OJS) bahsedilecektir. Bu bağlamda çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde yayıncılık ve elektronik yayıncılık hakkında bilgiler verilmekte, ikinci bölümde ise açık dergi sistemleri, açık dergi sisteminin kullanımı ve hakem değerlendirmesi açıklanmaktadır.

Çalışmanın veri toplama tekniği belgesel (doküman) kaynak tarama olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma verilerine dayanan bu raporda doküman analizleri sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda teknolojinin etkisini giderek artırdığı günümüzde, yayıncılık alanında da elektronik olarak gelişmelerin yaşandığı ve bunun basılı yayıncılığa göre daha avantajlı yanlarının olduğu görülmüştür. Yayıncılığın elektronik olarak yapılabilmesi ile birlikte, akademik makale yayıncılığı süreçlerinin ve dergi yönetim süreçlerinin de elektronik olarak yürütüldüğü Açık Dergi Sistemleri ortaya çıkmıştır.

Yayıncılık Kavramı

Elektronik yayıncılık kavramını anlamak için öncelikle yayıncılığın ne olduğuna ve kısaca yayıncılık tarihine bakılması gerekmektedir. Türk Dil Kurumu'na göre yayın, radyo ve televizyon aracılığı ile halka sunulan, duyurulan, iletilen eser, program, neşriyat TDK (2020) olarak geçmektedir. Yayıncılığın Türkiye'de ortaya çıkması ile Avrupa'da ortaya çıkması arasında bazı farklılıklar vardır. Yayıncılık Batıda ticaretin gelişmesi ve ekonomik ihtiyaçları gidermek maksadı ile ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da ise, dağıtım aşamasında olan devletin kendi kimliğini koruması için devlet desteği ile başladığı görülmektedir. (Altun, 1995, s. 17).

Yayımlar, kendi içinde çeşitli türlere ayrılmaktadır. Bu yayın türleri de içeriklerine göre değişiklik göstermektedir. Bu yayın türlerine ise dergi (bilimsel / magazin olarak ikiye ayrılmaktadır.), gazete, kitap, radyo ve haberler örnek olarak verilebilir.

Elektronik Yayıncılık Nedir?

Elektronik yayıncılık belgeleri elektronik ortamlar ve/ya da ağlar aracılığıyla erişilebilir hale getirmek olarak tanımlanmaktadır (Tonta, 2000). Elektronik yayıncılık teknolojinin gelişmesi, İnternet'in ortaya çıkması, akıllı telefonlar ve tabletler sayesinde daha hızlı ve daha erişilebilir bir hal almıştır. Elektronik yayıncılık aslında sadece yayıncıların uğraştığı bir alan değil, belli bir bilgi ve birikimi olan herkesin üzerinde bir şeyler yapabileceği bir alandır. Elektronik yayıncılığın hızlı ve erişilebilir olması basılı yayıncılıktan onu ayıran bir farkı olmuştur ve bu sayede daha fazla tercih edilmiştir.

Elektronik yayıncılığın tarihi geleneksel yayıncılıkla karşılaştırıldığında kısa zamanda hızlı ve önemli gelişmeler göstermiş olup tarihçesi, yayıncılığın geleneksel formları ile karşılaştırıldığında oldukça kısadır (Pettenati, 2001, s. 1). Elektronik yayıncılıkta ilk denemelerin elektronik postalar yolu ile başladığı ve bu sürecin elektronik dergiler ile devam

ettiğini söylemek mümkündür (Tarlan, 2005). Elektronik yayıncılık, beraberinde yeni teknolojiler geliştiren bir alan olmuştur. (Demiray ve Gürçan, 2005). Türkiye’de özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte elektronik yayıncılık hızla gelişmiş ve ilerlemiştir. Elektronik yayıncılıkla birlikte; yayıncılıkta erişimin çeşitliliği sağlanmıştır, mobilden, bilgisayardan veya tablet üzerinden zaman ve mekân sınırlaması olmadan erişmek mümkündür. Hızlı ve basit erişilebilirlik ile birlikte yayın süreci de kolaylaşmıştır böylelikle yayın üretimi artmıştır. Elektronik yayıncılık aynı zamanda, dijital yayıncılık, çevrimiçi yayıncılık, masaüstü yayıncılık gibi kavramlarla da ilişkilendirilmiştir. Elektronik yayıncılığın gelişiminde üç temel kırılma noktası olduğundan söz edilebilir. Bunlar, Internet’in yaygın kullanımı, bilgisayar teknolojilerinin artması ve akıllı telefon ve tabletlerin yaygınlaşması olarak gösterilmektedir.

Elektronik Yayıncılığın Avantajları

Bütün bunlardan yola çıkarak, neden elektronik yayıncılığı tercih etmeliyiz? sorusunun cevapları aşağıda maddeler halinde sunulmaktadır:

- Hızlı ve basit olması: Elektronik yayıncılık ile ağda bulunan katılımcılar arasında hızlı bir iletişim kurmak mümkündür. Örneğin, makaleler hazır olur olmaz web ortamına koyulabilir. Bir dergi sayısında yayınlanması için aylarca beklemek zorunda kalmaz. Kullanıcılar da doğrudan ve çok hızlı bir şekilde ihtiyaçları olan veri veya bilgiye erişebilmektedirler.
- İnteraktif/ Etkileşimli olması: Etkileşim denince akla kullanıcıların da dâhil olması yani bir başka deyişle web 2.0 özelliklerinin olması gelmektedir. Bu durumda ise makale veya derginin okuyucuları okudukları makale hakkında hızlı bir şekilde geri bildirim yapacakları için (e-postanın gönderilme kolaylığı ya da formların doldurulması web üzerinden daha kolay yapılmaktadır) geleneksel yayıncılığa göre daha hızlı değişiklik yapmak söz konusu olacaktır.
- Daha düşük değerlendirme maliyetleri: Elektronik ortamda yayınlanan materyalleri değerlendirmek ve üzerinde değişiklik yapmak (herhangi bir şey eklemek, çıkarmak veya güncellemek) fazla maliyetli bir işlem olarak görülmemektedir. Bir başka deyişle, elektronik yayıncılık geleneksel yayıncılıkla ilgili maliyet ve risklerin çoğunu ortadan kaldırmıştır.
- Erişilebilirlik: Erişilebilirlik denildiğinde zaman ve mekândan bağımsız olarak erişmek düşünülmelidir. Kütüphaneye kolayca erişemeyen bir kullanıcı için Internet üzerinden erişmek daha avantajlı bir hale gelmektedir.
- Zaman tasarrufu ve depolama: Elektronik yayıncılık depolama açısından çok büyük bir avantaj sağlamaktadır. Basılı kaynaklara göre elektronik ortamda daha fazla bilgi depolamak mümkündür. Ayrıca, elektronik yayıncılık ile birlikte bir kitabın yayına hazır hale gelme süresi geleneksel yayıncılığa göre daha hızlı gerçekleşmektedir.

Elektronik Yayıncılığın Dezavantajları

Elektronik yayıncılığın avantajları olduğu kadar dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar;

- Geçici durumlar: Söz konusu kaynağa veya yayına ulaşmak için web servisinin o an müsait olmaması, linklerin çalışmaması veya bakım durumunda olması örnek olarak verilebilir.
- Hırsızlık: Internet ortamında bu kadar fazla bilginin bulunması gizlilik ve bilgi hırsızlığı sorunlarına yol açmaktadır.
- Konfor: Bu madde daha çok X kuşağı (1965-1979 arası doğan nesil) için geçerli olabilir. X kuşağı içerisinde bulunan bireyler alışkanlıkları gereği bilgisayar, tablet veya mobil bir aygıt üzerinden yayınlara erişmeyi rahat bulmayıp limit olarak görebilirler.
- Teknik maliyet: Elektronik bir yayın üretmek veya o yayına erişmek için bilgisayar, yazılım ve hizmet maliyetleri de dezavantajlarından biri olarak gösterilebilir.

Elektronik Yayın Türleri ve Örnek Uygulamalar

Elektronik kitaplar bilgi kaynağı olarak kullanılabilmesi gibi roman türünde de olabilir. “Reader” adı verilen bir cihaz yardımı ile elektronik kitaplar okunmaktadır. Elektronik başvuru kaynakları ise ansiklopedi, sözlük, gömü ve biyografilerden oluşmaktadır. Ansiklopediler (Encyclopedia Britannica, erişim adresi: <https://www.britannica.com/>) Sözlük (Cambridge Dictionary, erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/tr/>) Gömü (Merriam-Webster Thesaurus, erişim adresi: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus>) ve biyografiler örnek olarak verilebilir. Elektronik tezler için YÖK Ulusal Tez Merkezi veya üniversite kütüphanelerinin sunduğu tez arşivleri, elektronik teknik raporlar için ABD Ulusal Teknik Bilgi Merkezi (erişim adresi: <https://www.ntis.gov/>), teknik gri yayınlar için Avrupa’da üretilen yaklaşık 750 bin gri yayına ait bibliyografik kayıtlar barındıran Avrupa Gri Yayınlar Sistemi (erişim adresi: <http://www.opengrey.eu/>), elektronik patent ve standartlar için Türk Patent ve Marka Kurumu ve Türk Standartları Enstitüsü örnek olarak verilebilir. Elektronik gazeteler için basılı olarak da faaliyetlerini sürdüren Milliyet, Sabah gibi gazeteler örneklendirilebilir. Elektronik radyo ve televizyonlar, ulusal ya da uluslararası televizyon ve radyo yayınına Internet üzerinden canlı olarak görüntüleme imkânı vardır (Tonta, 2002). Yukarıda verilen örneklere ek olarak,

elektronik dergiler, video paylaşım siteleri (YouTube, İzlesene) bloglar ve forumlar da örnek uygulamalar arasında girmektedir. Son verilen örneklerde daha çok akademik yayıncılıktan ziyade kişisel yayıncılık ön plana çıkmaktadır.

Açık Dergi Sistemi (ADS)

Açık dergi sistemleri, bilimsel dergilerin çevrimiçi olarak yönetilmesi ve yayınlanması için hazırlanan açık kaynak kodlu bir yazılımdır. Dergilerin yayına hazırlanması ile ilgili yazışma ve yönetim işlerine ayrılan zaman ve enerjinin azaltılarak editoryal süreçlerin yeterliğinin geliştirilmesi ve kayıtlarının daha iyi tutulmasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Akademik dergilerin yayınlanmasında görev alabilecek tüm kişileri ve bu kişilerin yetkilerini kapsayan sistem; makale kabul etme, inceleme, hakeme atama, sonuçları bildirme ve yayınlama gibi özellikleri ile ön plana çıkmaktadır (Sarigül, 2020).

Raporun bu kısmında ise Açık Dergi Sistemi olan OJS üzerinden bir içeriğin yayına ulaşma aşamalarına değinilecektir.

Sistem İçerisindeki Kullanıcı Rollerini

ADS, kullanıcılar arasında rol paylaşımı yapmak, iş akışlarını belirlemek ve süreci daha kolay yönetmek adına kapsamlı bir rol yönetim sistemi kullanmaktadır. Açık Dergi Sistemi içerisinde bulunan mevcut roller aşağıda verilmektedir.

- Site Yöneticisi: Sitenin genel kurulumu, sunucu ayarları, dil paketlerinin eklenmesi gibi rolleri vardır diğer rollerden farklı olarak sadece bir tane site yöneticisi atanabilmektedir.
- Dergi Yöneticisi: Dergi web sayfasını oluşturmak, kullanıcı hesaplarını oluşturmak ve sistem seçeneklerini düzenlemekten sorumludur. Dergi yöneticisi aynı zamanda editör, bölüm editörü, mizanpaj editörü, son okuyucu, yazar ve hakemleri de sisteme ekler.
- Okuyucu: Sistem içerisinde bulunan en basit roldür. Yapabildikleri oldukça sınırlıdır.
- Yazar: Makale metinlerini doğrudan derginin web sayfasından gönderebilirler. Genel olarak, makale teslim dosyası yükleyip, üst veri veya dizinleme için gerekli bilgileri vermeleri istenmektedir.
- Editör: Tüm hakem, inceleme ve düzeltme rolünü üstlenir. Dergi yöneticisi ile birlikte çalışarak süreci birlikte yönetirler.
- Bölüm Editörü: atandığı makale gönderilerinin hakem inceleme ve düzeltme süreçlerini yapar.
- Hakem (Reviewer): Hakem, bölüm editörü tarafından bir makaleyi incelemek için seçilen kişidir.
- Abonelik Yöneticisi: Derginin abonelik süreçlerinden ve abonelik tiplerinden sorumludur.
- Kopya Editörü (Copyeditor): Makalenin gramer açısından kusursuz olması için çabalar. Yazar ile birlikte çalışır, bazı dergilerde bu görevi editörler üstlenebilir.
- Mizanpaj / Sayfa Düzeni Editörü: makaleleri derginin elektronik yayın için seçtiği formata dönüştürerek kolay okunabilecek dizgi dosyaları haline getirir.
- Son Okuyucu: Yayınlanmak üzere hazırlanan materyallerin hepsini baştan sona okuyarak hatalara bakar ve değerlendirir (Willinsky ve diğerleri, 2010, s.25)

Editoryal ve Yayınlama Süreci

Açık Dergi Sisteminde yayın süreci şu şekilde ilerlemektedir. Öncelikle yazar, derginin web sitesine makale dosyasını yükler ve dizinlenmesi için bazı üst veri girişleri yapar. Gönderi kuyruğuna alınan makalenin editoryal sürecinin takibi için editör, bölüm editörünün atamasını yapar. Gönderi değerlendirme sürecine alınır, bu aşamada yazar editörün isteği üzerine süreci izleyebilir, dosyaları görebilir, revize edebilir ve yeniden gönderebilir.

Gönderinin değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken üç aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar; gönderi kontrolü, hakemlik yönetimi ve editoryal karara varmaktan oluşmaktadır. Bu sırada hakem, gönderinin değerlendirilmesi için makaleye bir hakem ataması yapar ve böylelikle değerlendirme süreci başlamış olur. Ardından gönderinin düzenlenmesi aşamasına gelinir. Bu aşamada yazarlar son kopyaları ve düzeltmen dizgilerini değerlendirmektedir. Yazarla birlikte mizanpajdan sorumlu olan kişi birlikte çalışarak dizgileri düzenler ve imla kontrolünü sağlar. Bu aşamada son kopya düzeltmeleri de yapılmaktadır ve böylece makale yayına hazırlanma aşamasına doğru gelmektedir. Ardından, sayı yönetimi bölümü gelmektedir. Burada derginin yayınlanacak olan sayısı oluşturulur ve yayınlanacak olan gönderilere karar verilir, derginin içindekiler sayfası oluşturulur. Eğer gönderi son kontrollerden geçmişse, editoryal ya da sayfa düzeni açısından herhangi bir kusuru bulunmuyorsa artık son aşama olan yayın aşaması ile birlikte derginin güncel sayısında yer alabilir. Yayılandıktan sonra Google gibi arama motorları tarafından dizinlenerek derginin arşivlenme süreci de tamamlanmış olur (Sarigül, 2020).

Sonuç ve Değerlendirme

Elektronik yayıncılığa genel olarak bakıldığında iki yaklaşım görmek mümkündür. İlki, bilgi toplumu çağında ve teknoloji çağında bulunduğumuz şu dönemlerde aslında herkesin birer potansiyel yayıncı olmasıdır. Web 2.0 ve sosyal medya platformları ile başlayan bu süreçte Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal medya araçlarını kullanarak kişisel yayıncılık yapılmaktadır. İkincisi ise biraz daha bilimsel ve akademik bir sonuca dayanan akademik e-dergilerde yayınların yapılmasıdır. Raporun son kısımlarında özellikle açık dergi sistemleri üzerinden makalelerin yayın süreçlerinin nasıl olduğu anlatılmıştır. Buradan yola çıkarak, basılı yayıncılık ile hemen hemen aynı süreçlerin izlendiğini fakat sürecin zaman açısından açık dergi sistemlerinde daha hızlı ilerlediği ve aynı zamanda iletişimin de elektronik yayıncılık vasıtasıyla daha hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Elektronik yayın türleri ile bilimsel bir makale yazan bir akademisyen bu makaleyi elektronik bir dergide yayınlayarak hedef kitlesini evrensel hale getirebilmektedir. Gelecekte ise bu platformları kullanan kişi sayısının artması beklenmektedir. Şu an basılı gazetelere olan ilgi ne kadar azaldıysa aynı durum gelecekte basılı kitapların da başına gelebilir.

Elektronik yayıncılık ile bilgi merkezleri arasında bir bağ kurmak gerekirse, kütüphanelerde basılı materyal sayısının giderek artması yer sıkıntısını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda kütüphaneler koleksiyonlarının çoğunu elektronik olarak sağlamak durumundadır. Bununla birlikte duvarsız kütüphane ya da dijital kütüphane kavramının ortaya çıkması, kullanılmaya başlaması ve kütüphane koleksiyonlarının tamamının elektronik kaynaklardan oluştuğunu görmek artık hayalî bir yaklaşım olmayacaktır.

Kaynakça

Altun, A. (1995). *Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.

Demiray, U. ve Gürcan, H.İ. (2005) Yayın etiği bağlamında elektronik yayınlarda karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Selçuk İletişim*, 4, 1. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177988>

Pettenati, C. (2001) Electronic publishing at the end of 2001, *World Scientific*, 4, 1-9.

Sarıgül, K. (2020, 10 Şubat) Açık dergi sistemi ve yayıncılık süreci. Erişim adresi: <http://www.kerimsarigul.com/a%C3%A7%C4%B1k-kaynak-kod/a%C3%A7%C4%B1k-dergi-sistemi-open-journal-systems-ojs>

Tarlan, M. (2005) *Türkiye'de akademik tıp kütüphanelerinde kullanılan elektronik kaynakların analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177988>

TDK. (2020). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük* içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Tonta, Y. (2000). Elektronik yayıncılıkta son gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 1, 89-132. Erişim Adresi: <http://eprints.rclis.org/9451/>

Tonta, Y. (2002). *Elektronik yayıncılık ve bilgi kaynakları*. Yayımlanmamış ders notu, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/courses/fall2002/kut655/02-e-yayincilik-e-bilgi-kaynaklari.pdf>

Willinsky, J., Stranack, K., Smecher, A. ve MacGregor, J. (2010). Open journal systems: A complete guide to online publishing. Erişim adresi: https://cabim.ulakbim.gov.tr/wpcontent/uploads/sites/4/2015/09/acik_dergi_sistemleri_elektronik_yayincilik_rehberi5.pdf

Bilimsel İletişim Sürecinde Akademisyenler ve Kütüphanecilerin Yeri

Elif Cansu Boz

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, bozelifcansu@gmail.com

Esen Yiğit

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, esenygt1@gmail.com

Öz: Araştırmacıların bilimsel bilgi üretme sürecinde ihtiyaç duydukları kaynaklara hızlı ve kolay erişiminin yanı sıra, araştırmacının etik kurallara uymasında yol gösterici olması gereken kütüphanecinin rolü büyük önem taşımaktadır. Bilimsel iletişim sürecindeki aktörler bir orkestraya benzetilirse bu aktörlerin birbirleri ile uyumu, ortaya çıkarılacak eserin niteliği ile doğru orantılı olacaktır. Bilimsel iletişim sürecinde yer alan bu aktörlerin, karşılıklı görev ve sorumlulukları, birbirlerinden beklentileri, karşılaştıkları sorunların neler olduğu, tarafların uygun ortamlarda bir araya gelebilmesi ve bilimsel iletişim sürecindeki aktörler arasında yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması için öncelikli hususlardır.

Çalışmanın amacı; akademisyenlere yönlendiren sorularla, bilimsel iletişim sürecinin akademisyenler tarafından nasıl algılandığını ortaya koyarak, akademisyenlerin bu süreçteki yerlerinin ve sürece katkılarının neler olduğunu değerlendirmesini yapmak ve kütüphaneciler için bilimsel iletişim sürecinde akademisyenlere verilmesi gereken desteğin yol haritasının çıkarılmasına katkıda bulunmaktadır. Araştırmamızda anket tekniği ile elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bilimsel İletişim, Kütüphane, Bilimsel İletişim ve Kütüphaneci

Giriş

“Bilimsel iletişim; öğrenme, öğretme, araştırma ve yaratıcı ifade içeren çabaların, ürünlerin sonuçlarını daha geniş bir akademik topluluğa resmî (yazılı ve dijital formatta) veya gayri resmî olarak (sunum, poster, blog yazıları, vd.) yayma sürecidir” (Johnson, 2014, s. 400). “Bilimsel araştırmalar bilinmezi bilinir kılmak, sorunlara çözüm üretmek, sosyal ve kültürel unsurları tanımlayıp açıklamak için yapılır. Sonuçlarının toplum yararına kullanımı ve çalışmaların devamlılığı esastır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının duyurulması gerekir” (Uçak ve Birinci, 2008, s. 188). Diğer bir ifadeyle kamuyla paylaşılması gerekir.

Bilgi çağında katlanarak artan bilgiye, zaman ve mekân sınırlaması olmadan kolay ve hızlı şekilde ulaşabilmektedir. Bu durum olumlu sonuçlarının yanı sıra olumsuz sonuçlarıyla da kendini göstermeye başlamıştır. Örneğin, niteliksiz bilgilerin paylaşımında büyük bir artış olmuş ve bu da beraberinde bilgi kirliliğini getirmiştir. Bu niteliksiz bilgilerden kendimizi koruyabilmemiz, işe yarar, doğru ve nitelikli bilgiye ulaşabilmemiz için bilgiyi doğru kaynaklar içinde arayabilme, ulaşabilme, eleştirel yetiye sahip olabilme, bilginin üretiminde ve paylaşımında çeşitli etik kurallara uyabilme gibi gereklilikleri daha fazla ön plana çıkarmıştır. Hayatımızın her alanına yansıyan bu bilgi kirliliğinin, bilimsel iletişim sürecinde ortaya çıkmaması tabii olarak düşünülemez. Bilimsel bilgiyi diğer bilgilerden ayıran en önemli özellik güvenilirliğidir. Bu güvenilirlik; bilimsel bilginin doğru, güncel bilgi olmasının yanında etik kurallara uygun olarak bilimsel esaslar üzerine inşa edilmesi sayesinde mümkün olabilmektedir.

Bilimsel iletişim sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için bu sürecin başlangıcı olan bilimsel bilgiyi üreten akademisyenlerin, araştırma faaliyetleri sırasındaki ihtiyaçlarının anlaşılması önem arz etmektedir. Çünkü bir akademisyenin en önemli görevlerinin başında bilimin ilerlemesi için yapacağı araştırmalar, deneyler ve gözlemler gelmektedir. Onların bu süreçte yaşadığı zorlukları en aza indirmek için sürece dâhil olan tüm tarafların üzerlerine düşen görevleri eksiksiz ve kusursuz olarak yerine getirmeleri gerekmektedir.

Bilimsel iletişim sürecine etki eden birçok etmen vardır. Örneğin, teknoloji ve iletişim alanlarında yaşanan yenilikler ve değişimler her alanı etkilediği gibi bilimsel iletişimi de etkilemiştir. Günümüzde bilgi, birçok farklı ortamda muhafaza edilmekte ve yönetilmektedir. Yine bilginin yayınlanma, erişim ve takibi gibi konularda da birtakım değişiklikler olmuştur. Akademisyenler tarafından üretilen bilgi günümüzde yalnızca basılı ortamlarda değil elektronik ortamlarda da varlığını sürdürmektedir. Tüm bu saydığımız koşullara uyum sağlayabilmek bilimsel iletişim sürecinde yer alan akademisyenlere ve kütüphanecilere yeni görevler getirmektedir. Değişen yeni teknolojiye, taşıyıcı ortamlara ve iletişim tekniklerine uyum sağlayabilmek bunların başında gelmektedir.

Tüm araştırmacılar gibi akademisyenler de bilimsel araştırmaları sırasında gereksinim duydukları bilgi kaynaklarına hızlı ve sorunsuz şekilde ulaşmak isterler. Bu bilgi kaynaklarına erişim ve sağlama konularında zorluklarla karşılaşabilmektedirler. “Kaynak gösterme ya da atıf verme alışkanlığı, bilimsel iletişim süreci içerisinde gerçekleştirilen davranışların başında gelmektedir” (Yalçın, 2019, s. 228). Bilimsel eserlerin bir bölümünün dergilerde açık erişimli olarak yer alması, eserlerin yayımlandığı dergilerin daha çok araştırmacı tarafından okunmasını, daha çok atıf almasını sağlayabilmektedir. Ayrıca açık erişimli bilimsel yayımların etkilerinin belirlenmesi (atıf analizleri) alışmaları yapılabilir. (Ertürk, 2008, s. 20) Akademisyenler, araştırmalarını raporlarken kullandıkları referans yönetim programlarından atıf analizlerinin takibine kadar birçok farklı konuda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Akademisyenlerin yaptıkları çalışmalarla katkı sağladıkları ve bilimsel iletişim sürecinde karşılaştıkları bu sorunların çözümünde akla ilk gelen kişiler kütüphaneciler olmaktadır. Bu noktada kütüphaneciler sundukları hizmetleri, değişen şartlara ve ihtiyaçlara cevap verecek doğrultuda oluşturmalıdırlar. Bu durum kütüphaneciler ve akademisyenler arasında kurulacak iletişimin sağlıklı ve düzenli olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

“İnsanlığa fayda sağlayan buluşların bilgi ürünü olduğu ve bilgilerin hızlı değişimi bilinmesine rağmen, bilginin hâlâ uygulamaya etkin bir şekilde konulamadığı görülmektedir. Bilgi toplumunda bilgi, gerçek sermaye ve zenginlik yaratan başlıca kaynaktır. Bu toplumda, bilgi en önemli kaynak ve bilgi işçileri hâkim grup olacaktır” (Güçlü ve Sotirofski, 2006, s. 367). Bilginin retimi ve kullanımının önemi her geçen gün artmaktadır. Bilgiyi üreten kişiler kadar bilgi ve belge yöneticileri de bu hâkim grup arasında yer alabilmek için bilgi kaynaklarını en iyi şekilde ynetebilmeli ve kendilerini değişime uyarlayabilmelidirler.

Akademisyenlerin araştırmalarını yayına hazır hale getirebilmek için akıllarındaki sorulara doğru cevapları bulmalarına yardımcı olabilmek, kaynaklara erişimlerini sağlayabilmek, nitelikli bilgiye, kısa sürede ulaşmalarını sağlayabilmek kuşkusuz ki elzemdir. Bu ve benzeri hususlarda akademisyenlere yardımcı olmak, onlara akademik çalışmalarında teşvik edici bir destek niteliğindedir. Akademisyenlerin bilimsel iletişim sürecinde karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasıyla tüm insanlığa ml olacak bilimin ve kültürel ilerlemenin n açılacaktır.

Yöntem

Çalışmamıza destek sağlaması amacıyla hazırladığımız bilimsel iletişim sürecinde akademisyenlerin ve kütüphanecilerin ilişkisi/rolü başlıklı 16 sorudan oluşan anketimiz, 03/04/2020 ve 17/04/2020 tarihleri arasında İstanbül Medeniyet Üniversitesi, Marmara niversitesinde görev yapan 19 akademisyene uygulanmıştır.

Araştırmamızda, akademisyenlerin bilimsel iletişim sürecinde araştırmalarında ve yayın hazırlık süreçlerinde ihtiyaç duydukları kaynaklar, bu kaynaklara erişim ve temin, etik kurallar, açık erişim, yayın türleri ve bilimsel iletişim sürecinde yaşanan sorunlar gibi çeşitli başlıklarda hazırlanmış sorularla bilimsel iletişim süreci ve akademisyenlerin bu süreci nasıl yaşadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Bu başlık altında bilimsel iletişim sürecinde akademisyenlerin ve kütüphanecilerin rolünü değerlendirmek amacıyla uygulanan anketten elde edilen bulgular özetlenmekte ve anket uygulanan kitleye yönelik tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır. Akademisyenlerin %47’si 51-65 yaş aralığında, %32’si 41-50 yaş aralığında, %16’sı 31-40 yaş aralığında, %5’i ise 26-30 yaş aralığındadır. Akademisyenlerin %68’i erkek, %32’si kadındır. Akademisyenlerin %63’ profesör, %21’i doktor ğretim yesi, %5’i doçent, %6’sı ise ğretim görevlisi, %5’i ise araştırma görevlisidir. Akademisyenlerin %79’u 11 yıl ve üzeri, %21’i ise 6-10 yıl arasında mesleki deneye sahiptir. Akademisyenlerin %95’si tam zamanlı, %5’i yarı zamanlı olarak üniversitelerde çalışmaktadır.

Akademisyenlerin %47,4’ makale, %36,8’i kitap, %15,8’i ise birden fazla seçenek (kitap, makale, bildiri, sunum) ile bilimsel iletişim sürecinde yayın yaptıklarını belirtmişlerdir. Akademisyenlerin %79’u basılı, %21’i elektronik ortamda bilimsel çalışmalarını yayımlamaktadır. Akademisyenlerin tamamı, alternatif yayıncılık modellerinden biri olan açık erişimi desteklediklerini belirtmişlerdir. Akademisyenler, bilimsel iletişim sürecinde etik kurallara (telif hakkı, intihal, adil kullanım vd.) uyulduğunu düşünüyor musunuz? sorusuna %53 oranla evet, %47 oranla ise hayır cevabını vermişlerdir. Ayrıca bu soruya hayır cevabını veren akademisyenler karşılaştıkları etik sorunları aşağıda şu ifadelerle belirtmişlerdir:

- Bir kısmı evrimii kaynaklardan alıntı ve aktarma yapılmasının ve kaynak göstermenin bilinmemesi, bir kısmı da benzer şeyleri farklı cümlelerle söylenmesi
- Kısmen uyulduğunu, son zamanlarda bilhassa kimi akademik dergilerin ve bilimsel toplantıların kontrol mekanizmalarının titizlikle işletilip işletilmediği konusunda endişeliyim.
- Tezimi birebir alıp yüksek lisans tezi yapan da var, kitabımı önüne koyup oradan bir metin oluşturan da var. Hatta en son iki yıldır benimle yüksek lisans yapan öğrencimin bile intihal yaptığını buldum. şikyet edince birdenbire kötü hoca oldum.

- Özellikle tezlerde intihal ve kaynak gösterme problemleri
- Bilginin ve düşüncenin kaynağının belirtilmemesi
- İhtisasa saygı göstermeme ve alan dışından insanların “araştırmacı” adıyla bilimselmiş gibi görünen yazılar yazmaları. Akademik olanların metot bilmemeleri veya bunu önemsemeyip intihal (aşırma, çarpıtma vs.) problemleri yaratmaları.
- Akademisyenler bile intihal yapıyor.
- Hemen hemen tüm bölümlerde Araştırma Metotları, Etik vb. adlarda dersler verilmesine rağmen öğrenciler ve hatta akademisyenler kaynak kullanma atfı vb. konularda çok hata yapmaktadır.
- Tanıdık ilişkisi çok dönüğünden, hakem sürecinin çok da olması gereken gibi olduğunu düşünmüyorum.

Akademisyenler çalışmalarınızda kaynak gösterme (EndNote, Mendeley vd.) ve intihal tespit programları (Turnitin vd.) kullanıyor musunuz? sorusuna %68’i evet, %32’si ise hayır cevabını vermiştir. Bilimsel iletişim sürecinde sorunlarla karşılaşılıyor musunuz? sorusuna ise %53 oranında evet, %47 oranında hayır cevabı verilmiştir. Bu soruya evet cevabını veren akademisyenler yaşadıkları sorunları aşağıda şu ifadelerle belirtmişlerdir:

- Bazı yayınlar tamamen açık olmayabiliyor. Aynı zamanda e-kitap ve e-dergiye erişim için kullanılan veri tabanlarında abonelik sınırlı olabiliyor. Yapılandırılmamış kaynaklarda erişim için kullanılan anahtar kelimeler yetersiz kalabiliyor. Var olmasına rağmen doğru kaynağa erişimde güçlükler yaşanabiliyor. E-kitapların bulunduğu veri tabanlarında kapasitenin artması gerekli dergilere göre daha yavaş mesafe alınıyor. Daha fazla kitaba erişebilmeliyiz.
- İletişimsizlik
- Çok fazla yayın var takip etmek güçleşiyor.
- Basılı eserlerin hala İnternet ortamına aktarılmayıp ulaşmada yaşanan sorunlar. Kütüphanelerde bulunan tüm yayınların dijital hale getirilip ücreti mukabilinde fotokopi olarak erişimleri sağlanmalı böylece araştırmacı kütüphaneye gitmeden en azından ilgi makaleye ulaşabilmelidir. Son dönemde yapılan yayınlarda bu mümkün iken, eski yayınlanmış makaleler hâlâ tam olarak dijitalleştirilmedi.
- Değişim hızı bazı kolaylıklar getirdiği gibi devasa bir veri tabanında nitelikli olanı ayıklamak için zaman harcamayı da getiriyor. Öte yandan günceli yakalamak için harcanan mesai bazen akademik alanımla ilgili yeni bir üretim için harcanan emeğin önüne geçecek kadar fazla olabiliyor. “Düşünmek için durmak gerek”.
- Bilimsel çalışmaların yayın aşamasında yayınlanma zorluklarının yaşanması.
- Dergi editörlerine yazılan yazılara cevap almak gecikebiliyor.
- Alanında uzman olmayan kişilerle muhatap olmak gerekiyorsa, süreç sıkıntılı oluyor.
- Özellikle makale yayınlaması konusunda bazı dergilerin, yayınlama sürecini sıkıntılı buluyorum. Örneğin, çok fazla bürokratik engellerin, önyargıların olması ve özellikle hakemlerin yazım üslubunun (iletişim dili açısından) son derecede sert, nezaketsiz ve demotive edici olması, yazarları bezdirebiliyor.
- Türkiye’deki uluslararası hakemli bilgi ve belge yönetimi dergilerinin editör kurullarının taraflı olduğunu, kişilere ve makalelerine ayrı ayrı muamelede bulduklarını düşünüyorum. Sürekli etikten bahsedip etik davranmıyorlar.

Akademisyenler yayınlarınızı ölçme ve değerlendirme (atflar, bibliyometrik analizler vd.) çalışmaları yapıyor musunuz? sorusuna %58’i evet, %42’si ise hayır cevabını vermişlerdir. Alanınızla ilgili güncel yayınlardan kolay haberdar oluyor musunuz? sorusuna %79 oranında evet, %21 oranında hayır cevabı alınmıştır. Araştırmalarınızı destekleyecek kaynakları (basılı ve elektronik olarak) kütüphanenizden sağlayabiliyor musunuz? sorusuna akademisyenlerin %68’i evet, %32’si hayır cevabını vermiştir. Bu kaynaklara kolay erişim (uzaktan erişim de dâhil) sağlayabiliyor musunuz? sorusuna ise %84 evet %16 hayır cevabı verilmiştir. Yayın hazırlık aşamasında kütüphanecilerinizden destek alıyor musunuz? sorusuna %74 oranında hayır %26 oranında evet cevabı verilmiştir. Bu soruya evet cevabını veren akademisyenler kütüphanecilerden aldıkları destekleri şu ifadelerle belirtmişlerdir:

- Kitap, makale ve pdf temini
- Her zaman olmasa da dijital kaynakları e-posta yolu ile alabiliyorum
- Kendi üniversite kütüphanemden çok İSAM'dan destek alabiliyorum. Nedeni kütüphanenin alanımla ilgili imkânlarının geniş olması. Üniversite kütüphanemde personel eksikliği ve personelin alan yeterliliği ile ilgili eksiklik var.
- Kimi zaman teknik arızalar oluyor, bildiriyorum. Gereken kitapları istiyorum, veri tabanlarını talep ediyorum. ILL den faydalaniyorum.
- Yayınlarla erişim, ilgili konuyla ilgili öneriler sunmaları gibi destekleri oluyor.

Sonuç ve Öneriler

Akademisyenlerin yapmış oldukları yayınların büyük çoğunluğunu makaleler ve kitaplar oluşturmaktadır ve bunları daha çok basılı ortamlarda yayınlamayı tercih ettikleri görülmektedir. Akademisyenlerin hemen hepsi açık erişimi desteklemektedirler. Akademisyenlerin yayınlarının açık erişim olacak şekilde yayınlanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu sayede bilgi daha çok kişiye ulaşacak ve kullanıcılara daha fazla fayda sağlanabilecektir.

Akademisyenlerin uzun uğraşlar ve emekler vererek hazırladıkları bu yayınların, kullanıcılar tarafından etik kurallara göre kullanılması önemli konuların başında gelmektedir. Akademisyenler etik kurallara yeterince uyulmadığını düşünmektedir. Etik kurallara uyulması konusunda kütüphaneciler gerekli bilgilendirmeleri kullanıcılara aktarabilecek yegâne kişilerdir. Bu bilgi aktarımı sayesinde muhtemel problemler en aza indirgenmiş olacaktır. Örneğin, kütüphaneciler kaynak gösterme ve intihal tespit programları hakkında bilgilendirmelerde bulunabilirler.

Akademisyenler araştırmaları esnasında kullandıkları veri tabanlarının sınırlı olması, bu veri tabanlarında arama yapmakta güçlük çektiklerini, sayıca fazla olan kaynak bulunduran bu veri tabanlarında kendileri için gerekli ve nitelikli kaynaklara ulaşmada zorluk çektiklerini belirtmektedirler. Akademisyenlerin ihtiyaç duydukları kaynakları veri tabanları üzerinden ulaşmasını sağlayabilmek için kütüphaneciler bu veri tabanlarında arama yapabilme ve erişebilme konularında gerekli bilgilendirmeleri akademisyenlere yapabilmelidir. Kütüphane koleksiyonları oluşturulurken akademisyenlerin ihtiyaç duydukları kaynakların güncel olarak takibi ve analizi yapılabilmelidir. Bu da kütüphaneci ve akademisyen arasında kurulacak iletişimin önemine vurgu yapmaktadır.

Akademisyenlerin, araştırmalarında sıklıkla kullandıkları kütüphaneler onların ihtiyaçlarına cevap verecek doğrultuda hizmetler geliştirmelidir. Örneğin, güncel yayınlara erişim konusunda sorun yaşayan akademisyenlere erişim konusunda destek verilmeli, teknoloji ile değişen taşıyıcı ortama uyum konusunda yaşanan sorunlara ise hizmet içi teknoloji eğitimleri ile çözümler sunulmalı ve atıf analizi takibi gibi konularda sorun yaşayan akademisyenlere ise gerekli hizmetlerin verilmesi gerekmektedir.

Kütüphaneciler bilimsel iletişim sürecinde akademisyenlere katkı sağlayabileceklerini ve bu konuda gerekli eğitimleri alarak bu sürece aktif olarak katılmak istediklerini düşünmektedirler. Bilimsel iletişim ile ilgili verilecek eğitimlerle, kütüphaneciler kendilerini geliştirerek bu süreçte araştırmacılar ile sağlam bir işbirliği kuracak ve bu sayede akademisyenlerin vazgeçemeyeceği çalışma arkadaşları olarak bilimsel bilgi üretimine fayda sağlayacaklardır.

Kaynakça

- Ertürk, K. L. (2008). *Türkiye’de bilimsel iletişim: Bir açık erişim modeli önerisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güçlü, N. ve Sotirofski, K. (2006). Bilgi yönetimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 351-371.
- Johnson, P. (2014). *Fundamentals of collection development and management*. London: Facet Publishing.
- Uçak, N.Ö. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204.
- Yalçın, H. (2019). Bilimsel iletişim ve literatür kullanım kültürü: literatür eskimesi üzerinden bir değerlendirme. *Moment Dergi*, 6(1), 227-237.

Tescilli Coğrafi Ürünler Bilgi Sistemi Projesi¹

Göksucan Erkoç

Hacettepe Üniversitesi, g0ksubishoun3n@gmail.com

Kübra Kıratik

Hacettepe Üniversitesi, kubrakiratik@gmail.com

Nimet Başarı

Hacettepe Üniversitesi, nimet.basari95@gmail.com

Tuğba Güngör

Hacettepe Üniversitesi, gngrtuba7@gmail.com

Öz: CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) genel anlamda, coğrafi referansa bağlanabilen her türlü verinin toplandığı, depolandığı, yönetildiği ve analiz yapıp görselleştirildiği, bilgisayar destekli bir sistemdir. CBS sayesinde veri toplama, güncelleştirme, işleme, analiz, planlama gibi çalışmalar eskiye oranla daha hassas, hızlı, sağlıklı ve ekonomik olarak yürütülebilmektedir (Seyis, Yalçın ve İnan S. 2002, s. 337). Proje kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımlarından en yaygın olan ArcGIS Pro programı kullanılmıştır. Program ile Türkiye'deki tescilli ürün verileri haritalama yöntemiyle anlamlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Türk Patent ve Marka Kurumuna bağlı Coğrafi İşaretli Ürünler Veri Tabanı içerisinde bulunan tescilli ürünler seçilmiştir. Ürünlerin konumsal verileri Google Maps aracılığıyla toplanmış ve tanımlayıcı özellikleri başlıklar altında kategorize edilerek sınıflandırılmıştır. Veriler CBS araçları kullanılarak sayısal veri tabanına aktarılmıştır. Aktarılan veriler üzerinde bire çoklu ilişkiler kurulmuştur. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin yedi bölgesinde bulunan tescilli ürünlerin ismi, firma adı, konum bilgisi, adres ve telefon numarasının yer aldığı Tescilli Coğrafi Ürünler Bilgi Sistemi hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS), Coğrafi İşaretli Ürünler, Türkiye, Tescilli Coğrafi Ürünler

Giriş

Türkiye coğrafi konumu itibariyle tarım ürünleri, el sanatları, maden gibi birçok ürüne ev sahipliği yapmaktadır. Belirgin nitelikteki bu ürünlerin tanıtılması ve korunması için coğrafi işaret verilmiştir. Coğrafi işaret belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile bütünleşmiş bir ürünü gösteren ad veya işaretlerdir (Oraman, 2015, s. 76). Türkiye'de tescil alanlar ürünler “menşe adı” ve “mahreç işareti” olmak üzere ikiye ayrılır (Oraman, 2015, s. 76). Coğrafi ürünleri tescillemek yerel üretime ve kırsal kalkınmaya (Oraman, 2015, s. 77) destek sağlamaktadır. Bu amaçla ürünlerin tanıtılmasında yeterli seviye içerikler ve veri tabanları bulunmamaktadır. Coğrafi işaretin kalite standartlarını daha iyiye çıkarmak amacıyla tescil hakkı kazanmış ürünlerin konumsal verilerinden anlamsal ve ilişkisel harita çıkarmak yerel üretime ve kırsal ekonomiye katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda bu verileri Coğrafi Bilgi Sistemleri ile paylaşmak tüketicilerin coğrafi işaretli ürünlere erişimi kolaylaştıracaktır.

Bu projede Coğrafi Bilgi Sistemi olan ArcGIS Pro programı ile tescil almış coğrafi işaretli ürünlerin firma bilgilerinin harita üzerinde gösterilmesi amaçlanmıştır. Tasarlanan harita içinde, tescilli ürünlerle ilgili firma adı, adres, telefon numarası ve konum bilgisi yer almaktadır. Paylaşılan bu veriler ile coğrafi işaretli ürünlere erişiminin kolaylaşması hedeflenmiştir.

Literatürdeki Çalışmalar

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), mekânsal kökenli bilgilerin bilgisayar ortamında toplanması, girilmesi, saklanması, sorgulanması, mekânsal analizlerinin yapılması, görüntülenmesi ve farklı formatlarda çıktı alınması için oluşturulan bir bilgi sistemidir (Aranoff, 1989, s. 601-602). Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin bilgi sistemlerinden farkı; sistemin değişik nesnelere ait öznelik bilgilerine ilave olarak konum bilgilerini de içermesidir (Sağlam, Düzgün ve Usul, 2004, s. 117-133). Bilgi teknolojilerindeki gelişmeye paralel olarak şekillenen CBS, özellikle ekonomik, politik,

¹ Bu proje Hacettepe Üniversitesi Coğrafi Bilgi Sistemleri dersi kapsamında dönem projesi olarak hazırlanmıştır.

sosyal ve kültürel kaynakların yönetimi ve entegrasyonu gibi karmaşık analiz gerektiren uygulamaların çözümlerinde karar destek mekanizması olarak kullanılmaktadır (Başyigit, Şenol ve Müjdecı, 2008, s. 1-10). CBS teknolojisi depolama, üretim, analiz gibi çeşitli yeteneklere sahip olduğundan sorunları yönetmede ve çözüm bulmada büyük bir potansiyele sahiptir (Zhang, Li ve Fung, 2012).

Coğrafi Bilgi Sistemi verileri bütünleştirerek yönetim, planlama ve analiz problemlerinin çözümüne katkıda bulunan, bilgi alışverişinde standardizasyonu ve harita ile tabloların kombinasyonunu sağlayan özelliğindedir. Böylece, sayısal akıllı haritalar yardımıyla sorgulama amaçlı veri tabanlarını ve istatistiksel analizleri kullanarak, bilginin sınıflandırılmasını sağlamakta, nesnelere ve olaylardan, sonuçları tahmin etmekte ve stratejik planlamada öne çıkmaktadır (Yomralıoğlu, 2000; Akbaş ve diğerleri, 2008). Bununla birlikte, CBS hayatımızın hemen her alanında karşımıza çıkmaktadır. Google Haritalar ve Yandex Haritalar gibi uygulamalar ilk akla gelen uygulamalardan ikisidir. Günlük yaşamda insanlar ulaşmak istediği yerleri bu sistemlerden bulmaktadır. Kullanıcılar trafik durumunu takip edip trafik durumuna göre gitmek istedikleri yolu seçmektedir. CBS sadece son kullanıcıların ya da genel halkın kullandığı sistemler değildir. CBS Tarım, tarih, jeoloji, inşaat mühendisliği, şehircilik, astronomi ve halk sağlığı gibi birçok farklı disiplinde kullanılmaktadır. Bu sistemler sadece ilgili disiplinlerde değil birçok disiplin tarafından da kullanılabilir. Örneğin, iklim değişikliği konusunda NASA'nın geliştirdiği birden fazla CBS bulunmaktadır. Söz konusu sistemler hem beşerî veriler hem de doğal veriler içermektedir (Global Maps, t.y.). Bu sistemler aynı zamanda kriz anında insanların doğru, net ve güncel bilgiler edinmelerini sağlamaktadır. 2019 yılının son aylarında ortaya çıkan COVID-19 virüsü salgınının güncel durumu CBS tarafından takip edilebilmektedir (Novel Coronavirus, 2020). CBS teknolojisi, taşkın yönetimi, orman yangını yönetimi, karbon yönetimi ve iklim değişikliği dâhil olmak üzere afet yönetiminde önemli ölçüde kullanılmaktadır. Modern CBS coğrafya hakkında gerçek zamanlı bilgi sağlar ve bilgilerdeki herhangi bir değişiklik uzmanların değerlendirmesine sunulur. Kuzey Amerika ve Avrupa'nın gelişmiş ülkelerindeki kamu işleri ve afet yönetimi büyük ölçüde CBS ile gerçekleştirilmektedir. Ayrıca afet yönetimi için GIS teknolojisinin kullanılması, Çin, Brezilya ve Hindistan dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde artan grafik göstermektedir (Surveying Group, 2018).

Yöntem ve Sınırlılıklar

Proje kapsamında coğrafi işaretli ürünler ve ilişkili firmaların bilgileri harita üzerinde gösterilmiş bu sayede hedef kitlenin bilgiye ulaşımının kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Projenin konusu genel halkın gereksinimlerini gözeterek şekilde belirlenmiş, coğrafi işaretli ürünlere erişimde tespit edilen sorunlara çözüm bulmak üzere bir bilgi sistemi tasarlanmıştır. Soruların belirlenmesinde gereksinim duyulan veriler ci.gov.tr adresinde yer alan Coğrafi İşaretli Ürünler Veri Tabanından elde edilmiştir. Bilgi sisteminin tasarımındaki öncelikli gereksinimlerin belirlenmesinde ise aşağıdaki sorular ışığında gerçekleştirilmiştir.

- Tüketiciler Coğrafi İşaretli Ürünler Veri Tabanındaki ürünlerin bilgisine ulaşabiliyor mu?
- Tüketiciler Coğrafi İşaretli Ürünler Veri Tabanındaki ürünlerin tescilli üreticilerine ulaşabiliyor mu?
- Tüketiciler belirtilen tescilli üreticilerin konum ve öznitelik bilgilerine ulaşabiliyor mu?

Coğrafi İşaretli Ürünler Veri Tabanında 950 tane coğrafi işaretli ürün bulunmaktadır. Bu coğrafi işaretli ürünlerin 463 tanesi tescil almış ve bu coğrafi işaretli ürünler projeye dâhil edilmiştir. Tescil alan ürünlerin firma bilgisine ulaşabilmek adına Türk Marka ve Patent Kurumu'ndan yetkili kişilerle görüşülüp firma bilgileri talep edilmiş fakat olumlu bir geri dönüş alınmamıştır. Bu sebeple sadece veri tabanında yer alan tescilli ürünlere ait firma bilgileri incelenmiştir. Tescil alan bütün ürünlere firma bilgisi bulunmamaktadır. Firma bilgisi olmayan ürünler de proje kapsamı dışında bırakılmıştır. Firma bilgisi başlığı altında üreticinin "ad soyad" bilgisi olan ürünler de bulunmaktadır. Projenin amacı firma bilgisi vermek olması sebebiyle adresi olmayan ürünler de projeye dâhil edilmemiştir. Bir diğer sınırlama ise firma adı yer almasına rağmen firma yetkilisi tarafından adres ve iletişim bilgisi paylaşılmamış ürünlere yapılmıştır. Bu doğrultuda yapılan veri temizleme işlemleri sonucunda proje kapsamında yer alan 474 firma belirlenmiştir.

Yapılan sınırlamalar doğrultusunda elde edilen veriler Excel dosyasına aktarılmış ve kategorilere ayrılmıştır. Excel dosyaları iki ayrı klasörde toplanmıştır. Birinci klasörde bulunan tablo başlıklarında "Coğrafi_Isaretin_Adi", "Turu", "Urun_Grubu", "II", "Urun_ID" yer almaktadır. Bu dosyada, durumu tescilli olan ürünler ayrı bir Excel dosyasına aktarılarak firma bilgileri için bu ürünler incelenmiştir. İkinci dosyada firma bilgileri yer almaktadır. Firma bilgileri tablosunda; "FIRMA_ADI", "X", "Y"², "ADRES", "TELEFON", "Urun_ID" başlıkları bulunmaktadır. Tescil durumu elde edilen ürünlerin firma isimleri veri tabanından alındıktan sonra Google Maps aracılığıyla X ve Y koordinatlarına erişilmiştir. Bu bilgiler firma tablosu dosyası içerisinde tek bir formatta toplanmıştır.

² "X" ve "Y" ifadeleri firmaların konum bilgilerini içermektedir.

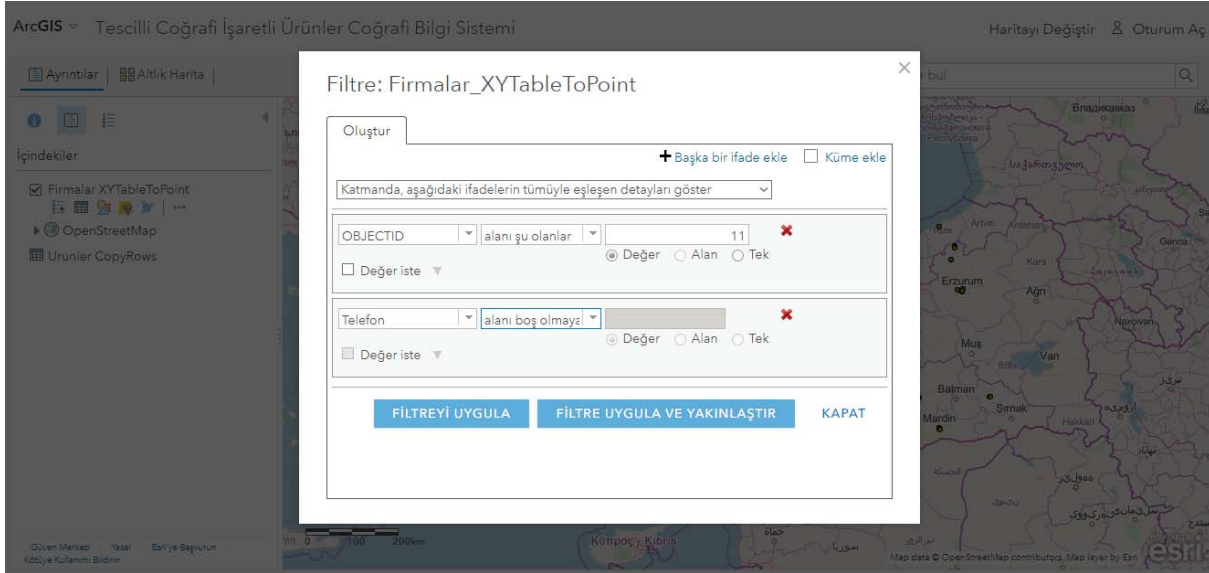
Sistemin Tanıtılması

Bilgi sisteminin arayüzü Şekil 1’de gösterilmektedir. Kullanıcı arayüzü kullanıcının sistem diline göre ayarlanmıştır. Yani kullanıcının sistemi Türkçe ise sistemin görüntülenme dili de Türkçe olacaktır.

Şekil 1. Tescilli Coğrafi Ürünler Bilgi Sistemi’nin arayüzü

Sistemin üst kısmında sistemin adı bulunmaktadır. Sistemin sol kısmında bulunan sütunda sistem hakkında bilgi, sistemi oluşturan içerikler ve sistemi oluşturan grafikler bulunmaktadır. Sistemin ana kısmını ise harita oluşturmaktadır. Sol tarafta bulunan içerik bölümünde “Firmalar Tablosu” ve “Ürünler” tablosu yer almaktadır. Bu tabloların tüm verileri kullanıcılar tarafından görüntülenebilmektedir. Kullanıcılar “Altılık Harita” kısmını kullanarak sistemde mevcut olan harita altılıklardan (örneğin topografik harita) istedikleri harita altılıklarını ekleyebilir. Sağ üst köşede bulunan “Haritayı Değiştir” kısmı kullanılarak yapılan sistemin üzerine başka katmanlar ekleyebilir. Bu özellik sayesinde birkaç proje tek bir sistemden kullanılabilir hale gelebilir. Böylece var olan coğrafi bilgi sistemi daha fazla zenginleşebilir. Mesela yapılan projeye, Türkiye’nin UNESCO Dünya Mirası Listesine girmiş doğal ve kültürel miraslarının konum ve öznitelik verileri eklenerek çok yönlü bir sistem oluşturulabilir.

Şekil 2. Tescilli Coğrafi Ürünler Bilgi Sistemi üzerinden yapılan mantıksal işlem

Bilgi Sisteminde “İçindekiler” kısmında bir filtre seçeneği bulunmaktadır. Bu filtre seçeneği ile öznitelik verilerinden yararlanılarak mantıksal işlemlerle istenilen firmalara erişim sağlanabilir. Şekil 2’de 11 numaralı ürün olan Adana Kebabını yapan ve sistemde telefon numarasına sahip olan firmaları bulmaya yönelik örnek bir arama stratejisine yer verilmiştir. Bu örnekte görülene ek olarak kullanıcılar, konum verilerini ve başka öznitelik verilerini kullanarak daha basit veya daha karmaşık arama stratejileri geliştirebilirler.

Sonuç

Belirlenen proje konusu çerçevesinde gereksinim duyulan verilere Türk Patent Enstitüsü veri tabanından erişilmiştir. Erişilen veriler Excel aracı ile çeşitli başlıklar halinde düzenlenmiş ve ArcGIS Pro programına aktarılmıştır. Program içerisinde gerekli adımların tamamlanması, bire çoklu ilişkilerin oluşturulması ile harita tasarımı gerçekleştirilmiştir. Haritanın Web üzerinde görüntülenebilme işleminin onaylanması için “Esri Account” içerisinde kişisel hesap açılarak paylaşım gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sürecinde edindiğimiz bilgilere göre, coğrafi işaretli ürünler hakkındaki verilere erişimde çok büyük bir problem bulunmamaktadır. Ancak bu ürünlerin üretici bilgisine ulaşmakta tüketici problem yaşaması muhtemeldir. Araştırmanın cevapladığı sorunsal üretici bilgilerine tüketicinin ulaşmasını mümkün kılmaktır.

Proje sonucunda yapılan sistemler gibi sistemlerin varlığı hem üreticileri hem de tüketicileri coğrafi işaretli ürünlerin sürdürülebilmesi konusunda teşvik etmektedir. Coğrafi işaretli ürünler tüketiciler tarafından tanındıkça bu ürünlerin tüketimi artacaktır. Ürünlerin tüketimi artacağı için üreticiler bu ürünleri üretmeye devam edecek, belki de yeni üreticiler ortaya çıkacaktır. Böylece ekonomik anlamda bir gelişme meydana gelecektir.

Proje kapsamında internette erişilebilen üreticiler projeye dâhil edilmiştir. Ancak var olan projenin üzerine daha fazla bilgi eklenebilir. Proje aşamasında erişilemeyen üreticilere yerel yönetimler farklı kanallar yoluyla erişebilir. Söz konusu üreticilerden bilgi elde edebilirler. Eğer yerel yönetimlerin coğrafi bilgi sistemleri varsa projenin verilerini kendi sistemlerine ekleyebilirler. Bunun yanında hâlihazırda tescil aşamasında olan ürünler ve başvurusu yapılmamış birçok ürün bulunmaktadır. Yani gün geçtikçe tescillenmiş ürünlerin sayısı artacaktır. Ayrıca sistemde bulunan üreticilerin adresleri değişebilir, yeni üreticiler bu ürünlerin hizmetini verebilir. Bu nedenlerden ötürü, bu konuda yapılan bilgi sisteminin güncelliğinin korunması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, F., Ünlükara, A., Kurunç, A., İpek, U. ve Yıldız, H. (2008, Haziran 12-13). Tokat Kazova’da taban suyu gözlemlerinin CBS yöntemleriyle yapılması ve yorumlanması. Sulama ve Tuzlama Konferansı, Şanlıurfa.
- Aranoff, S. (1989). Geographical information systems: a management perspective. *WDL Publications*, Ottawa, Canada.
- Başıyigit, L., Şenol, H. ve Müjdecı, M. (2008). Isparta ili meyve yetiştirme potansiyeli yüksek alanların bazı toprak özelliklerinin coğrafi bilgi sistemleri ile haritalanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 1-10.
- Coğrafi İşaretler Portalı. (t.y.) Veri tabanı. Erişim adresi: <https://www.ci.gov.tr/veri-tabani>
- Demir, S. (2018). CBS sektöründe en son trendler. Erişim adresi: <https://surveyinggroup.com/cbs-sektorunde-en-son-trendler/>
- Global Maps. (t.y.). Erişim adresi: <https://earthobservatory.nasa.gov/global-maps>
- Novel coronavirus (COVID-19) situation. (2020). Erişim adresi: <https://experience.arcgis.com/experience/685d0ace521648f8a5beee1b9125cd>
- Oraman, Y. (2015). Türkiye’de coğrafi işaretli ürünler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 76-85.
- Sağlam, A., Düzgün, H.S.B. ve Usul N., (2004). Çanakkale savaşlarına farklı bir yaklaşım: Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Gelibolu 1915, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı: The Turkish Yearbook of Gallipoli Studies. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi*, 2, 117-133.
- Seyis, C., Yalçın, M.N. ve İnan, S. (2002). Coğrafi bilgi sistemine (CBS) dayalı jeolojik veri tabanı yönetimine Zonguldak bölgesinden bir örnek. *Türkiye 13 Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı, Zonguldak*. Erişim adresi: http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/3e582ad8087f2c0_ek.pdf
- Yomralıoğlu, T. (2000). *Coğrafi bilgi sistemleri temel kavramlar ve uygulamalar*. İber Ofset, 2. Baskı, Trabzon.
- Zhang, Y. J., Li, A. J. ve Fung, T. (2012). Using GIS and multi-criteria decision analysis for conflict resolution in land use planning. *Procedia Environmental Sciences*, 13, 2264-2273.

Yeni Medyanın Öğrenme Ortamı: Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler

Elif Öztop

Ankara Üniversitesi, elifoztop06@hotmail.com

Öz: Çağımızda iletişim teknolojilerinin sürekli olarak boyut atlaması sosyolojik, kültürel ve ekonomik alanda olduğu kadar eğitim alanında da büyük çapta değişimlere yol açmıştır. Özellikle e-öğrenme, açık eğitim kaynakları ve mobil öğrenme uygulamaları kavramlarına eşlik eden Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler (Massive Online Open Courses-MOOCs), geleneksel eğitime bir alternatif sunmaktadır.

Yaşam boyu öğrenme etkinliklerini destekleyici, açık eğitim kaynakları ve çeşitli konularda çevrimiçi kurslar içeren MOOC, geleneksel eğitim kurumlarına bağlı destekleyici uygulamalar olabildiği gibi, kurumlardan bağımsız şekilde yapılandırılmış dijital eğitim platformları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde uluslararası düzlemde kurumsallaşmış faaliyet sürdüren ve popülerleşerek sıklıkla kullanılan MOOC uygulamalarından Khan Academy ve Udemy, birer bağımsız dijital eğitim platformu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu Khan Academy ve Udemy platformları yapısal olarak incelenecektir. Çalışmanın amacı, MOOC'ların avantaj ve dezavantajlarıyla birlikte geleneksel eğitime nasıl bir alternatif oluşturduğunu, yaşam boyu öğrenme sürecine etkisi ve açık eğitim kaynakları ile arasındaki farkı ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Açık Eğitim Kaynakları, Mobil Öğrenme Uygulamaları, MOOCs, Khan Academy, Udemy

Giriş

Çağımızda iletişim teknolojilerinde art arda yaşanan büyük gelişmeler yeni iletişim teknolojileri, İnternet, yeni medya, sosyal ağlar, e-öğrenme, açık erişim, mobil öğrenme uygulamaları gibi pek çok yeni kavramı literatüre ve günlük hayatımıza sokmuştur. Bu yeni oluşumlar sosyolojik, kültürel ve ekonomik alanda olduğu kadar eğitim alanında da büyük çapta değişimlere yol açmıştır. Özellikle e-öğrenme, açık eğitim kaynakları ve mobil öğrenme uygulamaları kavramlarına eşlik eden Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler (Massive Online Open Courses-MOOCs), geleneksel eğitime bir alternatif sunmaktadır.

Yaşam boyu öğrenme etkinliklerini destekleyici, açık eğitim kaynakları ve çeşitli konularda çevrimiçi kurslar içeren MOOCs, geleneksel eğitim kurumlarına bağlı destekleyici uygulamalar olabildiği gibi, kurumlardan bağımsız şekilde yapılandırılmış dijital eğitim platformları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde uluslararası düzlemde kurumsallaşmış faaliyet sürdüren ve her geçen gün daha fazla popülerleşerek sıklıkla kullanılan MOOC uygulamalarından Khan Academy ve Udemy birer bağımsız dijital eğitim platformu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın teorik içeriğine ek olarak sunum aşamasında, söz konusu Khan Academy ve Udemy platformları da yapısal açıdan incelenecek, içerik ve kapsam özellikleri açısından ele alınacaktır.

Açık Eğitim Kaynakları ve Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler (MOOCs-Massive Online Open Courses)

İnternet ve bilgi teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması ile birlikte, sayısal ortama aktarılan ders içerikleri ve bilgi teknolojileri kullanılarak hazırlanan ders materyalleri çoğalmış, bunların herkesin erişimine açık ve ücretsiz olarak sunulması temeline dayanan Açık Erişim Kaynakları (AEK)'nin gelişimi başlamıştır. AEK, bir dersle ilgili olarak bir araya getirilmiş ses, video gibi öğeleri de destekleyebilen ders planı, ders notları, sınav, ödev ve projeleri içeren malzemeler bütünüdür. Üniversitelerde, AEK, verilen derslerin İnternet ortamında açık ve ücretsiz olarak erişimine ve kullanımına imkân sağlayan her türlü ders kaynağını kapsamaktadır (Baysal, Çakır ve Toplu, 2015). Eğitimine devam eden öğrenenler AEK materyallerinden faydalanarak dersleri ile ilgili ön hazırlık yapabilecekleri gibi, aktif eğitim hayatı bulunmayan bireyler de bu kaynaklardan faydalanarak dersleri takip edebilmektedir.

Alternatif dijital eğitim platformu olarak Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler (MOOC), Açık Eğitim Kaynakları Hareketi (OERM) ile ön plana çıkmıştır. Bu, eğitim kaynaklarındaki fiyat ve bazı izin engellerinin ortadan kaldırılması ve bu kaynakların ücretsiz olarak sunulması fikrine dayanmaktaydı (Öztürk, 2015). OERM'nin teorik temelleri doğrultusunda oluşan MOOC'lar, özerklik, çeşitlilik, açıklık ve topluluk katılımı olan platformlar olarak ortaya çıksa da zamanla, orijinal felsefi ve pedagojik değerlerinden uzaklaşarak daha piyasa odaklı hale gelmiş ve eğitici, bilişsel ve davranışçı pedagojiyle uyumlu hale gelmiştir. Birer e-öğretim yöntemi olarak MOOC'lar genel olarak çevrimiçi tartışma grupları, değerlendirme testleri ve kısa video konferanslardan ve eğitim videolarından oluşan yeni eğitim

platformları ve uygulamaları olarak akıllarda yer almaktadır. İnternete bağlı olan herkes bir MOOC'a kaydolabilir, kaynaklara erişebilir, etkileşim kurabilir, akranları ve sınıf arkadaşlarıyla birlikte bilgilerini paylaşabilir (Atik ve Ata, 2018). Bununla birlikte MOOCs ile çeşitli konularda alanında uzman eğitimciler tarafından verilen eğitimleri almak ve bunları sertifikalandırmak mümkündür. Kullanıcılar aldıkları eğitimlerle ilgili kişisel değerlendirmeler ve kendilerini konuyla ilgilenen diğer kullanıcılarla karşılaştıran değerlendirmeler yapabilir ve bu şekilde kendilerini sımayabilirler. Bu özellikler çeşitli uygulamalarda farklılaşsa da tüm MOOC'ların en temel özelliği kişiselleştirilmiş eğitim ve bireysel öğrenmeye uygun olanaklar sağlamasıdır.

E-öğrenme etkinliğinin farklı yansımaları olarak karşımıza çıkan açık eğitim kaynakları (AEK) ve MOOCs farklı noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Açık eğitim kaynakları, çeşitli ders malzemeleri ve diğer ilgili kaynaklar olarak açık erişim ortamında sunulan birer bilgi kaynağı iken, MOOCs bünyesinde barındırdığı farklı formatlardaki içerikler ile birer öğrenme ortamı olarak görev yapmaktadır. Bunun yanı sıra AEK üzerinde kullanıcıların materyalleri farklı şekillerde kullanıp uyarılama imkânı varken MOOCs bu yetkileri yalnızca içerik sahiplerine vermektedir, kullanıcılar yalnızca izleyicidir.

Yaşam Boyu Öğrenme ve MOOCs

Öğretim materyalinin yeni medya üzerinden paylaşımına açılması toplumsal sistemin her alanından milyonlarca insanın ilgisini çekmekte ve gereksinimlerini gidermektedir. Yalnızca eğitsel alanla sınırlı kalmayıp yönetsel yapı, iş hayatı ve sosyal alanın değişik katmanlarında yer alan insanlar dijital ortamın sunduğu avantajlardan yararlanma yoluna gitmektedir (Atik ve Ata, 2018). Boş zamanları değerlendirme, kişisel gelişimi sağlama, mesleki bilgilerini ilerletme gibi birçok sebeple kullanılan MOOCs, insanların yaşam boyu öğrenme süreçlerinde önemli bir yer edinmiş durumdadır. Öğrencilerin mevcut derslerini destekleyici olabileceği gibi, aktif eğitim hayatı bulunmayan insanların da evlerinde, iş yerlerinde ve hatta ulaşım araçlarında bile eğitim alabilmesini sağlamaktadır. Herhangi bir eğitim kurumuna devam etmeyen veya mezun durumundaki bireyler, yaşam boyu öğrenme sürecinde bilim ve teknolojiye gelişmeleri MOOCs sayesinde izleyebilirler. Kullanıcılar kurslar süresince yapabildikleri değerlendirmeler ve testler sayesinde kurs bitiminde elde ettikleri kazanımları ve eksik kaldıkları noktaları görebilmekte, bu eksiklikleri giderebilmek için kursları tekrar alabilmektedir.

Kullanıcılara erişim olanağının bulunduğu herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda dersleri takip etme imkânı sağlanması, açık eğitim kaynağı felsefesine dayanarak herkese açık ve ağlar üzerinden tam erişim özelliği ile birlikte genellikle ücretsiz içerikler sunması açısından sık sık tercih edilmekte ve çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Birbirinden farklı birçok alanda sunduğu içerikler ile kullanıcılara kurslar ve disiplinler arasındaki bağlantıları keşfetme olanakları sağlamaktadır. MOOC'ların kitlesel büyüklükte öğrenciye fırsat eşitliği sağlayan, demokratik bir öğrenme biçimi olduğunu söylemek mümkündür (Ergüney, 2015).

Khan Academy

Türkçe resmî sitesi de bulunan Khan Academy, matematik, fen bilimleri sanat ve sosyal bilimler, ekonomi ve finans, bilgisayar bilimi kategorilerinde kurslar vermektedir (Atik ve Ata, 2018). Otuz altıdan fazla dil desteği bulunan Khan Academy, IOS mobil uygulama desteği sunmaktadır. Tamamen ücretsiz olarak, öğrenciler, öğretmenler ve veliler için ayrı kullanıcı tanımlamalarına olanak sağlamakta, kişiselleştirilmiş öğrenim felsefesiyle sistemde bulundurduğu, genellikle 7-14 dakika aralığındaki video ders içeriklerine istenildiği zaman ulaşım ve bu içeriklerden istenildiği kadar faydalanabilme imkânı vermektedir. Derslerin tamamına yakınında Türkçe dublaj ve işitme engelliler için Türkçe altyazı bulunmaktadır (Ülker, 2015). Sertifikasyon/diploma olanakları değişkenlik göstermekle beraber staj, eğitim ve istihdam olanakları da vardır. Öğrenciler için seviye tespit, yönlendirme, raporlama mekanizmaları ve öğretmenler için kontrol paneli gibi tüm gelişmiş özellikler <https://tr.khanacademy.org> adresinde Türkçe olarak sunulmaktadır (Khan Academy, t.y).

Udemy

Udemy bir kurs pazaryeri platformu olup, insanlara yetkinlikleri doğrultusunda kurslar hazırlayıp satma imkânı vermektedir (Ülker, 2015). Kurum içi uzmanlık geliştirme ve çalışanların öğrenme açlığını giderme amacıyla özel kuruluşlara eğitimler sunduğu gibi bireysel öğrenme için de herkese açık bir platformdur. Udemy kursları satın alma yoluyla edinilen bir yapıya sahiptir. İçerik sahibi, kursu ücretsiz sunabileceği gibi, belirli bir satış fiyatı da belirleyebilir. İşletme, tasarım, fotoğrafçılık, yazılım geliştirme, pazarlama, BT ve yazılım, kişisel gelişim, müzik, sağlık ve fitness, öğretim ve akademi, yaşam tarzı, ofiste verimlilik gibi birçok farklı alanda, video ve yazılı doküman formatında içeriklerden oluşan uygulama 65'in üzerinde dil desteği sunmaktadır. Video formatındaki içeriklerde altyazı seçeneği mevcuttur. Bireysel ve mesleki gelişime katkı sağlama amacı ön planda olan Udemy, staj, eğitim ve istihdam olanakları da sunmaktadır. Bunların yanı sıra Android ve IOS mobil uygulama desteği de vardır.

Sonuç

Gelişen teknoloji ve çağımızın gerekleri, eğitimde değişim, özgürleşme ve farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Avantajları ile ön plana çıkan kitlesel çevrimiçi açık ders uygulamaları (MOOCs), henüz kusursuz bir yapıya sahip olmasa da bilgiye erişim ve eğitim konusunda yenilikçi fırsatlar sunmaktadır. MOOCs sayesinde dünyanın farklı yerlerindeki insanlar, birbirlerinden farklı zamanlarda, alanında uzman kişilerden verilen eğitime aynı düzeyde ve aynı özgürlükle erişebilme imkânı bulmaktadır. MOOCs bu yönüyle küresel bir erişim ağına sahiptir. Birer MOOC uygulaması olan Khan Academy ve Udemy, son zamanların öne çıkan eğitim ortamlarındandır. Khan Academy, içeriğinin tamamını ücretsiz ve herkese açık olarak sunması yönüyle eğitimde fırsat eşitliği sorumluluğunu daha iyi taşımaktadır. Udemy'nin daha geniş bir kullanıcı ağına sahip olmasının sebebi olarak, geniş konu yelpazesi ve farklı uzmanlık seviyelerinde içerik sağlaması gösterilebilir.

Geleneksel eğitimde, öğrenenler belirli zaman diliminde ve çoğunlukla mekânlara bağımlı olarak eğitim alırken, MOOCs bu bağımlılıkları ortadan kaldırmaktadır. İstenildiği zamanda, istenildiği yerde erişilebilir olan kurs içerikleri sayesinde bireyler öğrenim süreçleriyle ilgili karar sahibi olabilmekte ve eğitimleriyle ilgili sorumlulukları üstlenerek daha bireysel bir öğrenim süreci ilerletebilmektedir. Yaşam boyu öğrenmenin bir zorunluluk haline geldiği yirmi birinci yüzyılda MOOCs, gelişime ve değişime açık, bilgiye ve bilgilenmeye istekli insanların sıklıkla başvurabileceği bir ortamdır.

Kaynakça

- Atik, A. ve Ata, A. (2018). Alternatif dijital eğitim platformu olarak kitlesel çevrimiçi açık ders (Mooc) uygulamaları. *Social Sciences*, 13(4), 144-154. <http://dx.doi.org/10.12739>
- Baysal, A. Ş., Çakır, H. ve Toplu, M. (2015). Açık eğitim kaynaklarının gelişimi ve Türkiye'de uygulama alanları. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(3), 461-498.
- Ergüney, M. (2015). Uzaktan eğitimin geleceği: MOOC (massive open online course). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 15-22.
- Khan Academy. (t.y.). Öğrenmenin yeni yolu!. Erişim adresi: <http://www.khanacademy.org.tr/hakkimizda.asp?ID=1>
- Öztürk, H.T. (2015). Examining value change in MOOCs in the scope of connectivism and open educational resources movement. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(5). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v16i5.2027>
- Ülker, D. (2015). *Öğrenim yönetim sistemleri ve Moodle*. (Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: https://www.dogancanulker.com/wp-content/uploads/2015/07/Moodle_Tez_Dogancanulker.pdf

Disiplinlerarası Bir Çalışma Alanı Olarak Bilgi ve Belge Yönetimi

Selisnur Yüksel

Hacettepe Üniversitesi, selisnuryuksel@gmail.com

Öz: Çalışmada Bilgi ve Belge Yönetimi disiplininin diğer disiplinlerle ilişkisini tespit etmek amacıyla, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi (YÖK Tez) 'nde, Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) konu alanında yapılmış olan 905 tez çalışması incelenmiştir. Tezler incelenirken “BBY konu alanında farklı disiplinler tarafından yapılan tez çalışmaları hangi yıllarda yoğunluk göstermektedir? BBY konu alanında çalışma yapan disiplinler nasıl dağılım göstermektedir? BBY konu alanında çalışma yapan üniversiteler, çalışmanın yapıldığı üniversitede BBY disiplinin olma durumu arasında ilişki var mıdır?” sorularına yanıt aranmıştır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre 35 farklı disiplin tespit edilmiştir. En fazla çalışma, 2019 yılında gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda BBY alanında çalışma yapan üniversitelerin büyük çoğunluğunda, BBY disiplini bulunmamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular tablo ve grafikler ile açıklanmış, BBY konu alanında çalışma yapan üniversitelerde BBY disiplinin bulunması araştırma sorusu ile ilgili olarak Ki Kare ilişki testi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bilgi ve Belge Yönetimi, Disiplinlerarası Bilim, YÖK Tez

Giriş

Lisansüstü eğitim, araştırma yaparak bilim ve teknoloji üreten bilim insanları yetiştirmek amacıyla lisans eğitimi takiben gerçekleşen süreçtir (Varış, 1984; aktaran Karaman ve Bakırcı, 2010, s. 96). Lisansüstü eğitim; yüksek lisans, doktora, hekimlikte uzmanlık ve sanatta uzmanlık olarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından tanımlanmıştır. Çalışma kapsamında Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) konu alanında hangi disiplinler tarafından tez çalışması yürütüldüğü incelenmiştir. Yüksek Öğretim Tez Merkezi’de konu alanı “BBY” olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir (Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, 2016).

Bilimsel bilginin oldukça yoğun olarak aktarıldığı lisansüstü eğitim sürecinin ardından yapılan tez çalışmalarının açık erişimde olması, bilginin erişimin önündeki engellerin kalkması için oldukça önemlidir. Üniversiteler bünyesinde oluşturulan kurumsal tez arşivlerinin yanı sıra, Yükseköğretim Kurulu tarafından ulusal düzeyde oluşturulan tez arşivi, akademik düzeydeki çalışmaların önündeki engeli kaldırmak için önemli bir adım olmuştur. Bu yönde kanunda belirtildiği üzere, tezlerin yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından gizlilik kararı alınmadıkça, bilime katkı sağlamak amacıyla Yüksek Öğretim Tez Merkezi tarafından elektronik erişime açılması kararı alınmıştır (Yükseköğretim Kanunu, 1981). Farklı bilim dalları tarafından disiplinlerarası çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için bilgiye erişim de açık erişim politikalarının benimsenmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Disiplinlerin yakınsamasıyla birlikte, disiplinlerin farklı alanlarda çalışma yapması gündeme gelmiştir. Özellikle temel bilimler (matematik, kimya, biyoloji vb.) disiplinlerarası çalışma yapma eğilimi göstermektedir (Van Rijnsoever ve Hessels, 2011, s. 469). Bilginin ekonomik bir güç haline gelmesiyle birlikte farklı disiplinler tarafından bilgi yönetimi çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buttler, kütüphanecilik ve bilgi bilimini kesinlikle disiplinlerarası bir bilim olarak tanımlamıştır (Buttler, 1999, s. 241). BBY'nin diğer disiplinlerle olan ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular, tezlerin disiplinlere, yıllara ve üniversitelere göre dağılımı rapor edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışma BBY konu alanında yapılan tezleri inceleyerek disipline göre hangi bilim dallarının BBY alanında çalışma gerçekleştirdiğini tespit etmek için yapılmaktadır. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgularla, BBY'nin disiplinlerarası ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Türkiye’de BBY konu alanında yapılan tezlerin analiz edildiği araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

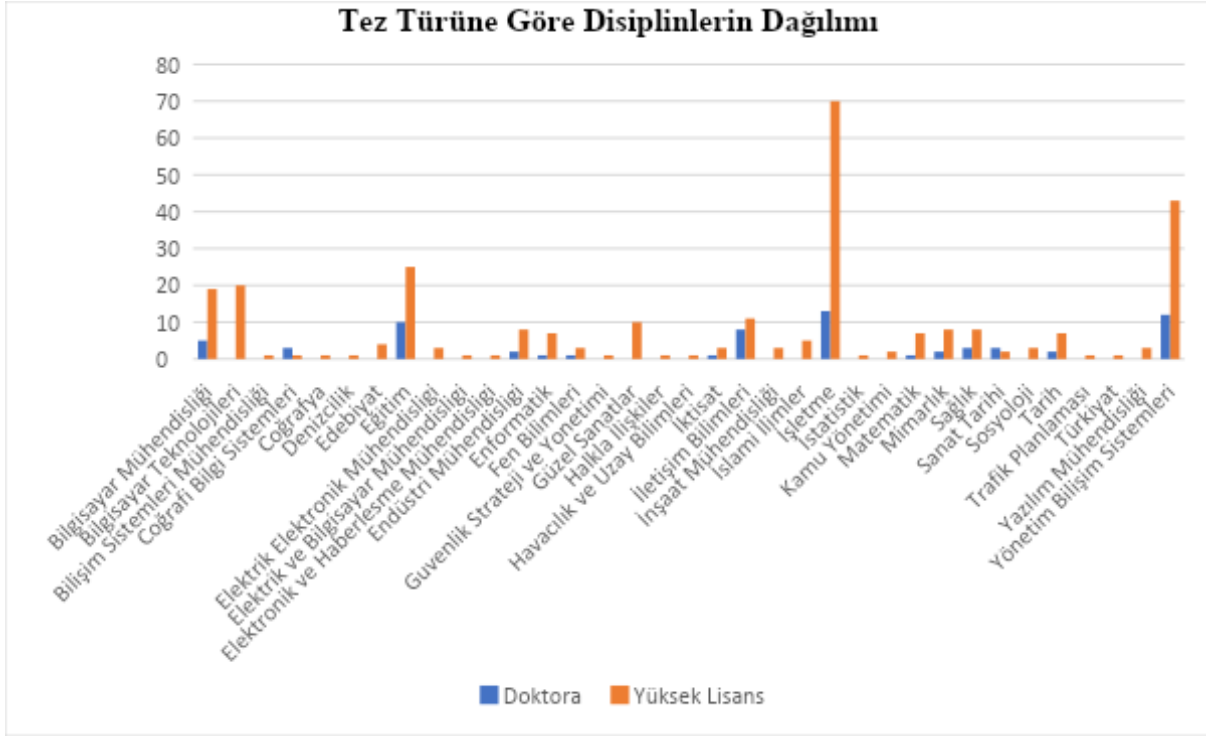
- BBY konu alanında çalışma yapan disiplinlerin çalışmalara göre dağılımı nasıldır?
- BBY konu alanında farklı disiplinler tarafından yapılan tez çalışmaları hangi yıllarda yoğunluk göstermektedir?
- BBY konu alanında farklı disiplinlerden yapılan çalışmalarda öne çıkan üniversiteler hangileridir?
- BBY konu alanında çalışma yapan üniversiteler, çalışmanın yapıldığı üniversitede BBY disiplininin olma durumu arasında ilişki var mıdır?

Araştırmanın verileri, BBY konu alanında lisansüstü tez çalışmalarının başladığı 1977 ve çalışmanın gerçekleştirildiği yıl olan 2019 yılları arasındaki 905 tezin bağlı olduğu disiplin incelenerek oluşturulmuştur. Çalışmada elde edilen disiplinler sınıflandırılarak daha anlamlı bir sonuç elde etmek amaçlanmıştır. Sınıflama yaparken bölümlerin bağlı olduğu disiplinler dikkate alınmış ve bölümler belirli disiplinler altında birleştirilmiştir. BBY alanında lisansüstü

düzeyde çalışma yapan disiplinlerin tespit etmek amacıyla sosyal ağ analizi yönteminde kullanılan CiteSpace yazılımı kullanılmıştır. Çalışmada CiteSpace veri görselleştirme yazılımını kullanabilmek amacıyla Web of Science (WoS) üzerinden örnek bir kayıt çekilmiştir. YÖK Tez'den elde edilen veriler; tez adı, yazar adı, yayınlandığı yıl, bağlı olduğu disiplin ve yayınlandığı üniversite adına ilişkin veriler WoS veri formatına uygun bir şekilde Excel yazılımı kullanılarak girilmiştir. CiteSpace üzerinden yapılan görselleştirmede, BBY konusunda çalışma yapan disiplinler gösterilmiştir. Çalışma kapsamında BBY konu alanında çalışma yapan disiplinlerin hangi yıllarda yoğunluk gösterdiğini ve hangi üniversitelerde çalışmaların gerçekleştirdiğini ifade etmek amacıyla tablo ve grafikler oluşturulmuştur.

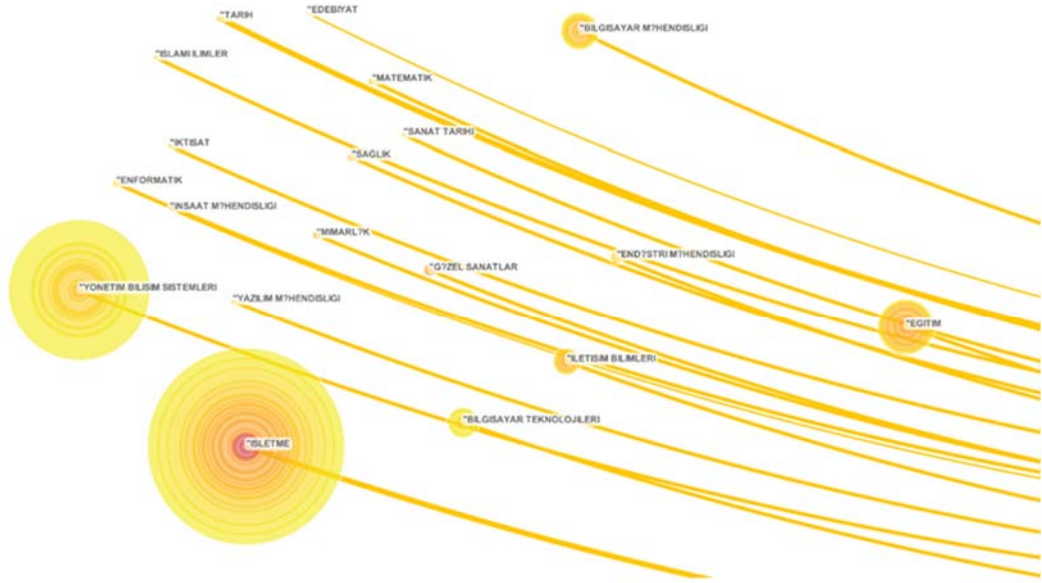
Bulgular

BBY konu alanında 1977-2019 yıllarını kapsayan araştırmada YÖK Tez üzerinde 905 tez sonucuna ulaşılmıştır. BBY konu alanında çalışma yapan yüksek lisans tezleri (%61) ön plana çıkmaktadır. BBY konu alanında, BBY disiplininde 552 (%61) tez bulurken, farklı disiplinler tarafından 43 yıl içinde yapılan çalışma sayısı ise 353 (%39)'tür.

Şekil 1. Tez türüne göre disiplinlerin dağılımı

Tez türlerine göre yapılan çalışmaların disiplinlerarası olma durumu incelendiğinde, disiplinlerarası yapılan çalışmaların yüksek lisans (%39) tezlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre BBY konu alanında 35 farklı disiplininde çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunlar; Bilgisayar Mühendisliği, Bilgisayar Teknolojileri, Bilişim Sistemleri, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Coğrafya, Denizcilik, Edebiyat, Eğitim, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği, Elektrik ve Bilgisayar Mühendisliği, Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, Enformatik, Fen Bilimleri, Güvenlik ve Strateji Yönetimi, Güzel Sanatlar, Halkla İlişkiler, Havacılık ve Uzay Bilimleri, İktisat, İletişim Bilimleri, İnşaat Mühendisliği, İslami İlimler, İşletme, İstatistik, Kamu Yönetimi, Matematik, Mimarlık, Sağlık, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Tarih, Trafik Planlaması, Türkiyat, Yazılım Mühendisliği, Yönetim Bilişim Sistemleridir. Araştırmanın verilerine dayalı olarak öne çıkan disiplinler; İşletme (%23,5), Yönetim Bilişim Sistemleri (%15,5), İletişim Bilimleri (%5), Eğitim (%10), Bilgisayar Teknolojileri (%6) ve Bilgisayar Mühendisliği (%7) olarak sıralanabilir. Bilgisayar Mühendisliği, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Eğitim, Endüstri Mühendisliği, Enformatik, Fen Bilimleri, İktisat, İletişim Bilimleri, İşletme, Matematik, Mimarlık, Sağlık, Sanat Tarihi, Tarih, Yönetim Bilişim Sistemleri disiplinlerinde yüksek lisans ve doktora alanında çalışma yapılırken diğer disiplinlerde sadece yüksek lisans düzeyinde tez çalışması gerçekleştirilmiştir (bkz. Şekil 1).

Şekil 2. Disiplinlerin CiteSpace ile gösterimi

Araştırmada BBY'nin diğer disiplinlerle olan ilişkisi görselleştirilmiştir ve YÖK Tez'de sadece BBY konu alanında yapılan çalışmalar üzerinden görselleştirme yapılmıştır. Bu durumda çalışmada bire çoklu ilişki yoktur. Örneğin; İşletme disiplini ile BBY disiplininin ilişkisi birebir ele alınmıştır. Ağda tespit edilen 35 farklı düğümün her biri bir disiplini temsil etmektedir. Görseldeki her bir düğüm alanda çalışma yapan disiplini ifade ederken düğümlerin ağda kapladığı alan çalışma sayısının büyüklüğüne bağlı olarak artmıştır. Görseldeki düğümlerin içinde bulunan dairesel renkler bulunduğu disiplinde yapılan çalışma sayılarının yıllara göre dağılımını ifade etmektedir. Eski tarihlerden beri BBY alanında çalışma yapan disiplinler koyu renkle gösterilirken, alanda daha yakın tarihlerde çalışma yapan disiplin açık renkle ifade edilmiştir. "İşletme" ve "Eğitim" disiplinlerinde BBY alanında yapılan çalışmalar daha eski tarihlerden beri çalışılan alanlar olması nedeniyle daha koyu renkle ifade edilirken; "Yönetim Bilişim Sistemleri" ve "Bilgisayar Teknolojileri" alanında yapılan çalışmaların daha yakın tarihe uzanmasıyla daha açık renkle ifade edilmiştir. Görseldeki düğümlerin BBY ile olan ilişkisini gösteren bağlantıların kalınlığı, disiplinin BBY alanında olan çalışma sayısının sıklığını ifade etmektedir. Örneğin; "Edebiyat" disiplinine ait düğümün bağlantısı ince iken "İşletme" disiplinine ait düğümün bağlantısı daha kalındır (bkz. Şekil 2).

BBY alanında ilk disiplinlerarası tez 1988 yılında "Eğitim" disiplininde, Çukurova Üniversitesi'nde yazılmıştır. BBY konu alanında yapılan tezlerin disiplinlerarası olma durumu yıl bazında sürekli artış göstermezken, disiplinlerarası çalışma eğiliminin 2006 yılından sonra arttığı gözlenmektedir. Disiplinlerarası çalışma en fazla 2019 yılında (%10) olmuştur. Bu çalışmada 1997 ve 2019 yılları arasında yayımlanan doktora ve yüksek lisans türündeki tez çalışmalarının verisinin analiz edildiği göz önünde bulundurularak, farklı disiplinlerden BBY konu alanında yapılan çalışmalarda öne çıkan üniversiteler; İstanbul Üniversitesi (%9), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (%8), İstanbul Teknik Üniversitesi (%7), Marmara Üniversitesi (%5) olarak sıralanabilir. İstanbul Üniversitesi'nde yapılan çalışmaların disiplinleri; İşletme, İslami İlimler, Sanat Tarihi, Enformatik, Sosyoloji, Tarih, İktisat, Edebiyat, İletişim Bilimleri ve Coğrafya olarak dağılım göstermektedir. BBY konu alanında en fazla çalışma gerçekleştiren İstanbul Üniversitesi tarafından birçok farklı disiplinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ise disiplinler teknik bir üniversite olması nedeniyle farklılık göstermektedir. ODTÜ'de öne çıkan disiplinler; Yönetim Bilişim Sistemleri, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Sağlık Bilişimi, Bilgisayar Mühendisliği, Bilgisayar ve Eğitim Teknolojileri, Mimarlık ve Enformatik olarak dağılım göstermiştir. BBY bu sayede kütüphaneciliğin geleneksel sınırlarını aşarak, teknolojiye yakın olan teknik disiplinlerle de yakınsamıştır. Çalışma sayısının fazla olduğu bir diğer teknik üniversite İstanbul Teknik Üniversitesi'dir. İTÜ'de yapılan çalışmaların disiplinlere göre; İnşaat Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, Denizcilik, Mimarlık, Güzel Sanatlar, İşletme, Bilgisayar Mühendisliği, Sanat Tarihi ve Bilgisayar Teknolojileri olarak dağılmıştır.

Çalışmada, BBY disiplini bulunan üniversitelerde BBY konu alanında çalışma yapma eğiliminin fazla olduğu öngörülmüştür. İlişkiyi test etmek için SPSS yazılımı üzerinden Ki Kare testi uygulanmıştır. İstatistiksel test sonucunda elde edilen değerin beklenen değerden büyük olması nedeniyle test sonuçları raporlanamamıştır ($\chi^2_{(2)}= 353,000$, $p = 0,000$). Ancak farklı disiplinler tarafından BBY konu alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu (%79) BBY

disiplininin bulunmadığı üniversiteler tarafından yapılmıştır. Ön plana çıkan üniversitelerden Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde BBY disiplini bulunmaktadır. Buna kıyasla en fazla çalışmanın gerçekleştirildiği ikinci üniversite Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ); üçüncü üniversite ise İstanbul Teknik Üniversitesi olmuştur. Bu durumda BBY alanında teknik üniversitelerin de çalışma yaptığını söylenebilir. Sonuç olarak, BBY disiplininin bulunmadığı üniversiteler tarafından BBY konu alanında tez düzeyinde çalışma oranı daha yüksektir.

Sonuç

Türkiye'de 1977-2019 yılları arasında BBY konu alanında yapılan tezlerin; disiplinlere, yıllara, üniversitelere göre dağılımı YÖK Tez üzerinden elde edilen verilerle incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre 35 farklı disiplin tarafından BBY konu alanında çalışıldığı tespit edilmiştir. Disiplinlerin birbirine yakınsamasıyla birlikte BBY konu alanında çalışma yapma eğilimi de artmıştır. Farklı disiplinlerden gerçekleşen çalışmalar 2000 yıllarına kadar Sosyal ve İnsani Bilimler'de yoğunluk gösterirken, teknolojinin gelişmesi ve yeni disiplinlerin ön plana çıkmasıyla birlikte Bilgisayar Bilimleri ve Fen Bilimleri çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Literatürde yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular ile bu çalışmada elde edilen bulgular büyük oranda benzerlik göstermiş, BBY alanında çalışma gerçekleştiren disiplinler birbiriyle örtüşmüştür. BBY konu alanında çalışma gerçekleştiren ve öne çıkan disiplinler; İşletme, Yönetim Bilişim Sistemleri, İletişim Bilimleri, Eğitim, Bilgisayar Teknolojileri ve Bilgisayar Mühendisliğidir.

BBY ile ilgili çalışma yapan disiplinler sadece belli bir alanda değil birden fazla alanda yoğunlaşmıştır. Çalışma yapan disiplinlerin çeşitlilik göstermesi, alanın disiplinlerarası olduğunu göstermektedir. Bilimsel iletişim sürecinde BBY alanında çalışma yapan farklı disiplinlerle ortak çalışmalar gerçekleştirilebilir ve alanın disiplinlerarası ağı genişletilebilir. Çalışma kapsamında her ne kadar tezler değerlendirilse de diğer akademik ürünler için de alanın disiplinlerarası olma durumu değerlendirilebilir. BBY alanı mensubu insanların alanın özelliklerinin farkında olması, alanın gelişmesi ve kariyer fırsatlarının genişlemesi için oldukça önemlidir.

YÖK Tez üzerinden erişilerek gerçekleştirilen çalışmada, açık erişimin birçok çalışmaya kaynak olabileceği ve bilgiye erişimde önemli bir adım olduğu saptanmıştır. Bilimsel iletişim sürecinde, disiplinlerin birbiriyle çalışma yapabilmesi için, farklı disiplinlerde yapılmış çalışmalara erişiminin kısıtlanmaması bilimlerin disiplinlerarası gelişimi için oldukça önemlidir. Disiplinlerarası etkileşim, disiplinlerin ortak problemleri çözmesinde etkili rol oynar. Bu durumda BBY disiplininde bulunan sorunları farklı bir gözle görebilmek ve etkili çözümler üretebilmek için diğer disiplinlerle birlikte hareket edilmelidir. BBY alanın disiplinlerarası eğilimi kavrayabilmek amacıyla, BBY konu alanında, farklı disiplinlerin gerçekleştirdiği çalışmaların incelenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Buttlar, L. (1999). Information sources in library and information science doctoral research. *Library and Information Science Research*, 21(2), 227-245. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0740-8188\(99\)00005-5](https://doi.org/10.1016/S0740-8188(99)00005-5)
- Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016, 20 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 26690). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>
- Van Rijnsoever, F.J. ve Hessels, L. K. (2011). Factors associated with disciplinary and interdisciplinary research collaboration. *Research Policy*, 40(3), 463-472. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.11.001>
- Yükseköğretim Kanunu. (1981, 4 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 17506). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17506.pdf>

Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Bilgi Hizmetlerini Kullanımındaki Değişim

Gülten Sala Lay

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, gsala@ciu.edu.tr

Emmanuel Adewusi

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, eadewusi@ciu.edu.tr

Öz: Öğrencilerin bilimsel iletişim becerilerini geliştirme hedefi üniversiteler tarafından bilgi merkezleri ve kütüphaneler gibi bilimsel bilgi hizmetlerinin sunulmasıyla desteklenmektedir. Bu çalışma dijital kütüphanelerin kullanımının giderek fiziksel kütüphanelerin yerini aldığı görüşünü desteklemektedir. Ayrıca, araştırma Dijital Bilimsel İletişim Kütüphanelerinin (DBİK) üç tip kullanıcı arasındaki değişimi göstermektedir. Çalışma öğrencilerin DBİK kullanımının daha verimli hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

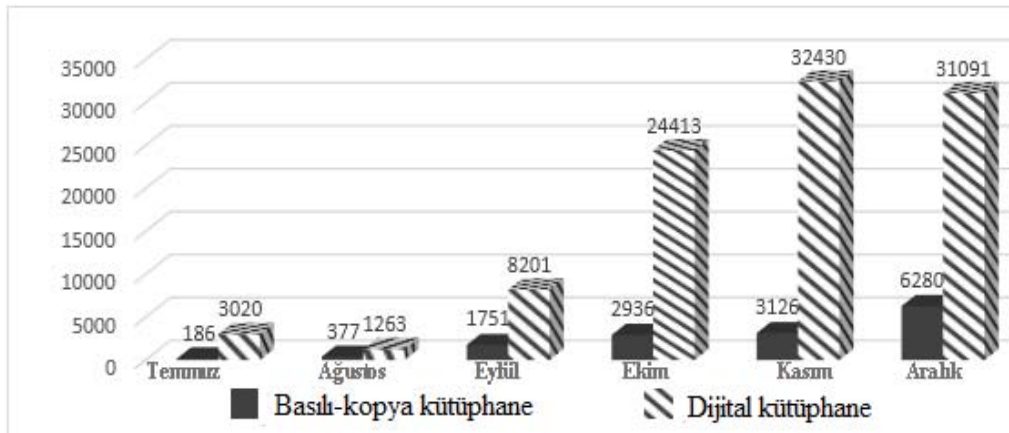
Anahtar Sözcükler: Dijital Kütüphane, Üniversite Öğrencileri, Bilgi Merkezleri

Giriş ve Metodoloji

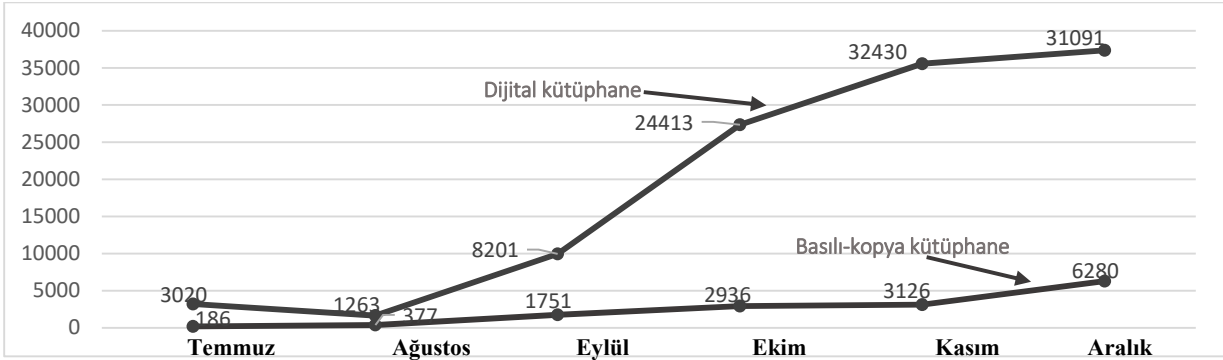
Araştırmacılar dijital kütüphanelerin kullanımının basılı-kopya kütüphanelere kıyasla artmakta olduğunu belirlemiştir (Park, Roman, Lee ve Chung, 2009). Öte yandan, öğrenciler arasındaki kullanım çeşitliliği ile ilgili çok az sayıda çalışma yapılmıştır (Babu, Sarada ve Ramaiah, 2010). Bu araştırmanın amacı farklı akademik düzeylerdeki öğrencilerin DBİK kullanımındaki değişimini incelemektir. Çalışmada, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nde 2019'un son 6 ayındaki sürecin dijital ve fiziksel kütüphane kullanım verileri toplanıp grafiğe dönüştürülmüş ve iki açıdan karşılaştırılmıştır. Birinci karşılaştırma dijital ve fiziksel kütüphane kullanımındaki değişimi incelemektedir. İkinci karşılaştırma ise üç çeşit kullanıcının (lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin) kullanım değişimini tablo formatında değerlendirmektedir.

Basılı ve Dijital Kaynak Kullanımı

İlk bulgular dijital kütüphane kullanımının basılı-kopya kütüphane kullanımından daima daha yüksek olduğunu göstermektedir. İlk iki ay kullanım şekillerinde minimal farklılık gözlenirken daha sonraki aylarda dijital ve basılı kopya bölümlerinin arasındaki kullanım farkının arttığı tespit edilmiştir. Basılı-kopya kütüphane kullanımında gözlenen artış dijital kütüphane kullanımındaki artışa oranla düşük kalmaktadır.

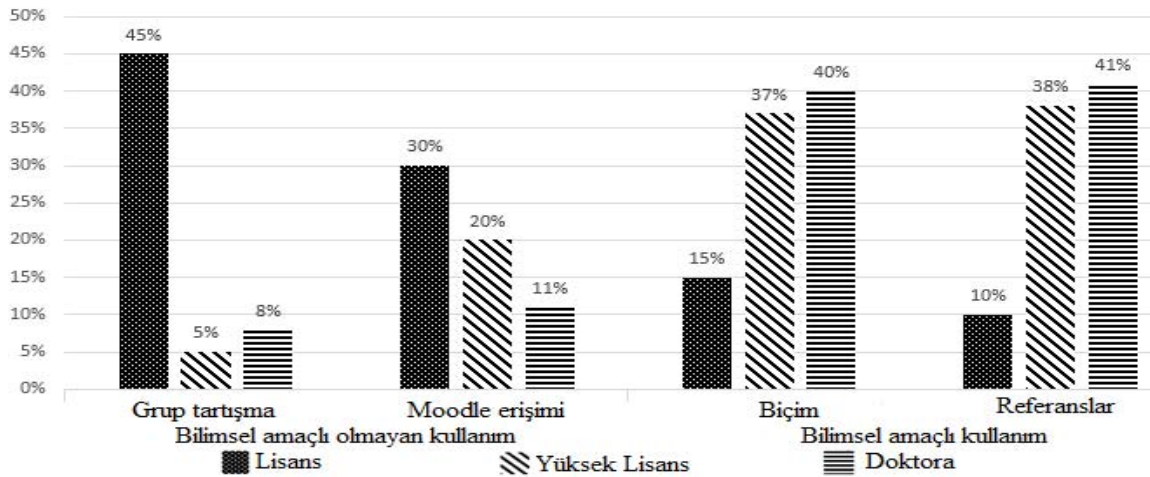
Şekil 1. 2019 yılına ait basılı kopya ve dijital kütüphanelerin kullanımının karşılaştırılması

Şekil 2. 2019 yılı Basılı- Kopya ve Dijital Kütüphanelerin kullanımında yükseliş

Kullanıcı Gruplarının Karşılaştırılması

Sonuçlar lisans öğrencilerinin DBİK'i bilimsel araştırmadan ziyade grup tartışma platformu olarak ve Moodle erişimi için kullandıklarını göstermektedir. Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin DBİK kullanımları ise benzerlik göstermektedir. Her iki grup da DBİK'i bilimsel olmayan çalışmalarından ziyade veri tabanı erişimi, biçim ve referans kaynakları için kullanmaktadır. Bu uygulamalar genellikle bilimsel çalışmaların uzaktan erişimi yoluyla yapılmaktadır. Son olarak kullanıcıların akademik seviyesi yükseldikçe DBİK'i bilimsel amaçlı kullanma oranları artmaktadır.

Şekil 3. 2019 yılı basılı kopya-dijital bilimsel iletişim kütüphane kullanımı

Öneri

Bu çalışma lisans öğrencilerinin akademik seviyelerinin yükseltilmesi için DBİK'i bilimsel amaçla kullanmaya teşvik edilmelerinin gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, DBİK kullanımı artmaya devam ettikçe kütüphanecilere DBİK'i öğrencilerin akademik ihtiyaçlarına daha iyi hitap edecek şekilde geliştirmek için verecekleri kararlarda faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Babu, K. S., Sarada, B. ve Ramaiah, C. K. (2010). Use of internet resources in the SV University Digital Library. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 30(1), 26.
- Park, N., Roman, R., Lee, S. ve Chung, J. E. (2009). User acceptance of a digital library system in developing countries: An application of the Technology Acceptance Model. *International Journal of Information Management*, 29(3), 196-209.

Çocuk Kütüphaneleri için Bir Etkinlik Önerisi: Seç – Oku

Şükran Yıldız

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, sukran328@gmail.com

Öz: Çocuklara erken yaşta kitap okuma ve kütüphane kullanma alışkanlığı kazandırmada çocuk kütüphanelerinin rolü büyüktür. Çocukları kütüphaneye çekmek için yenilikçi hizmetler ve yaratıcı etkinlikler düzenlenmelidir. Bu posterde de çocuk kütüphaneleri için çocukların ilgisini çekebilecek yaratıcı bir hizmet önerisi paylaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk Kütüphaneleri, Okuma Alışkanlığı, Yenilikçi Hizmetler

Giriş

Çocuk kütüphaneleri, bireylerin kütüphane yaşamlarındaki ilk adım olduğundan önemli görülmektedir. (Güneş ve Çakmakçaya, 2009, s. 25-39) Kütüphaneyle tanışacak olan çocuğun kütüphane kavramını “eğlendiren ev”, “okuturken heyecanlandıran” ve “sevecen kütüphanecilerin olduğu mekânlar ” olarak algılaması önem taşımaktadır. Kütüphane kavramını olumlu algılanmasını sağlamak ise çocuk kütüphanelerinin önemli bir görevi olarak görülmesi gerekmektedir. Çocuk kütüphaneleri çocuklara kütüphane kullanım ve okuma alışkanlığı kazandırma da “ kütüphane kullanım ve okuma alışkanlığı” kavramının birinci evresi olarak görülebilir ve bu evrenin işlenmesini sağlamak için temel oluşturabilir. Çünkü erken yaşlardan itibaren kütüphane kullanımı desteklenen çocuklar, büyük olasılıkla ileriki yıllarda da kütüphane kullanıcısı olarak kalacaklardır (Yılmaz ve Ekici, 2011, s. 545-552).

Gelişen teknoloji ile beraber birçok kurum değişim ile karşı karşıya kalmıştır. Çocuk kütüphaneleri de bu kurumlardan biri olmuştur. Önemli olan bu değişime karşı ayakta kalabilmektir. Bu bağlamda, kütüphaneler geleneksel yapılarından sıyrılarak, yaşam boyu öğrenim ve kişisel gelişim ile kültüre daha aktif katkı sağlayan, girişimciliği, yaratıcılığı, eleştirel düşünme ve sorgulayıcılığı temel alan işlevler üzerine daha fazla odaklanmalıdır (Güneş ve Çakmakçaya, 2009, s. 25-39). Yenilikçi hizmetler olarak da nitelenen bu yaklaşım farklı işletmeler ve kurumlar için önemli olduğu kadar, toplumsal kuruluşlar olan çocuk kütüphaneleri açısından da hayati önem taşımaktadır. Bu yaklaşımın benimsenmesi ve hayata geçirilmesi ise kurumsal varlığı sürekli kılmanın anahtarı olarak değerlendirilebilir (Alaca, 2015, s. 4).

Yenilikçi hizmet kavramı kütüphaneciler ve biz kütüphaneci adayları tarafından benimsenmeli yenilikçi hizmetler ve yaratıcı etkinlikler düzenlenmelidir. Yenilikçi hizmetler ve yaratıcı etkinliklerle her yaştan çocuğun kütüphaneyi, çekici, davetkâr ve ürkütücü olmayan yerler olarak görmelerini sağlamamız gerekmektedir. Bir kütüphaneci adayı olarak çocukların ilgisini çekebilecek bir etkinlik yaratmaya çalıştım. Söz konusu etkinliğin adı “Çocuk Kütüphaneleri için Bir Etkinlik Önerisi: Seç – Oku” şeklinde belirlenmiştir. Bu etkinlikte kitaplar renkli kutuların içindedir ve kutular raflara yerleştirilmiş şekildedir. “Çocuk Kütüphaneleri için Bir Etkinlik Önerisi: Seç – Oku” etkinliğinde kitapların sürpriz kutularda olması çocukların ilgisini çekecek ve aynı zamanda kütüphane mekânını da estetik bir görünüme kavuşacaktır.

Etkinliğin Gerçekleştirilmesi

Çocuk Kütüphaneleri için Bir Etkinlik Önerisi: Seç – Oku etkinliğinde kitaplar raflara dağıtılan kutuların içindedir. Kutuların içinde bir adet kitap ve bir not bulunmaktadır. Bazı kutulara da küçük hediyeler konulmaktadır. Kütüphane personeli çocuk kullanıcı ile beraber Seç – Oku etkinliği rafının önüne gelerek çocuğa istediği kutuyu verecektir. Çocuk kullanıcının haftada bir kutu seçme şansı vardır.

Şekil 1. Etkinliğin Gerçekleştirilmesi

Şekil 1'deki etkinliği gerçekleştirilmesinde kutulara konulabilecek bazı not örnekleri ile kutulara konulabilecek bazı hediyeler fikir vermesi açısından aşağıda verilmektedir.

Kutulara konulabilecek not örnekleri:

- Bu kitabı okuman için süren 5 gündür (sayfa sayısı dikkate alınmalıdır)
- Bu hafta kitabını okuyarak özetini arkadaşlarınla paylaşmalısın.
- Çok şanslısın, bir adet kitap ayrıca kazandın.
- Kütüphaneye daha sık gelmelisin.
- Ailenle gel, ödülünü al.

Kutulara konulabilecek hediyeler:

- Hediye kitap
- Kitap ayrıca
- Not defteri
- Diş fırçası
- Çocuğun ailesiyle sohbet ödülü

Kaynakça

Alaca, E. (2015). *Halk kütüphanelerinde yenilikçi hizmet geliştirme süreci: Bartın Ulus Kültür ve Sanatevi Halk Kütüphanesi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Güneş, A. ve Çakmakkaya, İ. (2019). Çocuk kütüphanelerinde Stem/Steam eğitimi ve makerspace hizmeti. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (11), 25-39. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bell/issue/47763/603412>

Yılmaz, B. ve Ekici, S. (2011). Çocuk kütüphanesi hizmetleri için ilkeler. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(4), 545-552. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48853/622428>

Bilimsel İletişim ve 5C

Ayşe Nur Atmaca

Bezmialem Vakıf Üniversitesi, aysenuratmc@gmail.com

Betül Boysan

Bezmialem Vakıf Üniversitesi, betulboysan15@gmail.com

Dilara Ersoy

Bezmialem Vakıf Üniversitesi, dilara.ersoyy8@gmail.com

Elif Uçar

Bezmialem Vakıf Üniversitesi, eliiifucrrr@gmail.com

Rana Kayan

Bezmialem Vakıf Üniversitesi, rnakayan@gmail.com

***Öz:** Sosyal ağların hayatımızdaki yeri ve önemi gün geçtikçe artış göstermektedir. Sosyal ağların artması ve gelişmesi insan hayatını kolaylaştırmakta ve güncel hayatta vazgeçilmez bir parçaya dönüşmektedir. Dünyanın her yanından bilgiye erişim ve iletişim artık sosyal ağlar sayesinde kolayca sağlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, insanlar için önemli olan kütüphanecilik, tıp ve eğitim gibi bilim dallarının gelişiminde ve bilgi paylaşılmasında büyük rol oynaya sosyal medya araçlarının kullanılmasının önemini anlatmaktır.*

***Anahtar Sözcükler:** Sosyal Ağlar, Bilgi Erişim, Kütüphanecilik, Tıp, Eğitim, Sağlık, İletişim, Bilimsel İletişim*

Giriş

Tarih boyunca insanoğlu yaşamını kolaylaştırmak adına yeni yöntemler arayışı içerisine girmiştir. Bu arayışın günümüzdeki en önemli yansımasını sosyal ağlar oluşturmaktadır. Sosyal ağların ortaya çıktığı dönemlerde temel olarak iletişim amacıyla kullanılan bu ağlar, zamanla gelişme göstererek sağlık, eğitim gibi bilim dallarında da etkin rol oynamaya başlamıştır. Bilim insanları, yapmış oldukları bilimsel çalışmalarla ilgili farkındalık oluşturmak, bilimsel bilgileri derlemek, saklamak, yayınlamak, kendilerine benzer kişiler ile iletişim sağlamak, vb. birçok amaç doğrultusunda sosyal ağ platformlarını kullanmaya başladıkları görülmüştür. Sosyal ağlar genel tanımıyla, etkileşim ve iletişimi sağlayan, içeriği kullanıcı tarafından oluşturulan, değişime açık, internet temelli uygulamalardır. (Çalışkan ve Mencik, 2015). Bu uygulamalardan ilk akla gelenler Twitter, YouTube, Instagram, Facebook, Whatsapp, Mikroblog, LinkedIn gibi platformlardır. Bu platformların kullanıcıları arasında yer alan bilim insanları, bilgi birikimlerini diğer insanlarla paylaşma olanağı bulmaktadır.

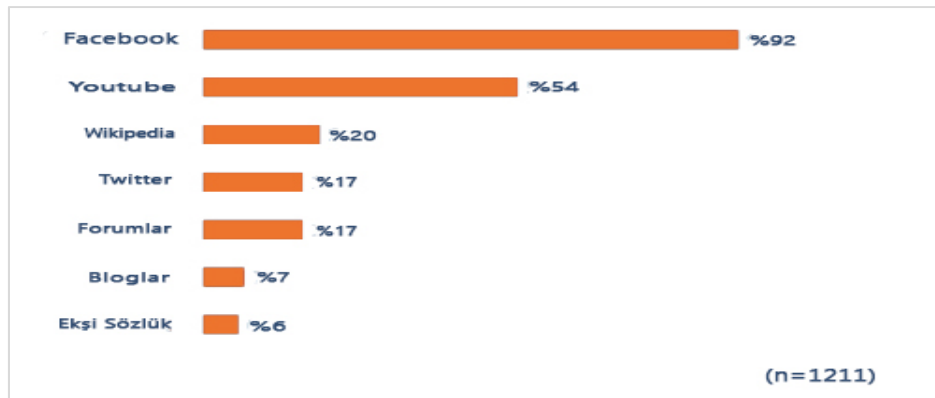
Yöntem

Çalışmanın hedef kitlesi bilim insanları olup, sosyal ağ platformlarının daha çok hangi amaç için kullandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çeşitli araştırma yöntemleri kullanılarak, ulusal/uluslararası yayınlarda literatür taraması ile betimsel bir çalışma ortaya konulmuş olup çeşitli bilgi ve bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular

Günümüz insanların aktif olarak kullandığı sosyal medya ile ilgili birçok çalışması bulunan Michael Fruchter, sosyal medyayı 5 C ile açıklamaktadır. Fruchter'e (2009) göre sosyal medyayı oluşturan bu 5 C; conversation (sohbet), commenting (yorumlamak), contribution (katkı), community (topluluk) ve collaboration (işbirliği)'dir (Çalışkan ve Mencik, 2015). Bu tanımda bahsi geçen terimler bilim insanları için önemli olgulardır. Önemli bilim dallarından biri olan kütüphanecilik alanında da insan olgusu ön planda olduğundan iletişim kavramı çok önemlidir. Kütüphaneciler çalıştıkları kurumlardaki kaynakların duyurulması, mesleki bilgi paylaşımı, veri tabanları bilgisi, kütüphane kaynakları eğitimleri, açık erişim vb. çeşitli bilimsel bilgiler hakkında ilgili duyuruları sosyal medya üzerinden paylaşarak akademik dünyaya katkı sağlamaktadırlar. Sosyal medya araçlarının kullanışlı ve kolay olmasından kaynaklı, birçok akademisyen etkileşim ve iletişimde sosyal ağların kendilerine yarar sağlayacağını düşünmektedir. Bir sosyal paylaşım

sitesi olan Facebook, akademik personellerin kullanımları arasında ilk sırayı alırken diğer bir paylaşım sitesi olan Twitter da arkasından gelmektedir (Özdemir ve Erdem, 2016). Bununla birlikte Twitter'daki bazı hesaplar tıbbi konular hakkında düzenli tartışmalar sunar. Örneğin, GP Heather Wetherell @ECGclass'ta haftalık EKG'ler yayınlamakta ve bu yöntemi klinik becerileri yenilemek için mükemmel bir yol olarak tanımlamaktadır. Birleşik Krallık'ta Doctors.net.uk. doktorların birbirlerine klinik sorular sorabilecekleri bir çevrimiçi foruma sahiptir (Sultan, Brown ve Thomas, 2019). Akademisyenlerin yanı sıra, öğrenciler de sosyal ağları aktif olarak kullanmaktadır. Eğitimcileriyle etkileşim içinde olup bilgilere daha hızlı ve kolay bir şekilde erişme imkânı sağlarlar. Bu da sosyal ağların eğitime verdiği katkılarının biridir. Sosyal medya sadece eğitim biliminde değil, sağlık biliminde de farklı bir boyut kazanmıştır. İnsanlar sağlıkla ilgili konuları öğrenmek amacıyla sosyal ağlarda hekimlerin ve aynı hastalığa sahip insanların tecrübelerine ulaşarak hastalık hakkında fikir ve bilgi sahibi olurlar. Bunun yanında, hastalar kimseyle paylaşmak istemedikleri hastalıklarına dair bilgilere anonim olarak sosyal medya üzerinden ulaşabilirler. 2011 yılında Türkiye'de 1211 kişi üzerinde hastaların sağlık konusunda sosyal medya kullanımlarına ilişkin yapılan araştırmaya göre, hastaların %39'nun sosyal ağlarda hastalıkları ile ilgili tavsiye aldıkları, %31'nin ise hastalıklar ile ilgili tavsiyeler verdikleri saptanmıştır. Bunun yanı sıra hekimlerin İnternet kullanım oranının %95 sosyal medya kullanım oranının ise %46,9 olduğu tespit edilmiştir (Benker ve Arıkan, 2011, Akt: Erkovan, 2011).

Şekil 1. Hastaların sosyal ağ kullanımı

Sonuç

Yapmış olduğumuz literatür taraması sonucunda varılan sonuçlardan biri sosyal ağların bilimsel iletişime etkisi ve bu bağlamda gelişen teknoloji ile sosyal ağların günümüzdeki yerinin önemli olduğudur. Sosyal ağlar, insanların kendini geliştirmesinde, bilgilerini ve deneyimlerini aktarmasında önemli bir araç görevi üstlenmektedir. Kullanım kolaylığı, güncelliği, zaman ve mekândan bağımsızlığı, rahatça ulaşılabilir olması nedeniyle güncel bilgiye ulaşmada birinci kaynak haline gelmiştir. Bunun sonucunda eğitim, sağlık gibi bilim dallarında insanlar, bilgi aktarımlarını bu mecralarda daha kolay ve kullanışlı olarak gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Teşekkür

Poster çalışmasının sunulmasına destek veren Bezmialem Vakıf Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü'ne ve Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Program Koordinatörlüğü'ne teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- Benker, T. ve Arıkan, Y. (2011). Turkish patients' use of internet and social media for health care and drug side effect information. *Drug Safety*, 34(10), 1003.
- Çalışkan, M. ve Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanın yeni yüzü: Sosyal medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 254-277.
- Fruchter, M. (2009). Marketing on the social web: A few key ingredients. Erişim adresi: <http://www.michaelfruchter.com/blog/2009/02/marketing-on-the-social-web-a-few-key-ingredients/>
- Sultan, M., Brown, E. M. ve Thomas, R.H. (2019). Clinicians embracing social media: Potential and pitfalls. *Epilepsy & Behavior*, 106462.
- Özdemir, S. ve Erdem, R. (2016). Sosyal medyanın örgüt içi iletişimdeki rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 247-270.

Oyuncak Kütüphaneleri ve Lekotek Modeli Üzerine Bir Değerlendirme

Nalan Demir

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, nalanalidemirrr@gmail.com

Mihriban Altunkaynak

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, mihribanaltunkaynak650@gmail.com

Ayşe Ebrar Anış

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, ayseebraranis@gmail.com

Öz: İnsan gelişiminin temelini oluşturan çocukluk dönemi için oyunların ve oyuncakların önemli olduğu bilinmektedir. Hayal gücü ve ahlaki değerler gibi birçok konuyu çocukluğumuzdan aldığımız eğitimle ilişkilendirebiliriz. Oyunu ve oyuncacı bir araya getiren Oyuncak kütüphaneleri erken çocukluk döneminde çocuklara duygusal, zihinsel, sosyal ve fiziksel bağlamda değer katarlar ve onlara doğal öğrenme ortamı sunarak onların iletişim becerilerini geliştirirler. Çocukların yanı sıra ebeveynleri de çocuk gelişimi, danışmanlık ve eğitimsel aktivite konularında eğitirler. Kısacası oyuncak kütüphaneleri çocuğu ve aileyi oyuncak ve oyun oynama yoluyla eğiten, öğreten ve hayal gücünü geliştiren kurumlardır. Ülkemizde ve dünyada birçok örneği bulunan bu kurumlar; duygusal, fiziksel ve zihinsel olarak çeşitli engellere sahip olan çocuklar için de Lekotek modelini içinde barındırabilmelidir. Lekotek kelimesi, İsveççede “oyuncak” anlamına gelen “leko” ve Yunancada “buluşma” anlamı taşıyan “tek” kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı; oyun ve oyuncacı çocuk gelişimi için ne kadar önemli olduğunu vurgulamak ve oyuncak kütüphanelerinin bu gelişmedeki rollerine yönelik önerilerde bulunmaktır. Bu bağlamda engelli kullanıcılar ve ilgili kaynaklar gözden geçirilerek değerlendirmeler yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Oyuncak Kütüphaneleri, Çocuklar ve Kütüphaneler, Oyuncaklar, Lekotek

Giriş

Erken çocukluk döneminde çocuklar için oyun ve oyuncak vazgeçilmez unsurlardır. Çünkü oyunlar önce çocuklara hayal etmeyi öğretir ve onlar için doğal öğrenme ortamı oluşur. Oyuncak Kütüphaneleri çocuklar ve aileler için oyun ve oyuncacı bir araya getirir. Verdiği hizmetler kapsamında çocuklar için okula başlamadan sosyal alanlar yaratır ve çevresini tanıma olanağı sunar. Bünyesinde barındırdığı oyuncaklardan kullanıcılar eşit derecede faydalanmaktadır. Bu sayede kullanıcılar arasındaki fırsat eşitsizliğini de ortadan kaldırmaktadır.

Oyuncak Kütüphanesi Nedir?

“Oyuncak kütüphanesi, çocukların gelişimine katkıda bulunmasının yanı sıra, küçük çocuklara ve ailelerine destek veren, danışmanlık yapan, oyunlarla ilgili bilgi veren, oyun materyalleri ve eğitimsel aktiviteler sunan ve çocukların gelişimine uygun materyalleri ve oyuncakları bulandıran kaynak merkezlerdir” (Kamaraj, 2006, s. 230).

Lekotek Modeli Nedir?

Lekotek 1963'te İsviçre'de engelli kullanıcılar ve ailelerini geliştirmek üzere oluşturulmuş bir yapıdır. Bu yapının amacı küçük çocuklara, erken yaşlarda bir oyun yardımı ile çevrelerindeki dünyayla nasıl doğru iletişim kuracaklarını öğretmektir. Bu amaçla, çocukların psiko-fiziksel gelişiminin özelliklerini ve bireysel ihtiyaçlarını dikkate alan özel programlar geliştirilmiştir.

“Bir ağ şeklinde yapılanan, Ulusal Lekotek Merkezi (National Lekotek Center), oyun ve oyuncak kullanımı ile özel gereksinimleri olan çocukların yaşamlarını iyileştirmek için hizmet sağlayan kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Lekotek Merkezleri, engelli çocukların ailelerine benzersiz ve karmaşık birçok sorun sunan dünyada, çocukların öğrenme, büyüme ve gelişimlerine yardımcı olmak için yapılandırılmış tedavi edici oyun tabanlı aile oturumları hizmeti vermek üzere yapılandırılmıştır” (Kırman ve Çetin, 2016, s. 256).

Uluslararası Oyuncak Kütüphanesi Derneği tarafından 37 ülkeden sağlanan bilgiler doğrultusunda bir araştırma yapılarak oyuncak kütüphanesi/lekotek hareketi tanımlanmaya çalışılmış ve üç ana tip oyuncak kütüphanesi/lekotek

tanımı ortaya konulmuştur. Bunlar; topluma yönelik oyuncak kütüphaneleri, engelli çocuklar için lekotek ve kültürel, sosyal ve eğlence merkezi olarak işlev gören oyuncak kütüphaneleridir (Brodin ve Bjorck-Akesson, 1992, s. 99).

Bugün dünyanın farklı ülkelerinde (örneğin, Amerika’da Georgia Eyaletinde kurulmuş olan “Lekotek of Georgia” kütüphanesi gibi: <http://www.lekotekga.org/playsessions.html>) bu model uygulanarak oyuncak kütüphaneleri oluşturulmuştur. “Bu merkezlerde verilen hizmetlerden bazıları: oyun oturumları - oyun grupları, ödünç oyuncak verme, adaptif ve yardımcı teknoloji (ipad vb.), ebeveyn desteği, oyuncak değerlendirmeleri, oyuncak sanayisi danışmanlığı, uzman veya ebeveyn eğitimleridir” (Kırman ve Çetin, 2016, s. 256).

Sonuç ve Öneriler

Engelli çocuklar diğer çocuklardan farklı olarak özel eğitime ihtiyaç duyarlar. Fiziksel, duygusal ve zihinsel engelleri bulunan çocuklar için sosyal ilişkiler kurabilecekleri, arkadaş edinebilecekleri, motor becerilerini geliştirebilecekleri ortamlar oluşturulmalıdır. Kütüphaneler toplumdaki fırsat eşitsizliğini ortadan kaldıran kurumlardır. Bu bağlamda, yeterli olanaklar sağlandığında (özel eğitimler, ortam ve materyal) engelli kullanıcılar için de eğlenerek öğrenebilecekleri alanlar oluşturmak mümkündür.

Oyuncak kütüphaneleri ve verdiği hizmetler dikkate alınmalı ve engelli kullanıcılar göz ardı edilmemelidir. Engeller biz çözüm üretmedikçe var olmaya devam edecektir. Çözüm odaklı düşündüğümüz zaman her engel ortadan kalkacaktır. Bu sebeple Lekotek modeli uzmanlar tarafından araştırılmalı ve geliştirilmelidir. Dünyadaki modelleri yakından takip edilmeli ve halk ve oyuncak kütüphanelerine entegre edilmelidir. Bu kurumlarda görev yapacak olanlar da akademik anlamda uzman kişiler olmalıdırlar.

Çocukların erken çocukluk dönemlerinden itibaren oyuncak kütüphaneleri yoluyla kütüphane kavramıyla tanışmaları ilerleyen dönemlerde de onları sürekli kütüphane kullanıcısı haline getirecektir. Bütün çocuklar bizim geleceğimizdir. Onlara sahip çıkmak ve onlara yatırım yapmak, geleceğimizin teminatı olarak algılanmalı ve çocuk gelişimine katkı sağlayan oyuncak kütüphanelerine gerekli ilgi ve destek gösterilmelidir.

Teşekkür

Çalışmamızı hazırlarken bilgi ve entelektüel birikimini bizimle paylaşan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Didar Bayır’a teşekkürü borç bilirim.

Kaynakça

- Brodin, J. ve Bjorck-Akesson, E. (1992). Toy libraries/lekoteks in an international perspective. *EuroRehab*, 2, 97-102.
- Kamaraj, I. (2006). Oyuncak kütüphanesi ve Uluslararası Oyuncak Kütüphanesi Birliği. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23, 229-236.
- Kırman, A. ve Çetin, Z. (2016). Dünyada ve Türkiye’de erken çocukluk dönemine yönelik oyuncak kütüphaneleri çalışmaları. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 249-260.

Elektronik Yayıncılık: Mekânsız Kütüphaneler

Büşra Nur Bala

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, bala.busra@gmail.com

Öz: *Elektronik yayıncılık; belgelerin elektronik ortamda ve ağlar aracılığıyla dağıtımı, arşivlenmesi ve bu belgelere erişilmesi olarak tanımlanmaktadır (Tonta, 2000, s. 89). Bu çalışmada elektronik yayıncılığın mekânsal bağlayıcılığı ortadan kaldırması üzerinde durulmakta ve elektronik yayıncılığın kütüphanelere sağladığı avantajlara yer verilmektedir.*

Anahtar Sözcükler: *Elektronik Yayıncılık, Elektronik Kütüphanecilik, Mekânsız Kütüphaneler*

Giriş

Yazılı ve basılı kaynakların elektronik ortama aktarılması, İnternet üzerinden paylaşılması ve hizmetlerin elektronik ortamda sunulması elektronik kütüphanecilik kavramını doğurmuştur (Yenikurtuluş, 2007, s. 1). Üniversite kütüphanelerinde, veri tabanları aracılığı ile kullanıcıların kullanımına sunulan süreli yayınlar, bilimsel araştırmalarda en çok tercih edilen kaynakları oluşturmaktadır. Bağlı olduğu üniversite kütüphanesinin elektronik kaynaklarına istediği her yerden erişebilen araştırmacılar için kütüphaneler, mekânsal bağlayıcılığı ortadan kaldırarak kullanıcıların işini kolaylaştırmaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı üniversite kütüphanelerinin dermelerinde oldukça geniş bir hacme sahip olan elektronik kaynakların kütüphane kullanımını artırdığını göstermektir. Kullanıcıların istediği her zaman kütüphaneye erişimlerinin olduğunun altını çizilerek, dezavantajlı ve zaman problemi yaşayan tüm kesime eşit hizmet sunulduğu aktarılmaktadır.

Elektronik Yayınların Avantajları

Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak elektronik kaynakların avantajlarını şu sıralamak mümkündür: Elektronik dergilere zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın erişilebilmektedir (Curtis, Scheschy ve Tarango 2000'den aktaran Atılğan ve Yalçın, 2009, s. 774). Bazı elektronik dergilere basılışından haftalar öncesinden erişilebilmektedir (Wells, 1997'den aktaran Atılğan ve Yalçın, 2009, s. 775). Elektronik dergiler daha ucuza mal olmaktadır (Atılğan ve Yalçın, 2009, s. 775). Yayıncı, yazar, editör ve hakemler arasındaki tüm yazışmalar ve çalışmaların gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi elektronik olarak yürütüldüğünden, bir makale veya kitabın değerlendirmeye sunulmasıyla yayını arasında geçen süre çok kısalmaktadır (Tonta, 1997, s. 306). Zaman maliyeti düşüktür. Kullanıcılar tarafından erişimi ve son kullanıcılara ulaştırılması kısa zaman alır (Gümüş, Erdoğan ve Bozkurt 2017, s. 103).

Sonuç

Elektronik kaynaklar sayesinde kullanımı yaygınlaşan kampüs dışı erişim, kütüphane kullanımını azaltmamakla birlikte, kullanıcının doğru bilgiye erişmesinin önündeki birçok engeli kaldırmıştır. Üniversite kütüphanelerindeki kampüs dışı erişim sayesinde kullanıcı doğru bilgiye ihtiyaç duyduğu her yerden erişebilmektedir.

Kaynakça

- Atılğan, D. ve Yalçın, Y. (2009). Elektronik kaynakların seçimi ve değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 774-775.
- Curtis, D., Scheschy, M.V. ve Tarango A.R. (2000). *Developing and managing electronic journal collection*. New York: Neal-Schuman Publishers.
- Gümüş, S., Erdoğan, E. ve Bozkurt, A. (2017). *Dijital yayıncılık ve dijital yayıncılık araçları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 103.
- Tonta, Y. (1997). Elektronik yayıncılık, bilimsel iletişim ve kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciliği*, 11(4), 306.
- Tonta, Y. (2000). Elektronik yayıncılıkta son gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 1(1), 89-132.
- Wells, A. (1997). Exploring the development of the independent, electronic, scholarly journal. *Information Research*, 5(2).
- Yenikurtuluş, H. (2007). *Üniversite kütüphanelerinde elektronik bilgi kaynaklarına dayalı yararlandırma hizmeti: İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi uygulama örneği*, Yüksek lisans tezi. Erişim adresi: <http://bbytearsivi.hacettepe.edu.tr/jspui/bitstream/2062/467/1/190.pdf>

Yazar Dizini

Adewusi, Emmanuel 83
Akıllılar, İrem Sıla 64
Aktaş, Kardelen 34
Aladağ, Abdurrahim 27
Altunkaynak, Mihriban 89
Anış, Ayşe Ebrar 89
Atmaca, Ayşe Nur 87
Âzâde, Sînem 60
Bala, Büşra Nur 91
Başarı, Nimet 72
Birlik, Hamza 30
Boysan, Betül 87
Boz, Elif Cansu 68
Camci, Ayşegül 44
Cobuloğlu, Gizem 58
Coşkun, Burak 38
Çankaya, Cemile 58
Çavdar, Gülден 1
Demir, Nalan 89
Demiröz, Serra 58
Doğan, Ziyet 58
Er, Emine 58
Erkoç, Göksucan 72
Ersoy, Dilara 87
Gül, Fatma Ekin 58
Gümüş, Beyza 58
Güner, Melike 58

Güngör, Tuğba 16, 72
Güvendik, Gül 30
İbekci, Raife 30
Kankılıç, Eylem 44
Karaağaç, Hüsna Gizem 12
Karaağaç, Rûveyda 58
Kaya, İdris Semih 4
Kayan, Rana 87
Kıratık, Kübra 72
Kızılkaya, Miras 27
Koraş, Ferhan 58
Özcanlı, Doğuş 30
Özkan, Meltem 54
Öztop, Elif 76
Polat, Özgür 50
Sala Lay, Gülten 83
Sivri, Enes, 20
Şen, Aleyna 58
Torun, Yağmur, 23
Tümkaya, Fulya 40
Uçar, Elif 87
Yavuz, Hatice Nur 8
Yeşilayer, Edanur 47
Yıldız, Şükran 85
Yiğit, Esen 68
Yüksel, Selisnur 79